CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વીતરાગ વિજ્ઞાન

[છહઢાળા-પ્રવચન : ભાગ ૨]

દુઃખના કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિનું સ્વરૂપ અને
તે છોડીને મોક્ષમાર્ગમાં લાગવાનો ઉપદેશ.

卐

પં. શ્રી દૌલતરામજી રચિત છહઢાળા (બીજા અધ્યાય) પર
પૂ. શ્રી કાનજીસ્વામીનાં પ્રવચનો

卐

: લેખક :
બ્ર. હરિલાલ જૈન
સોનગઢ

卐

કિંમત : પચાસ પૈસા

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

वर्ग संख्या.................. प्राप्ति-संख्या......................

ग्रन्थ-कार्ड

श्री गणेश वर्णी दि० जैन (शोध) संस्थान

ग्रन्थागार

नरिया, वाराणसी-५

ग्रन्थ नाम वीतराग विज्ञान..........................

लेखक..

लेनेवालेका लौटानेकी

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વીતરાગ-વિજ્ઞાન

[છહઢાળા-પ્રવચનો : ભાગ-૨]

દુઃખનાં કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિનું સ્વરૂપ
અને
તે છોડીને મોક્ષમાર્ગમાં લાગવાનો ઉપદેશ

પં. શ્રી દૌલતરામજી રચિત છહઢાળાની બીજી ઢાળ ઉપર
પૂ. શ્રી કાનજીસ્વામીનાં પ્રવચનો

૨૮૦૭

લેખક : સંપાદક
બ્ર. હરિલાલ જૈન
(સોનગઢ)

પ્રથમ આવૃત્તિ ૪૨૦૦] 卐 [વીર સં. ૨૪૯૫

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain, Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

* ભગવાનશ્રીકુંદકુંદ-કહાનજૈનશાસ્ત્રમાળા *

પુષ્પ નં. ૧૧૨

☆

: પ્રકાશક :

શ્રી દિગંબર જૈન સ્વાધ્યાયમંદિર ટ્રસ્ટ

સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)

શાહ ભાઈલાલ ઘેલાભાઈ મદ્રાસવાળા તરફથી
શ્રી દિ. જૈનધર્મ શિક્ષણશિબિર ગુજરાતના
વિદ્યાર્થીઓને ભેટ.

વીર સં. ૨૪૯૫ ભાદ્ર

ઈ. સ. 1969 Sept.

: મુદ્રક :

મગનલાલ જૈન

અજિત મુદ્રણાલય

સોનગઢ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વીતરાગમાર્ગના ઉપદેશક—

વીતરાગવિજ્ઞાનનો આપે કર્યો વિસ્તાર,
વિદેહની વાણી વડે કર્યો ભરત-ઉદ્ધાર.
ભવદુઃખથી થાકયો હવે આવ્યો તુજ દરબાર,
આશીષ માગું, આપજો રત્નત્રય-સુખકાર.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અર્પણ

નાનકડા

જિજ્ઞાસુ

બાલ બંધુઓને....

હરિ.

☆

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્ર સ્તા વ ના

સંસારનાં જીવોને દુઃખથી છૂટવાનો ને સુખની પ્રાપ્તિનો પંથ બતાવનાર આ 'છહઢાળા' આજે જૈન સમાજમાં ખૂબ પ્રચલિત છે, અનેક પાઠશાળાઓમાં તે શીખવાય છે; તેમજ કેટલાય સ્વાધ્યાયપ્રેમી જિજ્ઞાસુઓ તે કંઠસ્થ પણ કરે છે. આ પુસ્તકમાં પ્રથમ તો, વીતરાગવિજ્ઞાનને ભૂલેલો જીવ સંસારમાં ચારગતિમાં કેવાકેવા દુઃખો પામ્યો તે બતાવ્યું છે, ને તે દુઃખના કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિનું સ્વરૂપ સમજાવીને તેને છોડાવવાનો ઉપદેશ દીધો છે; ત્યારપછી તે મિથ્યાત્વાદિ છોડવા માટે મોક્ષના કારણરૂપ સમ્યગ્દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્રનું સ્વરૂપ સમજાવીને તેની આરાધનાનો ઉપદેશ દીધો છે.–આમ આ નાના પુસ્તકમાં જીવોને હિતકારી પ્રયોજનભૂત ઉપદેશનું સુગમ સંકલન છે. અને તેમાં પણ સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ માટે તો ખાસ પ્રેરણા આપતાં કહ્યું છે કે–સમ્યગ્દર્શન વગર જ્ઞાન કે ચારિત્ર સાચાં હોતાં નથી,–સમ્યગ્દર્શન જ મોક્ષમહેલનું પ્રથમ પગથિયું છે,–માટે હે ભવ્ય જીવો! આ નરભવ પામીને તમે કાળ ગુમાવ્યા વગર અત્યંત પ્રયત્નપૂર્વક સમ્યકત્વને ધારણ કરો.

આવી આ 'છહઢાલા'ની હિંદી–ગુજરાતી–મરાઠીમાં જુદાજુદા પ્રકાશકો દ્વારા વીસેક આવૃત્તિઓ છપાઈ ચૂકી છે. અને જૈન-સમાજમાં સર્વત્ર તેનો પ્રચાર છે. આપણી સંસ્થાના માનનીય પ્રમુખશ્રી નવનીતલાલભાઈ ચુ. જવેરીનું પણ આ એક પ્રિય પુસ્તક છે ને તેમને તે કંઠસ્થ પણ છે. પૂ. ગુરુદેવનાં અધ્યાત્મ-

Ganesh Varṇi Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

રસ ભરેલાં પ્રવચનોનો લાભ લેતાંલેતાં એકવાર તેમને એવી ભાવના જાગી કે જો છહઢાળા ઉપર ગુરુદેવનાં પ્રવચનો થાય અને તે છપાઈને પ્રસિદ્ધ થાય તો સમાજના ઘણા જિજ્ઞાસુઓ તેના ભાવોની સમજણ પામે અને તેની સ્વાધ્યાયનો ખરો લાભ મેળવી શકે.—આવી ભાવનાથી તેમણે ગુરુદેવને છહઢાળા ઉપર પ્રવચનો કરવા વિનતિ કરી; અને તેના ફળરૂપે છહઢાળા ઉપર પૂ. ગુરુદેવના આ પ્રવચનો જિજ્ઞાસુઓના હાથમાં આવી રહ્યા છે. પૂ. ગુરુદેવે આ પ્રવચનો દ્વારા છહઢાળાનું મહત્ત્વ વધાર્યું છે અને તેના ભાવો ખોલીને જિજ્ઞાસુ જીવો ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. છહઢાળાનાં પ્રવચનોનું લગભગ એકહજાર પાનાં જેટલું લખાણ થાય તેમ છે; એટલે જિજ્ઞાસુઓ સુગમતાથી તેનું વાંચન અને પ્રચાર કરી શકે તે માટે છ અધ્યાયના છ પુસ્તકરૂપે છપાવવાનું નક્કી કરેલ છે. તેમાંથી આ બીજું પુસ્તક આપના હાથમાં છે; ને બીજાં તૈયાર થાય છે.

આ પુસ્તકના રચનાર પં. શ્રી દૌલતરામજી એક કવિ છે. કોઈ કવિમાં માત્ર કાવ્યશક્તિ જ હોય તે પૂરતું નથી, પરંતુ તે કાવ્યશક્તિનો ઉપયોગ એવી પદરચનામાં કરે કે જેનાથી જીવોનું હિત થાય–તે જ ઉત્તમ કવિ છે. સંસારી પ્રાણીઓ વિષયકષાયના શૃંગારરસમાં તો ફસાયેલા છે જ, અને એવા જ શૃંગારરસપોષક કાવ્યો રચનારાં 'કુકવિ'ઓ પણ ઘણાય છે. પરંતુ શૃંગારરસથી વિરક્તિ કરાવીને વૈરાગ્યરસને પોષે એવા હિતકર અધ્યાત્મપદ રચનારા સુકવિઓ સંસારમાં વિરલ જ હોય છે. એવી ઉત્તમ રચનાઓ વડે અનેક જૈન કવિઓએ જૈનશાસનને શોભાવ્યું છે. શ્રી જિનસેનાચાર્ય, સમન્તભદ્રાચાર્ય, અમૃતચંદ્રા-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ચાર્ય, માનતુંગસ્વામી, કુમુદચંદ્રજી વગેરે આપણા પ્રાચીન સંત-કવિઓએ આધ્યાત્મિકરસઝરતી જે કાવ્યરચનાઓ કરી છે એની તૂલના, અધ્યાત્મદૃષ્ટિએ તો દૂર રહો પરંતુ સાહિત્યિક દૃષ્ટિએ પણ ભાગ્યે જ કોઈ કરી શકે. હિન્દી સાહિત્યમાં પણ પં. બનારસીદાસજી, ભાગચંદજી, દૌલતરામજી, દ્યાનતરાયજી વગેરે અનેક વિદ્વાનોએ પોતાની પદ્યરચનામાં અધ્યાત્મરસની ધારા વહેવડાવી છે,-જેમાંની એક રચના આ છહઢાળા છે.

આ છહઢાળાના રચનાર પં. દૌલતરામજીનો સમય વિક્રમ સંવત ૧૮૫૫ થી ૧૯૨૩-૨૪ સુધીનો છે. તેમનો જન્મ હાથરસ (પંજાબ)માં થયો હતો. તેઓ ખૂબ શાસ્ત્રસ્વાધ્યાય કરતા. પાછળથી તેઓ લશ્કર (ગ્વાલિયર)માં રહેતા. રત્નકરંડશ્રાવકાચાર વગેરેના હિંદી-ટીકાકાર પં. સદાસુખજી (જયપુર), બુધજનવિલાસ તથા 'છહઢાળા'(બીજી)ના કર્તા પં. બુધજનજી, પં. વૃંદાવનજી (કાશી), ઈશાગઢમાં પં. ભાગચંદજી, દિલ્હીમાં પં. બખ્તાવરમલજી, તથા પં. તનસુખદાસજી વગેરે વિદ્વાનો પણ તેમના લગભગ સમકાલીન હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૯૨૩ કે ૨૪ ના કારતક વદી અમાસની બપોરે દિલ્હીમાં થયો હતો. તેમને છ દિવસ અગાઉથી સ્વર્ગવાસની આગાહી થયેલી; અને તેઓ ગોમટ્ટસારશાસ્ત્રની જે સ્વાધ્યાય કરતા તે બરાબર સ્વર્ગવાસના દિવસે જ તેમણે પૂર્ણ કરી હતી. તેમણે આ છહઢાળા ઉપરાંત બીજા સવાસો જેટલા ('હમતો કબહું ન નિજઘર આયે'....તથા '**जिया!** તુમ ચલો અપને દેશ'....વગેરે) અધ્યાત્મ-ભજનો રચેલા છે, જેનો સંગ્રહ 'દૌલતવિલાસ' પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આ 'છહઢાળા' પં. દૌલતરામજીએ ૧૮૯૧ના વૈશાખ સુદ ત્રીજે પૂર્ણ કરી છે. બીજી એક 'છહઢાળા' પં. શ્રી બુધજનજી કૃત છે–જે તેમણે ૧૮૫૯ના વૈશાખ સુદ ત્રીજે પૂર્ણ કરી છે, એટલે આના કરતાં ૩૨ વર્ષ પહેલાં જ રચાયેલ છે. બંને 'છહઢાળા'નો સમાપ્તિ દિવસ વૈશાખ સુદ ત્રીજ છે; અને બંનેના છ પ્રકરણોમાં લગભગ સરખું વર્ણન છે–કે જે સ્વામિકાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા વગેરે પ્રાચીન શાસ્ત્રોને અનુસરીને લખાયેલું છે. પં. દૌલતરામજી અંતમાં સ્પષ્ટ કહે છે કે આ છહઢાળા મેં પં. બુધજનરચિત છહઢાળાના આધારે લખી છે—"**कर्यों तत्त्व उपदेश यह, लखि बुधजनकी भाख।**" આમ આ બંને છહઢાળા મોટી–નાની બહેન સમાન છે. તેથી આ છહઢાળાની માફક પં. બુધજનરચિત છહઢાળા પણ પ્રગટ થાય–તે ઇચ્છનીય છે. (તે પણ ટૂંક વખતમાં છપાશે.)

પૂ. ગુરુદેવના આ પ્રવચનોમાંથી દોહન કરીને ૨૦૦ પ્રશ્નોત્તરનું સંકલન આ પુસ્તકના અંત ભાગમાં આપ્યું છે, તેમાં પણ જિજ્ઞાસુઓને રસ આવશે અને તે પ્રશ્નોત્તર દ્વારા આખા પુસ્તકનો સાર સમજવાનું બહુ સુગમ થશે. ભારતભરના જિજ્ઞાસુઓ આવા વીતરાગી સાહિત્યનો વધુને વધુ લાભ લઈને વીતરાગવિજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે....એવી જિનેન્દ્રદેવના ચરણોમાં ભાવના ભાવું છું.

ભાદરવા સુદ બીજ વીર સં. ૨૪૯૫ —બ્ર. હરિલાલ જૈન
સોનગઢ

卐

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

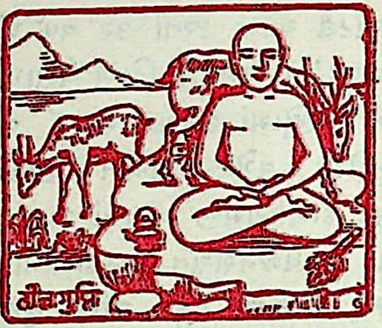

જગ સુહિતકર સબ અહિતહર,
શ્રુતિ સુખદ, સબ સંશય હરેં;
ભ્રમરોગ-હર જિનકે વચન,
મુખચંદ્રતેં અમૃત ઝરેં.

*

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આચાર્ય ભગવાન જીવાદિ તત્ત્વોનું સાચું સ્વરૂપ શું છે તે ઓળખાવે છે. અને તે તત્ત્વની ઓળખાણમાં જીવ કેવી ભૂલો કરે છે તે બતાવે છે.—શા માટે? કે इनको तजिये सुजान—તેને બરાબર જાણીને છોડવા માટે.

હે જીવ! તું વિચાર તો કર...કે તું કોણ છે? ને તારું સાચું સ્વરૂપ શું છે? આ જડ-શરીરનું ઢીંગલું તું નથી, તું તો ઉપયોગસ્વરૂપ છો. એવા તારા સ્વરૂપને તું ઓળખ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રમુખશ્રીનું નિવેદન

મને અત્યંત આનંદ થાય છે કે પૂજ્ય ગુરુદેવ સત્પુરુષ શ્રી કાનજી સ્વામીએ પંડિતવર્ય શ્રી દૌલતરામજીરચિત છઢાળા પર આપેલાં પ્રવચનોમાંથી પહેલી ઢાળનાં પ્રવચનો 'વીતરાગ-વિજ્ઞાન' પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા પછી આજે બીજી ઢાળનાં પ્રવચનો પણ આ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે.

આ છઢાળાએ, પૂજ્ય શ્રી કાનજીસ્વામીના સંસર્ગમાં આવ્યા પહેલાં મારા જીવન પર સારી અસર કરી છે, અને તે એટલે સુધી કે વધુવાર અધ્યયનને કારણે તે આખી કંઠસ્થ થઈ ગઈ છે; હજુ પણ દરરોજ બબ્બે ઢાળનો મુખપાઠ કરવામાં વધુ ને વધુ ભાવો ખુલતા જાય છે.

સં. ૨૦૧૫ માં, જ્યારે પૂ. શ્રી કાનજીસ્વામી બીજીવાર મુંબઈ આવ્યા ત્યારે તેમના પરિચયમાં વધુ આવવાનું થયું, અને તેઓશ્રી અમારા નિમંત્રણથી અમારા ઘરે પધાર્યા, તે પ્રસંગે જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોની જે છાપ મારા ઉપર પડી હતી તે એક પત્ર દ્વારા વાંચીને મેં ગુરુદેવ સમક્ષ વ્યક્ત કરી; –જેમાં મુખ્યત્વે છઢાળાનો ઉલ્લેખ હતો. ત્યારપછી પણ અવારનવાર ગુરુદેવ સાથે પ્રસંગ પડતાં (ખાસ કરીને સોનગઢમાં વહેલી સવારે તેઓશ્રી સાથે ફરવા જતાં,) જે જે વિષયોની તત્ત્વચર્ચા થતી તે ચર્ચાને લગતા પદો છઢાળામાંથી હું બોલતો....ને ગુરુદેવ તે સાંભળીને પ્રસન્ન થતા, પ્રવચનોમાં પણ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વારંવાર તેનો ઉલ્લેખ કરતા. આ કારણે સમાજમાં છઢાળાનો પ્રચાર અને મહત્તા વધવા લાગ્યા. આમ તો સોનગઢના શિક્ષણ-વર્ગમાં છઢાળા અનેક વર્ષોથી ચાલતી જ હતી, પણ ઉપરોક્ત પ્રસંગ પછી, સોનગઢમાં આઠમ-પુનમે જે સમયસારાદિની સામૂહિક સ્વાધ્યાય થાય છે તેમાં છઢાળાનાં પદોની પણ સ્વાધ્યાય દાખલ કરવામાં આવી. ત્યારપછી પૂ. ગુરુદેવને વિનતિ કરતાં તેઓશ્રીએ ભવ્યજીવો પર કૃપા કરીને છઢાળા પર દોઢ માસ સુધી પ્રવચનો કર્યાં. તે પ્રવચનોમાંથી એક પુસ્તક થોડા માસ અગાઉ પ્રગટ થઈ ગયું છે, અને આજે આ બીજું પુસ્તક ભવ્યજીવોના લાભાર્થે બહાર પડે છે.

આ છઢાળાના પ્રવચનો દ્વારા જૈનસિદ્ધાન્તનાં રહસ્યો સમજાવીને પૂ. ગુરુદેવે જૈનસમાજ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. ગુરુદેવના આ પ્રવચનોનું ભાવભીનું સંકલન કરી આપવા માટે ભાઇશ્રી બ્ર. હરિલાલ જૈનને ધન્યવાદ ઘટે છે; તેમજ આ પુસ્તક છપાવીને ભેટ આપવા માટે નાઈરોબીના ભાઈશ્રી લક્ષ્મીચંદ કેશવજીને ધન્યવાદ ઘટે છે.

આ છઢાળામાં 'ગાગરમાં સાગર' ભર્યો છે. સનાતન સત્ય દિગંબર જૈનધર્મના એકએક સિદ્ધાન્ત ઘણી જ સુંદર કાવ્યરચનાદ્વારા વિદ્વાન કવિશ્રીએ આ પુસ્તકમાં ભરી દેવાની કોશિશ કરી છે....અને તેમની આ રચના સફળ થઈ છે. જૈનસમાજમાં આ છઢાળા ખૂબ જ પ્રસિદ્ધ છે અને તેના ઊંડા ભાવો આ પ્રવચનોમાં સહેલી ભાષામાં ખોલ્યાં છે,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તેથી જૈનસમાજના જિજ્ઞાસુઓને, તેમજ વસ્તુસ્વભાવ સમજવામાં જેને રસ હોય એવી જગતની કોઈ પણ વ્યક્તિને, અત્યંત ઉપયોગી થશે, અને તેની સમજણ ભવભ્રમણના દુઃખનો ત્વરિત અંત લાવીને મોક્ષસુખ પમાડશે.

જૈનં જયતુ શાસનં.

તા. ૧૫–૮–૬૯ —નવનીતલાલ ચુનીલાલ જવેરી

સોનગઢ પ્રમુખ

શ્રી દિ૦ જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ

जीया ! तुम चलो अपने देश....

शिवपुर थारो शुभ थान....जीया तुम०

लख चौराशीमें बहु भटके,

लह्यो न सुखको लेश....जीया....

तुम चलो अपने देश०

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વિષયસૂચિ

દુ:ખનાં કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિ, તે છોડવાનો ઉપદેશ....ગાથા ૧

પ્રયોજનભૂત તત્ત્વોની શ્રદ્ધામાં ભૂલ : જીવસંબંધી ભૂલ ગા. ૨

અજીવતત્ત્વની શ્રદ્ધામાં ભૂલ .... ગા. ૩

જીવ-અજીવ સંબંધમાં વિશેષ ભૂલ .... ગા. ૪

અજીવ અને આસ્રવ સંબંધમાં ભૂલ .... ગા. ૫

બંધ અને સંવરતત્ત્વની ઓળખાણમાં ભૂલ .... ગા. ૬

નિર્જરા અને મોક્ષતત્ત્વમાં અજ્ઞાનીની ભૂલ .... ગા. ૭

મિથ્યાત્વપૂર્વકના મિથ્યાચારિત્રનું સ્વરૂપ .... ગા. ૮

ગૃહીત મિથ્યાદર્શનનું સ્વરૂપ; મિથ્યાત્વના પોષક
કુદેવ-કુગુરુ-કુધર્મ, તેનું સેવન છોડવાનો ઉપદેશ ગા. ૯ થી ૧૨

ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ, અને તે છોડવાનો ઉપદેશ ગા. ૧૩

ગૃહીત મિથ્યાચારિત્રનું સ્વરૂપ, અને તે છોડવાનો ઉપદેશ ગા. ૧૪

મિથ્યાત્વાદિને છોડીને આત્મહિતના પંથમાં લાગ .... ગા. ૧૫

વીતરાગવિજ્ઞાન-પ્રશ્નોત્તરી .... (૨૦૦ પ્રશ્ન–ઉત્તર)

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

अब आतम के हित-पंथ लाग

પોતે પોતાના ચૈતન્યપ્રભુને દેખવાની દરકાર જ જીવ ક્યાં કરે છે? નવરો હોય, કાંઈ કામ ન હોય તોપણ કાંઈક ધર્મના વાંચન-વિચારને બદલે મફતનો પારકી ચિન્તા કર્યા કરે છે. પાર વગરની પારકી ચિન્તામાં વ્યર્થ કાળ ગુમાવે છે પણ આત્માના હિતની ચિન્તા કરતો નથી. અરે! શું હજી તને ભવનાં દુઃખનો થાક નથી લાગતો? ભાઈ! આ મનુષ્યપણામાંય નહિ ચેત, તો પછી ક્યારે ચેતીશ?

સંસારમાં ભમતાં જીવે રૌ-રૌ નરકનાં દુઃખો પણ ભોગવ્યાં ને સ્વર્ગમાં દેવ થઈને ત્યાં પણ દુઃખ જ ભોગવ્યું; પાપ અને પુણ્ય એવા કષાયચક્રમાંથી બહાર નીકળીને સમ્યગ્દર્શનાદિ વીતરાગભાવમાં તે કદી ન આવ્યો. અહીં આચાર્યદેવ વીતરાગવિજ્ઞાન સમજાવીને સંસારદુઃખથી છોડાવે છે.

આવી શૈલીના સુગમ ઉપદેશ માટે
વીતરાગવિજ્ઞાન-પુસ્તકો વાંચો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

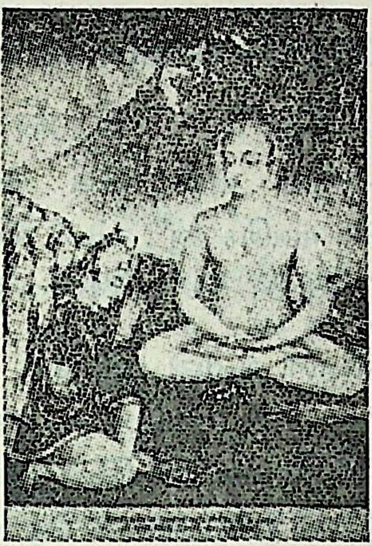

तीन भुवन में सार वीतराग-विज्ञानता
शिवस्वरूप शिवकार नमहुं त्रियोग-सम्हारिके ।

મંગલમય મંગલકરણ વીતરાગ-વિજ્ઞાન;
નમું તેહ જેથી થયા અરિહંતાદિ મહાન.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વીતરાગવિજ્ઞાની પંચપરમેષ્ઠી ભગવંતોને નમસ્કાર

卐

આ છ-ઢાળામાં સૌથી પહેલાં વીતરાગવિજ્ઞાનને નમસ્કાર કરીને માંગળિક કર્યું, અને તે વીતરાગવિજ્ઞાનનું સર્વોત્કૃષ્ટપણું બતાવીને તેને ઉપાદેય બતાવ્યું.

વીતરાગ-વિજ્ઞાની સન્તોએ જીવો ઉપર કરુણા કરીને તેને દુઃખથી છોડાવનાર અને સુખ કરનાર એવો ઉપદેશ આપ્યો છે. અને એવા વીતરાગવિજ્ઞાન વગર જીવે ચાર ગતિમાં કેવાં કેવાં દુઃખો ભોગવ્યાં તેનું વર્ણન પહેલી ઢાળમાં કર્યું. (તેના ઉપરનાં પ્રવચનો આપે પહેલા પુસ્તકમાં વાંચ્યાં.)

હવે તે ચાર ગતિનાં દુઃખના કારણરૂપ જે મિથ્યા શ્રદ્ધા-મિથ્યાજ્ઞાન-મિથ્યાઆચરણ તેનું સ્વરૂપ ઓળખાવીને તેને છોડવાનો ઉપદેશ આ બીજી ઢાળમાં આપે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

દુઃખના કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિને છોડવાનો ઉપદેશ

ગાથા—૧

વીતરાગવિજ્ઞાનને ભૂલીને સંસારની ચાર ગતિમાં જીવ દુઃખી થઈ રહ્યો છે; તે દુઃખનું કારણ શું છે–તે કહે છે—

(પદ્ધરી છંદ)

ऐसे मिथ्यादृग-ज्ञान-चर्ण वश भ्रमत भरत दुःख जन्म मर्ण।
तातैं इनको तजिये सुजान सुन तिन संक्षेप कहूं बखान॥ १॥

છેદન-ભેદન કે ઠંડી-ગરમી વગેરે સંયોગથી ચાર ગતિનાં દુઃખોનું વર્ણન કર્યું પણ તેમાં દુઃખનું ખરું કારણ બાહ્યસંયોગ નથી, મિથ્યાશ્રદ્ધા-મિથ્યાજ્ઞાન-મિથ્યાઆચરણ એ જ દુઃખનું ખરું કારણ છે,–એમ જાણીને તેને છોડવા જોઈએ. એ વાત અહીં બતાવે છે. મિથ્યાત્વ તે આત્માને મહાદુઃખ દેનાર શત્રુ છે, અને તે મિથ્યાત્વાદિ શત્રુ સામે આત્માના સ્વભાવનું રક્ષણ કરવા માટે વીતરાગ-વિજ્ઞાન તે મજબુત ઢાળ (ઢાલ) છે.

નિગોદથી માંડીને નવમી ગ્રૈવેયક સુધી ચારે ગતિના અવતારમાં જે દુઃખ ભોગવ્યાં તે મિથ્યાશ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્રવડે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જ ભોગવ્યાં છે. વળી એમ નથી કે એકલા નરકમાં જ દુઃખ ભોગવ્યાં છે,–સ્વર્ગના અનંત અવતાર કર્યા તેમાંય દુઃખ જ ભોગવ્યું છે. જ્યાં જ્યાં સમ્યગ્દર્શનાદિ છે ત્યાં જ સુખ છે; અને જ્યાં જ્યાં મિથ્યાત્વાદિ છે ત્યાં દુઃખ જ છે;–પછી નરક હો કે સ્વર્ગ હો. તિર્યંચમાં કે નરકમાં, સ્વર્ગમાં કે મનુષ્યમાં,–બધે ઠેકાણે દુઃખનું કારણ તો જીવના મિથ્યાત્વાદિ ભાવ જ છે. એ મિથ્યાત્વાદિ ભાવોને વશ થઈને જીવ ચાર-ગતિમાં રખડે છે ને મહાદુઃખો વેદે છે. તેનાં દુઃખો સર્વજ્ઞે જોયા તે-અનુસાર થોડુંક વર્ણન અહીં કર્યું. બાકી અનંત-દુઃખોનું વર્ણન બે-ચાર શ્લોકમાં તો કેટલુંક કહેવાય?

નિગોદમાં પણ જીવ પોતાના મિથ્યાત્વવશ રહ્યો છે, કોઈ બીજાના કારણે નહીં. [भावकलंक सुपउरा णिगोदवासं ण मुंचंति ભાવકલંકની અત્યંત પ્રચુરતાને લીધે તે જીવો નિગોદવાસને છોડતા નથી. ગોમ્મટસાર—જીવકાંડ ગાથા ૧૯૭] જીવને પોતાનો મિથ્યાત્વભાવ જ દુઃખરૂપ છે; કર્મ તો જડ છે, તે તો માત્ર નિમિત્ત છે, જીવથી તે ભિન્ન છે. ભાઈ, તારા ઊંધા ભાવ-અનુસાર કર્મ બંધાયું છે એટલે રખડવાનું ખરું કારણ તારો ઊંધો ભાવ જ છે; તે ઊંધો ભાવ છોડ તો તારું ભ્રમણ મટે. સમ્યગ્દર્શન વગર જીવનું પરિભ્રમણ કદી ટળે નહિ. ભાઈ, મિથ્યાત્વને લીધે આ રીતે જન્મ-મરણનાં ઘણાં દુઃખો તેં ભોગવ્યા, માટે હવે તો તે મિથ્યાત્વાદિને છોડ...છોડ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જીવે દયાદિના શુભભાવવડે સ્વર્ગનાય ભવ અનંતવાર કર્યા, ને હિંસાદિનાં તીવ્ર પાપ કરીને નરકમાંય અનંતવાર ગયો. પણ શુભ-અશુભ બંને રાગથી પાર પોતાનું સ્વરૂપ છે તે જાણ્યું નહિ. દેહમાં કે રાગમાં એકત્વબુદ્ધિ છે તે મિથ્યાત્વ છે, તેનું સ્વરૂપ જાણીને તે છોડવું જોઈએ. ભવ-દુઃખનું કારણ શું?–કે મિથ્યાત્વાદિ ભાવ; એ મિથ્યાત્વાદિનું સ્વરૂપ સંક્ષેપથી આ અધ્યાયમાં કહેશે.–શા માટે? કે તેને છોડવા માટે.

સંયોગબુદ્ધિથી અજ્ઞાની દુઃખી થઈ રહ્યો છે. સંયોગ અનુકૂળ હોય તો ઠીક ને પ્રતિકૂળ હોય તો અઠીક–એવી મિથ્યાબુદ્ધિ દુઃખનું મૂળ છે. નરકાદિના દુઃખના વર્ણનમાં નિમિત્તથી સંયોગની વાત કરી છે પણ ખરેખર પ્રતિકૂળ સંયોગ તે દુઃખ નથી; જીવનો મોહરૂપ આકુળ ભાવ તે જ દુઃખ છે.

નિગોદથી નવમી ગ્રૈવેયક સુધી મિથ્યાદૃષ્ટિપણે જીવે અનંત અવતાર કર્યા, તેમાં સામાન્યપણે મનુષ્યના સૌથી થોડા ભવ કર્યા,–જો કે અનંત તો ખરા પણ બીજી ગતિ કરતાં થોડા; તેનાથી અસંખ્યગુણા નરકના ભવ કર્યા; તેનાથી અસંખ્યગુણા દેવના ભવ કર્યા, ને તેનાથી અનંતગુણા અવતાર તિર્યંચગતિમાં કર્યા; આ જીવ સિદ્ધપદ પૂર્વે કદી નથી પામ્યો. સંસારનો અનંતકાળ તો એકેન્દ્રિયપણાના મહા દુઃખોમાં ગાળ્યો. ત્યાં તો કોઈ જાતની વિવેકબુદ્ધિ જ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ન હતી; તે જડ નો’તો થઈ ગયો એટલું જ, બાકી તેની ચેતના અતિશય હીણી થઈ ગઈ હતી. જીવને અત્યારે તો ચેતવાનો અવસર આવ્યો છે; માટે ઘોર દુઃખના કારણરૂપ એવા મિથ્યાત્વાદિને બરાબર ઓળખીને સર્વથા છોડવા. મિથ્યાત્વને મિથ્યાત્વપણે જે ઓળખે પણ નહિ તે તેને ક્યાંથી છોડે? માટે કહે છે કે इनको तजिये सुज्ञान તે મિથ્યાત્વાદિ દુશ્મનને બરાબર જાણીને તેનો ત્યાગ કરો. ખૂણે-ખાંચરે ક્યાંય મિથ્યાત્વનો અંશ પણ ન રહી જાય-એમ તેને છોડવા. તે માટે અહીં તેના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. સંતો-આચાર્યોએ શાસ્ત્રોમાં તો તેનું ઘણું વર્ણન કર્યું છે, પણ અહીં તે-અનુસાર ટૂંકમાં કહેશું. તે જાણીને મુમુક્ષુએ તે મિથ્યાત્વાદિ ભાવોને છોડવા.

ભાઈ, તારા દુઃખની કથા તો એટલી મોટી છે કે કેવળીભગવાન જ તે પૂરી જાણે છે. કથનમાં તો થોડુંક જ આવે છે. મિથ્યાત્વાદિ કેવા ભાવો તેં સેવ્યા, ને તેનાથી તું કેવું દુઃખ પામ્યો? તે સાંભળ! સાંભળીને હવે તેને છોડ. કોઈ બીજાએ તને નથી રખડાવ્યો પણ તારા મિથ્યાત્વ-ભાવથી જ તું રખડ્યો અને દુઃખી થયો છો. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ તે દુઃખનાં કારણ છે. રાગ અશુભ હો કે શુભ, બંનેમાં દુઃખ છે. શુભથી સ્વર્ગ મળે-છતાં તે પણ દુઃખ છે. શુભરાગથી સ્વર્ગ મળે પણ કાંઈ શુભરાગથી આત્મા ન મળે; કે આત્માના સમ્યગ્દર્શનાદિ કોઈ ગુણો

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શુભરાગથી ન મળે. રાગ તે દોષ છે, તેના વડે ગુણની પ્રાપ્તિ કેમ થાય? મિથ્યાત્વ અને રાગ તે પોતે દુઃખ છે, તેનું ફળ દુઃખ છે; તો તે મોક્ષસુખનું કારણ કેમ થાય?-ન જ થાય; પણ અજ્ઞાની તેને સુખનું કારણ સમજે છે. વીતરાગ-વિજ્ઞાન તે સુખ; ને રાગદ્વેષઅજ્ઞાન તે દુ:ખ.-આમ જાણીને હે જીવ! દુ:ખનાં કારણોથી તું પાછો વળ; ને સુખ માટે વીતરાગ-વિજ્ઞાન પ્રગટ કર.

'હું જ્ઞાન છું' એ ભૂલીને, હું રાગ છું ને હું શરીર છું-એવી મિથ્યાબુદ્ધિ તે સંસારનું મૂળ છે. એવા મિથ્યાત્વ સહિતનું જાણપણું તે મિથ્યાજ્ઞાન છે, અને મિથ્યાત્વ સહિતનું આચરણ તે મિથ્યાચારિત્ર છે. શરીર અજીવ છે; પુણ્ય-પાપ-મિથ્યાત્વ તે આસ્રવ છે. તે અજીવ તથા આસ્રવને પોતાના માનવા કે હિતકર માનવા તે વિપરીત શ્રદ્ધા છે. હું જ્ઞાન છું-એમ જીવતત્ત્વને ભૂલ્યો, ને હું દેહ છું-એમ અજીવને જીવ માન્યો-તો તે મિથ્યાદર્શન છે. એ જ પ્રમાણે રાગાદિ આસ્રવોને જીવસ્વભાવ માન્યા કે તેને સંવર-નિર્જરાનું કારણ માન્યું-તો તે પણ મિથ્યાદર્શન છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ સાતે તત્ત્વોમાં કેવી ભૂલ કરે છે તે આગળ બતાવશે.

જીવ, અજીવ વગેરે સાતે તત્ત્વો ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપવાળા છે. જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. શરીરાદિ અજીવ છે. તે અજીવનાં કામ જીવનાં નથી. અજીવ એવા શરીરાદિમાં જીવનું કામ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

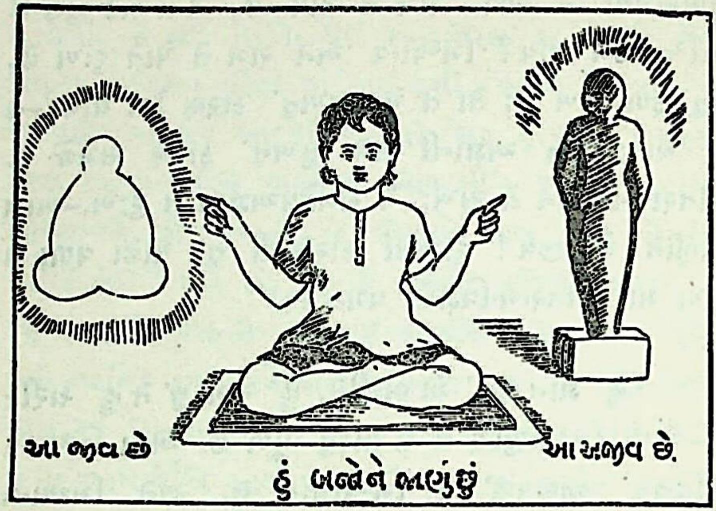

માને તો તેણે જીવ અને અજીવને જુદા જાણ્યાં નથી; ભિન્ન તત્ત્વોને એક માનવા તે મિથ્યાત્વ છે.

હિંસાદિ પાપ ભાવો કે દયાદિ શુભભાવો તે બંને શુદ્ધ જીવનું સ્વરૂપ નથી પણ આસ્રવો છે, ને બંધનાં એટલે કે દુઃખનાં કારણો છે; છતાં તે તત્ત્વોને જ્ઞાન સાથે એકમેક માનવા અથવા તેમાંથી કોઈને સુખનું કારણ માનવું તે મિથ્યાત્વ છે. જેમ જ્ઞાન અને અજીવ ભિન્ન છે તેમ જ્ઞાન અને આસ્રવ પણ ભિન્ન છે. જ્ઞાનમય જીવ, અને રાગાદિ આસ્રવ–એ બંને ભિન્ન છે, તેમને ભિન્ન તરીકે ઓળખવા જોઈએ. એ પ્રમાણે તત્ત્વોને ઓળખીને તે સંબંધી વિપરીત માન્યતા છોડવી જોઈએ; કેમકે વિપરીત માન્યતારૂપ મિથ્યાત્વ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તે મહા દુઃખનું કારણ છે, અને તેને મહાન પાપ ગણવામાં આવ્યું છે.

વાણીની–શરીરની ક્રિયા જીવની નથી પણ અજીવની છે. આઠ કર્મો અજીવ છે; તે કર્મો જીવને દુઃખી કરે એમ નથી, પણ પોતાના ઊંધા ભાવથી જીવને દુઃખ છે. જડમાં ક્યાં સુખ કે દુઃખ છે? જીવના સુખ–દુઃખનું કારણ તો જીવમાં પોતામાં છે. વર્ણ–ગંધવાળા રૂપી–જડ–અચેતન પરમાણુ, તેમાં શું સુખ કે દુઃખ છે?–ના; આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદથી ભરેલો ભગવાન છે, તે પોતે પોતાને ભૂલીને વિપરીત ભાવ વડે દુઃખી થાય છે, ને પોતાના સ્વભાવનું ભાન કરીને એકાગ્ર થતાં સુખી થાય છે; એટલે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન-ચારિત્ર તે સંવર છે, તે સુખનાં કારણ છે. પોતાના દુઃખ કે સુખ પરિણામનો કર્તા જીવ પોતે જ છે, બીજું કોઈ નહીં.

ભાઈ, તું તો જીવ છો; ઘર-પૈસા-શરીર અજીવ છે; તે અજીવને પોતાનું માનવું તે મિથ્યાત્વ છે–અજ્ઞાન છે, ને તે ચારગતિનાં મહા દુઃખોનું કારણ છે–એમ જાણીને તેને છોડ: જડનો સંયોગ તે કાંઈ તને સુખનું કે દુઃખનું કારણ નથી, તે તો પરચીજ છે, જુદી છે. દુઃખ પોતામાં ને તેનું કારણ પરમાં કેમ હોય? દુઃખ પોતામાં છે તો તેનું કારણ પણ પોતામાં છે. પણ પોતાની ભૂલ ન જોતાં અજ્ઞાની બહારમાં બીજાને દુઃખનું કારણ માને છે, તેથી તેના ઉપર તે દ્વેષ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કરે છે પણ દુઃખ મટાડવાનો સાચો ઉપાય કરતો નથી. જો પોતાના મિથ્યાત્વાદિ ઊંધા ભાવને દુઃખનું કારણ સમજે તો સમ્યગ્દર્શનાદિ સવળા ભાવવડે તે ટાળવાનો ઉદ્યમ કરે.

શરીર તે જ હું છું-એટલે શરીરની પ્રતિકૂળતામાં મને દુઃખ ને તેની અનુકૂળતામાં મને સુખ-એવી અજ્ઞાનીની બુદ્ધિ છે, તે અજીવને જીવ માનવારૂપ મિથ્યાત્વ છે. શરીર નીરોગ હોય તો સુખ ને શરીરમાં રોગ હોય તો દુઃખ-એમ કાંઈ નથી; શરીર કાંઈ જીવને નડતું નથી કે મદદ કરતું નથી. સાતમી નરકની પ્રતિકૂળતા વચ્ચે પણ જીવો સમ્યક્‌દર્શન પામે છે, તેમાં તેને ક્યાં પ્રતિકૂળતા નડે છે? તો પછી મિથ્યાદૃષ્ટિને શું નડે છે?-કે દેહબુદ્ધિનો તેનો ઊંધો ભાવ જ તેને નડે છે. બહારના સાધનની બુદ્ધિ છે તે જ તેને અંતર્મુખ થવા દેતી નથી. અંદરમાં હું જ્ઞાનસ્વરૂપ છું એમ લક્ષ કરે તો પ્રતિકૂળતા વખતેય સમ્યગ્દર્શનાદિ થઈ શકે છે. અને બહારની બધી અનુકૂળતા હોવા છતાં જો પોતે અંતર્‌લક્ષ ન કરે તો સમ્યગ્દર્શન થતું નથી. પોતામાં પુરુષાર્થ ન હોય ત્યાં સંયોગો શું કરે? ભાઈ, દેહાદિ સંયોગોથી ભિન્ન જીવતત્ત્વ તું છો, પણ મિથ્યાત્વાદિ વશ પોતાનું રૂપ ભૂલીને તું ભવમાં ભમ્યો ને જન્મમરણનાં ઘણાં દુઃખ તેં સહ્યાં. હવે એ દુઃખ મટાડવા માટે તું સંયોગ સામે જોવાનું છોડીને તારા સ્વભાવ સામે જો તું ચેતનરૂપ છો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જુઓ, સાદી ભાષામાં કેવી સરસ વાત સમજાવી છે! કેવી મજાની હિતની વાત છે! આ સમજીને મોક્ષાર્થીએ દુઃખનાં કારણરૂપ એવા મિથ્યાત્વાદિને છોડવા જોઈએ, ને સુખનાં કારણરૂપ એવા સમ્યક્ત્વાદિને સેવવા જોઈએ. સુખ-દુઃખ બીજાને લીધે નથી પણ મારા ભાવથી જ મને સુખ-દુઃખ છે-એમ જાણીને સમ્યક્ત્વાદિ ભાવો આદરવા ને મિથ્યાત્વાદિ ભાવો છોડવા—એમ ઉપદેશ છે.

હવે જીવાદિ તત્ત્વોનું સાચું સ્વરૂપ શું છે, અને તેની ઓળખાણમાં જીવ કેવી ભૂલો કરે છે-તે બતાવે છે.-શા માટે? है इनको तजिये सुज्ञान--તેને બરાબર જાણીને છોડવા માટે. અહીં તેનું વર્ણન સંક્ષેપથી કરશું, સમયસાર જેવા મોટા શાસ્ત્રોમાં તો તેનું ખૂબ વર્ણન આવે છે, પણ આ નાનું શાસ્ત્ર હોવાથી સંક્ષેપમાં થોડું થોડું વર્ણન કરીશું.

તાસ જ્ઞાનકૌ કારન સ્વ-પર વિવેક વખાનો,
કોટિ ઉપાય બનાય ભવ્ય તાકૌ ઉર આનો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રયોજનભૂત જીવાદિ તત્ત્વોની શ્રદ્ધામાં ભૂલ

ગાથા : ૨

जीवादि प्रयोजनभूत तत्त्व, सरधैं तिनमांहि विपर्ययत्व।
चेतनको है उपयोग रूप, विनमूरति चिन्मूरति अनूप ॥ २ ॥

હું કોણ છું? અને મારું સાચું સ્વરૂપ શું છે? એની સાચી ઓળખાણ જીવે કદી કરી નથી. અનાદિથી પોતાના સાચા સ્વરૂપને ભૂલીને જીવે પોતાને પુણ્ય-પાપરૂપ અને શરીર રૂપ જ માન્યો છે.-આ અગૃહીત મિથ્યાત્વ છે. અગૃહીત એટલે કોઈના ઉપદેશ વગર અનાદિથી ચાલી આવતી ભૂલ, તેને નૈસર્ગિક-મિથ્યાદર્શન પણ કહેવાય છે. આવી જીવસ્વભાવની અનાદિની ભૂલ ઉપરાંત કુગુરુઓના ઉપદેશ વડે વીતરાગ-દેવાદિથી વિપરીત એવા કુદેવાદિની માન્યતા ગ્રહણ કરે છે તે ગૃહીતમિથ્યાત્વ છે. તેનું વર્ણન પછી (ગાથા ૯મીથી) કરશે. ગૃહીતમિથ્યાત્વ તો જીવે કોઈકવાર ટાળ્યું છે પણ અગૃહીતમિથ્યાત્વ તેણે પૂર્વે કદી ટાળ્યું નથી. ત્યાગી થયો ને શુભભાવ કરીને સ્વર્ગે ગયો ત્યારે પણ તે શુભરાગમાં ધર્મ માનીને તેના જ અનુભવમાં અટકી ગયો, તેનાથી જુદા ચેતનરૂપ આત્માનો અનુભવ ન કર્યો તેથી અગૃહીત

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મિથ્યાત્વ ટળ્યું નહિ. કુદેવાદિના સેવનરૂપ ગૃહીત મિથ્યાત્વ તો છોડયું, સાચા દેવ-ગુરુને તો માન્યા, કેમકે તે વગર નવમી ગ્રૈવેયક સુધી જાય નહિ; એ રીતે ગૃહીતમિથ્યાત્વ છોડવા છતાં ઉપયોગસ્વરૂપ શુદ્ધાત્માની શ્રદ્ધારૂપ સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ ન કર્યું તેથી તેનું મિથ્યાત્વ ન છૂટયું ને સંસારભ્રમણ ન મટયું; તેથી અહીં જીવાદિનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણીને મિથ્યાત્વ સર્વથા છોડવાનો ઉપદેશ આપે છે.

આત્મા કેવો છે? સર્વજ્ઞ ભગવાને આત્મા જ્ઞાન-આનંદરૂપ જોયો છે, દેહથી ભિન્ન જોયો છે. આવા આત્માને જાણીને દેહ સાથેની એકતાબુદ્ધિ છોડ. આત્માના સ્વભાવમાં દુઃખ નથી, આત્મા તો જ્ઞાન-આનંદ ને શાંતિથી ભરેલો છે. દેહ તો રૂપી છે, આત્મા અરૂપી છે. 'વિનમૂરતિ' એટલે રૂપી-પણા વગરનો, અને 'ચિન્મૂરતિ' એટલે ચૈતન્યસ્વરૂપ,-આવો આત્મા છે.

કર્મ અને શરીર અજીવ છે, પુણ્ય-પાપ તે આસ્રવ છે; તેને પોતાના માનવા કે તેવા સ્વરૂપે જીવ માનવો-એ તો ભગવાનના ઉપદેશથી વિપરીત માન્યતા છે એટલે કે મિથ્યા શ્રદ્ધા છે. અનંતા સર્વજ્ઞ કેવળીભગવંતો થયા, સીમંધરનાથ વગેરે તીર્થંકર ભગવંતો વિદેહક્ષેત્રમાં (મનુષ્યલોકમાં) સર્વજ્ઞપણે અત્યારે બિરાજી રહ્યા છે, ત્યાં લાખો કેવળી-ભગવંતો પણ બિરાજે છે; તે બધા ભગવંતોએ ઉપયોગરૂપ આત્મા જોયો છે, જડરૂપ કે રાગરૂપ નથી જોયો. ઉપયોગ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

રૂપ આત્મા ભગવાને જોયો છે ને તેવો જ ઉપદેશ્યો છે. આવા આત્માને દેહથી ભિન્ન જાણીને વિપરીત માન્યતા છોડો.

જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા ને મોક્ષ-આ સાત તત્ત્વો પ્રયોજનભૂત છે એટલે કે તેમનું જ્ઞાન કરવું તે પ્રયોજનભૂત છે. કાંઈ અજીવ કે આસ્રવ-બંધ પ્રયોજનભૂત નથી પણ તેને છોડવા માટે તેની ઓળખાણ કરવી તે પ્રયોજનભૂત છે. ઓળખ્યા વગર તેને છોડશે કેવી રીતે? ઘરમાં કોઈ દુશ્મન પ્રવેશી ગયો હોય, તેને ઓળખે નહિ ને મિત્ર તરીકે માને-તો તે તેને ક્યાંથી છોડશે? તેમ રાગાદિ આસ્રવો કે જે શત્રુ જેવા છે, તેને જે મિત્ર માને (-તેનાથી ધર્મ માને) તે તેને ક્યાંથી છોડશે? માટે બધા તત્ત્વોને જેમ છે તેમ બરાબર જાણે તો જ તેની સાચી શ્રદ્ધા થાય, ને ભૂલ મટે; ભૂલ મટે એટલે દુઃખ મટે. દુઃખથી છૂટીને સુખી થવું હોય તેણે આ જીવાદિ સાત તત્ત્વોનું સ્વરૂપ ઓળખવું. શુદ્ધદૃષ્ટિથી તેમાં શુદ્ધજીવ જ ઉપાદેય છે. અજીવ તો ભિન્ન છે; આસ્રવ ને બંધ તે દુઃખનાં કારણો છે; સંવર-નિર્જરા તે સુખનાં કારણો છે; ને મોક્ષ પૂર્ણ સુખરૂપ છે.

જીવ કેવો છે? ચેતન છે. ચેતનનું એટલે કે જીવનું રૂપ તો ઉપયોગ છે. જીવ ચેતનરૂપ સુખથી ભરેલો છે; અજીવમાં જ્ઞાન કે સુખ-દુઃખ નથી. જીવ જ જ્ઞાનવડે સ્વ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પરને જાણે છે ને પોતાના સુખને વેદે છે. જગતમાં જેને બીજા કોઈની ઉપમા લાગુ પડતી નથી એવું અનુપમ જીવ-તત્ત્વ ઉપયોગરૂપ છે. આવા નિજતત્ત્વને ઓળખ્યા વગર જીવ દુઃખ પામ્યો; તેને ઓળખે ત્યારે મિથ્યાત્વ મટે ને દુઃખ છૂટે. 'હું ઉપયોગસ્વરૂપ જીવ છું' એવા અનુભવ વગર દેહબુદ્ધિ મટે નહીં, ને સુખ થાય નહીં.

પહેલી ઢાળની ૧૪મી ગાથામાં કહ્યું હતું કે 'कैसे रूप लखै अपनो'—તેમાં અપનો રૂપ એટલે આત્માનું સ્વરૂપ શું, તે અહીં કહ્યું કે-ઉપયોગ તે આત્માનું સ્વરૂપ છે—
'चेतनको है उपयोग रूप विनमूरति चिन्मूरति अनूप.'

સમયસારમાં કુંદકુંદસ્વામીએ કહ્યું છે કે-

'હું એક શુદ્ધ સદા અરૂપી, જ્ઞાન-દર્શનમય ખરે.'

'સર્વજ્ઞજ્ઞાન વિષે સદા ઉપયોગલક્ષણ જીવ છે.'

સમયસાર-નાટકમાં પં. બનારસીદાસજી કહે છે કે—

'चेतनरूप अनूप अमूरत सिद्धसमान सदा पद मेरो.'

આત્મસિદ્ધિમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી કહે છે કે-

'શુદ્ધ-બુદ્ધ ચૈતન્યઘન સ્વયંજ્યોતિ સુખધામ.'

–આમ સર્વજ્ઞભગવાને જોયેલું જીવનું યથાર્થસ્વરૂપ સન્તોએ જાતે અનુભવીને શાસ્ત્રોમાં બતાવ્યું છે; તે પ્રમાણે બરાબર ઓળખવું જોઈએ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નવતત્ત્વોમાં ચેતનરૂપ જીવ;

ચેતના વગરનાં પુદ્ગલ વગેરે પાંચ દ્રવ્યો અજીવ;

મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષના ભાવો-જેના વડે કર્મો આવે ને બંધાય તે આસ્રવ તથા બંધ;

સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક શુદ્ધ આત્માનું ભાન અને તેમાં લીનતા વડે શુદ્ધતા થતાં નવાં કર્મો અટકે ને જૂનાં ખરે તે સંવરનિર્જરા;

અને સંપૂર્ણ સુખરૂપ, તથા કર્મના સર્વથા અભાવ-રૂપ મોક્ષ છે.

—આવા તત્ત્વોને ઓળખે ત્યારે મિથ્યાત્વ ટળે છે. તેથી પોતાના હિત માટે સાત તત્ત્વોનું જ્ઞાન ઉપયોગી છે, જરૂરનું છે. તત્ત્વને જાણે નહિ ને ધર્મ કરવા માંગે તો થાય નહિ. માટે તે તત્ત્વોને જાણીને તે સંબંધમાં વિપરીતતા ટાળવી જોઈએ.

સર્વજ્ઞદેવે જીવ 'સદા ઉપયોગ-લક્ષણરૂપ જોયો છે. આત્માનું સ્વરૂપ તો ઉપયોગ છે. આવો ઉપયોગસ્વરૂપ શુદ્ધઆત્મા પોતાના જ્ઞાનમાં ભાસ્યા વગર જીવ ક્યાંકને ક્યાંક તત્ત્વની ભૂલ કર્યા વગર રહે નહિ. ને ભૂલ હોય ત્યાં દુઃખ હોય. મિથ્યાશ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્ર દુઃખરૂપ છે ને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તે સુખરૂપ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જીવ પોતે કેવો છે તે જાણ્યા વગર પોતામાં ઠરશે કેવી રીતે?

અજીવને અજીવ જાણ્યા વગર તેનાથી જુદો કેવી રીતે પડશે?

દુઃખનું કારણ શું છે તેને જાણ્યા વગર તેને કેવી રીતે છોડશે?

અને મોક્ષ પૂર્ણ સુખરૂપ છે તેને જાણ્યા વગર તે તરફનો પ્રયત્ન કેવી રીતે કરશે?

આ રીતે સુખ અને તેનો ઉપાય, તથા દુઃખ અને તેનાં કારણો-તેનું જ્ઞાન કરવા માટે સાત તત્ત્વો જાણવા જરૂરી છે. જો અજીવને જીવ માની લ્યે તો ત્યાંથી ઉપયોગને પાછો કેમ વાળે? શુભ-અશુભ બંને આસ્રવ હોવા છતાં તેને સંવર માની લ્યે તો તેને છોડે ક્યાંથી? દેહની ક્રિયા પોતાની માને તો તેનાથી (અજીવથી) ભિન્નતા કઈ રીતે અનુભવે? સમ્યગ્દર્શનપૂર્વકની શુદ્ધતા તે ખરો સંવર છે, તેને બદલે દેહની ક્રિયાને સંવર માને કે રાગને સંવર માને તો તેનાથી જુદો પોતાને કેમ અનુભવે?-આ રીતે તત્ત્વના જ્ઞાન વગર મિથ્યાત્વ ટળે નહિ. ભગવાન! તારું સ્વરૂપ ભગવાને કેવું કહ્યું છે તેના ભાન વગર તારી ભૂલ ભાંગશે નહિ ને તારું ભ્રમણ મટશે નહિ. આત્માના જ્ઞાન વગર શુભભાવ કરીને સ્વર્ગે ગયો ત્યારે પણ અગૃહીતમિથ્યાત્વ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભેગું લઈને ગયો, એટલે ત્યાં પણ દુઃખી જ થયો. આત્માના ભાન વગર ક્યાંય સુખનો સ્વાદ આવે નહિ.

ચેતનનું રૂપ તો ઉપયોગ એટલે જાણવું-દેખવું તે છે. શરીર તો અજીવ-જડ-રૂપી છે, તે કાંઈ જાણતું નથી. ઉપયોગલક્ષણવડે આત્મા દેહથી ભિન્ન જણાય છે. અમૂર્ત આત્મા બધાનો જાણનાર છે. જાણનારને પુણ્ય-પાપરૂપ માનવો કે દેહરૂપ માનવો તે મિથ્યાત્વ છે. તેણે જીવને ઉપયોગરૂપ ન માન્યો પણ અજીવરૂપ ને આસ્રવરૂપ માન્યો, એટલે તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા થઈ. જીવે સાચા તત્ત્વોને કદી ઓળખ્યા નથી, તેમાં ભેળસેળ કરીને ગોટા વાળ્યા છે. જાણનાર તત્ત્વ જડની પણ ક્રિયા કરે એમ કેમ બને? ઉપયોગની ક્રિયા જડરૂપ કેમ હોય?-ન જ હોય. ચેતનમાં વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શરૂપ મૂર્તપણું નથી, તે તો ઉપયોગરૂપ અમૂર્ત છે; એની ઓળખાણ વડે જ સમ્યગ્દર્શન થાય છે ને મિથ્યાત્વ ટળે છે. માટે સંતોએ કરુણા કરીને તેનો ઉપદેશ દીધો છે.

હે ભાઈ, ભગવાને બધા આત્માને સદા ઉપયોગ-સ્વરૂપ જોયા છે, તે અજીવ કેમ હોય? કે શરીરરૂપ કેમ હોય? આત્મા ઉપયોગરૂપ છોડીને જડરૂપ કદી થતો નથી. આ પ્રમાણે સર્વજ્ઞભગવાને જોયેલા ઉપયોગરૂપ જીવને જાણે તો બધા ખુલાસા થઈ જાય ને તત્ત્વોની વિપરીતતા મટી જાય. ઉપયોગરૂપ આત્મા અજીવ નથી એટલે અજીવની ક્રિયા તે કરતો નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રશ્નઃ—અજીવમાં તો શક્તિ ન હોય, એટલે આત્મા તેને હલાવે-ચલાવે ત્યારે તે હાલે-ચાલે?

ઉત્તરઃ—એમ નથી; અજીવમાં પણ તેની અનંત શક્તિઓ છે ને તેની ક્રિયાઓ તે સ્વયં પોતાની શક્તિથી કરે છે. એકેક જડ રજકણમાં તેના અનંતા જડ-ગુણો છે, ને તેની શક્તિથી તેનામાં રૂપાંતર હલનચલન વગેરે થાય છે. માટે જીવ અને અજીવની ભિન્નતા જાણવી. તે બંનેને ભિન્ન ઓળખતાં તત્ત્વની ભૂલ ટળે છે ને યથાર્થ શ્રદ્ધા થાય છે.

જગતમાં ભિન્ન-ભિન્ન અનંતા જીવ છે; જીવ કરતાં અનંતગુણા પુદ્ગલો છે; અસંખ્ય કાળાણુ દ્રવ્યો છે; ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ અને આકાશ એ પ્રત્યેક દ્રવ્યો છે. આ છ પ્રકારનાં દ્રવ્યોમાં જીવ સિવાયના પાંચે અજીવ છે; ને પુદ્ગલ સિવાયના પાંચે અમૂર્ત છે. જગતમાં આ છએ પ્રકારનાં દ્રવ્યો સર્વજ્ઞદેવે સ્વતંત્ર જોયા છે; તેને સ્વતંત્ર ન માનતાં પરાધીન માનવા તે તત્ત્વશ્રદ્ધામાં વિપરીતતા છે. છ દ્રવ્યોરૂપ જે વિશ્વ, તેનો કોઈ કર્તા-હર્તા કે ધર્તા નથી. (ધર્તા=ધારણ કરનાર)

છએ દ્રવ્યોમાં એકલો આત્મા જ ઉપયોગરૂપ છે, તેથી આત્મા જ અનુપમ છે. અહા! જે સર્વજ્ઞસ્વભાવી મહાન પદાર્થ છે તેને કોની ઉપમા દેવી? અનાદિથી આત્મામાં સર્વજ્ઞસ્વભાવ છે-જે બીજા શેમાંય નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શરીરમાં નથી, રાગમાં નથી, એવો ઉપયોગ તે જીવનું લક્ષણ છે. અલૌકિક વસ્તુ આત્મા છે, તેના સ્વભાવને બીજા કોઈ બાહ્ય પદાર્થની ઉપમા આપી શકાતી નથી; પોતાના અનુભવ વડે તેને જાણી શકાય છે. આવા આત્માને સ્વાનુભવથી જાણે ત્યારે જ સમ્યગ્દર્શન થાય. સમ્યગ્દર્શન વગર સમ્યગ્જ્ઞાન કે સમ્યક્ચારિત્ર હોતાં નથી. સમ્યગ્દર્શન વગરની શુભક્રિયાઓ તે એકડા વગરના મીંડાંની માફક ધર્મમાં કિંમત વગરની છે. જેમ આંખ વગરનો માણસ શોભે નહિ, તેમ જીવની આંખ તો ઉપયોગરૂપ જ્ઞાન-દર્શન છે, પુણ્ય-પાપ તે કાંઈ જીવની આંખ નથી, આ બહારની આંખ તો જડ છે. ઉપયોગસ્વરૂપ નિજ આત્માને જાણવા-દેખવારૂપ સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાનચક્ષુ જેને ખુલ્યાં નથી તેની શુભક્રિયાઓ પણ ધર્મમાં શોભતી નથી, અર્થાત્ તે ધર્મનું કારણ થતી નથી પણ સંસારનું જ કારણ થાય છે. પોતે પોતાને ન દેખે-ન જાણે એને ધર્મ કેવો? સમ્યક્ત્વરૂપી ધર્મની આંખ જ તેને ઊઘડી નથી.

શુદ્ધાત્મદૃષ્ટિપૂર્વક સાત તત્ત્વોને જાણવા જોઈએ; અજીવને જાણતાં એમ જાણવું કે તેમાં હું નથી, મારાથી તે ભિન્ન છે; એ જ રીતે રાગને જાણતાં તેનાથી ચૈતન્યની ભિન્નતા જાણવી. -આમ જાણે ત્યારે તત્ત્વોને જાણ્યા કહેવાય. પણ શરીરને કે રાગને આત્માનું સ્વરૂપ માને તો તેણે તત્ત્વોને જાણ્યા નથી. જીવ અને અજીવ એ બે મૂળ તત્ત્વો

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે, ને બાકીનાં તત્ત્વો તે તેની અશુદ્ધ કે શુદ્ધ પર્યાયો છે. આ સાત તત્ત્વોને ઓળખે તો તેમાં અજીવથી પોતાની ભિન્નતા જાણીને, પોતાને ઉપયોગસ્વરૂપ જાણે, એટલે અજીવ સાથે એકતાબુદ્ધિ છોડીને શુદ્ધજીવસ્વભાવનો આશ્રય કરતાં મિથ્યાત્વાદિ આસ્રવ-બંધ ટળે છે ને સમ્યક્ત્વાદિરૂપ સંવર-નિર્જરા-મોક્ષદશા પ્રગટે છે. માટે સાત તત્ત્વોને જાણવા ખાસ જરૂરના છે. અરે, અત્યારે તો લોકોમાં સાત તત્ત્વોનું જ્ઞાન ભૂલાઈ ગયું છે. અનાદિથી જીવે સાત તત્ત્વોને સરખા જાણ્યા નથી. આ તો વીતરાગ વાણીમાં મૂળ મુદ્દાની વાત છે. સાત તત્ત્વોમાં હું ઉપયોગસ્વરૂપ જીવ છું-એમ ઓળખવું,-જેથી મિથ્યાત્વ ટળે ને સમ્યક્ત્વ થાય.

હું કોણ છું ને મારું ખરૂં સ્વરૂપ શું છે તેનો જીવે સાચો વિચાર પણ કદી કર્યો નથી. ચાર ગતિનાં ઘોર દુઃખોથી જેને છૂટવું હોય તેણે અંદર વિચાર કરીને ઉપયોગસ્વરૂપ આત્મા હું છું એમ ઓળખવું જોઈએ. શાસ્ત્રકારોએ કરુણા કરીને તે સ્વરૂપ સમજાવ્યું છે.

તીનલોક તિહુંકાલ માંહી નહિ દર્શનસોં સુખકારી;
સકલ ધરમકો મૂલ યહી ઈસ બિન કરની દુઃખકારી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અજીવથી જીવની ભિન્નતા; અને તે સંબંધમાં જીવની ભૂલ

(ગાથા : ૩)

पुद्गल–नभ–धर्म–अधर्म–काल, इनतैं न्यारी है जीव चाल ।
ताकों न जान विपरीत मान करि करै देहमैं निज पिछान ॥ ३॥

ઉપયોગસ્વરૂપ જીવ છે; તે સિવાયનાં પુદ્ગલ, આકાશ, ધર્મ, અધર્મ ને કાળ–એ પાંચ અજીવ છે. જીવની ચાલ તે અજીવથી ન્યારી છે. અજીવ દ્રવ્યોથી જીવદ્રવ્ય જુદું, જીવનાં ગુણો જુદા ને જીવની પરિણતિ જુદી, એમ સર્વ પ્રકારે અજીવથી ભિન્નતા છે. પાંચ અજીવ દ્રવ્યમાં ક્યાંય ઉપયોગ નથી, આત્મા જ ઉપયોગરૂપ છે. જેમ સાકર મીઠી છે તેમ જીવ ઉપયોગમય છે; એની ચાલ, એની દશા બધાથી ન્યારી છે, તેનો સ્વભાવ ન્યારો છે. એને ન ઓળખતાં, દેહને જીવ તરીકે અજ્ઞાની માને છે તે મિથ્યાત્વ છે. ઉપયોગમાં નિજ પિછાણ કરવાને બદલે દેહમાં (દેહ તે હું–એમ) નિજ પિછાણ કરી, પોતાને ઉપયોગરૂપ ન માનતાં દેહરૂપ માન્યો; હું બાળક, હું યુવાન, હું કાળો, હું ધોળો, હું ખાઉં, હું બોલું–એમ દેહને જ જીવ માન્યો, પણ તેનાથી તદ્દન જુદી પોતાની ઉપયોગચાલને જીવે જાણી નહિ. શરીરની ચાલ તો જડરૂપ છે, ને જીવની ચાલ તો ચેતનરૂપ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ચેતનરૂપ ચાલ એટલે કે ચેતનરૂપ ક્રિયા જગતના બીજા કોઈ પદાર્થમાં નથી. ચાલ એટલે સ્વભાવ, પરિણતિ, ક્રિયા. જીવ અને અજીવ બંનેની ચાલ, બંનેના સ્વભાવ, બંનેની ક્રિયા તદ્દન ન્યારી છે. આવા ભેદજ્ઞાનરૂપ વીતરાગવિજ્ઞાન વગર મિથ્યાત્વને વશ જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. –એ જીવની ભૂલ છે.

જીવ પોતાની ભૂલ ન જોતાં કર્મને માથે ઢાળે છે. પણ ભાઈ, એ જડ કર્મને તો કાંઈ ખબર પણ નથી કે 'અમે જડ છીએ ને જીવને દુઃખ દઈએ!' એ કર્મનેય જાણનારો તો આ જીવ, તે ભૂલથી એમ માની બેઠો કે આ કર્મ મને હેરાન કરે.–એ તો, જેમ પથરના પૂતળાને કે ઝાડને બાથ ભીડીને કોઈ મૂરખો એમ રાડું પાડે કે અરે! આણે મને પકડયો,–એના જેવું છે. શરીરને જાણતાં 'આ શરીર જ હું' એમ અજ્ઞાની માને છે. ભાઈ, તું ચેતન, ને એ જડ!–એનો મેળ કયાંથી થયો? બંને જુદાં જ છે. અરે! પોતાના ભાવમાં મિથ્યાત્વ શું છે–એનીયે જીવને ઓળખાણ નથી. બસ, અરિહંતનું નામ લીધું ને કુદેવને ન માન્યા માટે મિથ્યાત્વ છૂટી ગયું,–એમ નથી. અરિહંતનું નામ લેયે છે પણ અરિહંતદેવે કહેલાં તત્ત્વોને તો જાણતો નથી. અર્હન્તદેવે કહેલી જીવ-અજીવની ભિન્નતાના ભાન વગર મિથ્યાત્વ મટે નહિ ને ખરેખર અર્હન્તદેવને માન્યા કહેવાય નહિ. અર્હન્તદેવને ઓળખે ને મિથ્યાત્વ ન ટળે એમ બને નહિ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

[વીર સં. ૨૪૯૨ માહ સુદ ૨ રવિ તા. ૨૩-૧-૬૬]

મિથ્યાત્વ એટલે તત્ત્વની ઊંધી માન્યતા, તે દુઃખરૂપ છે, ને સંસારભ્રમણનું કારણ છે, તેથી તે છોડવા માટે તેની ઓળખાણ કરાવે છે. મિથ્યાદૃષ્ટિને શરીરમાં જ 'અહં' થઈ ગયું છે, પણ એનાથી ભિન્ન પોતાની ચૈતન્યજાતને તે દેખતો નથી. જીવ અને અજીવના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ બધું ભિન્ન છે,–એમ જ્ઞાન કરે તો મિથ્યાત્વ મટે ને ચાર ગતિના ભવ-ભ્રમણનાં દુઃખ છૂટે.

ઉપયોગસ્વરૂપ ચિન્મૂર્તિ જીવ, એ સિવાયનાં પાંચ દ્રવ્યો અજીવ છે—

પુદ્ગલઃ–શરીર, ભાષા એ બધી પુદ્ગલની રચના છે; તે મૂર્ત છે, વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ તેનો સ્વભાવ છે.

ધર્માસ્તિકાય નામનું એક અરૂપી જડ દ્રવ્ય આખા લોકમાં ફેલાઈને રહેલું છે; માછલાંને પાણીની માફક આ દ્રવ્ય જીવ-પુદ્ગલોના ગમનમાં નિમિત્ત છે.

અધર્માસ્તિકાય નામનું એક અરૂપી જડ દ્રવ્ય આખા લોકમાં ફેલાઈને રહેલું છે; પથિકને ઝાડની છાયાની માફક આ દ્રવ્ય જીવ-પુદ્ગલોને સ્થિર થવામાં નિમિત્ત છે.

નભ એટલે આકાશ નામનું એક અરૂપી જડ દ્રવ્ય સર્વ-વ્યાપી છે,–જે સર્વે પદાર્થોને રહેવામાં નિમિત્ત

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે. આંખવડે ઉપર જે આકાશ દેખાય છે તે કાંઈ આકાશદ્રવ્ય નથી, તે તો પુદ્ગલ-સ્કંધોની રચના છે. અરૂપી આકાશ આંખથી દેખાય નહિ. તે આકાશ તો ઉપર-નીચે બધી દિશામાં સર્વત્ર છે.

કાળ નામના અસંખ્ય અરૂપી જડ દ્રવ્યો લોકમાં સર્વત્ર રહેલાં છે; કુંભારના ચાકડાને ખીલીની માફક પદાર્થોના પરિણમનમાં તે નિમિત્ત છે.

જીવ સિવાયનાં આ પાંચે દ્રવ્યો અચેતન છે, તેમનામાં ઉપયોગ નથી; ઉપયોગ વડે જીવની અધિકતા છે, જીવની ચાલ તે બધાથી જુદી છે. જીવમાં જ જાણવાનો સ્વભાવ છે, બીજા કોઈમાં નથી.

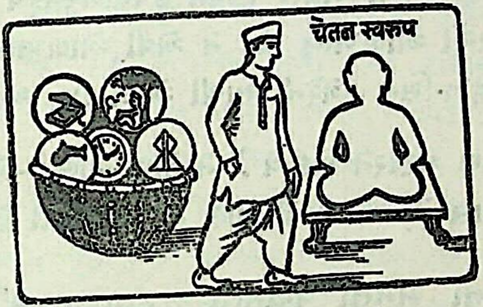

અહો, જીવ અને અજીવની કેટલી સ્પષ્ટ ભિન્નતા છે! પણ જીવ તેને જાણતો નથી ને વિપરીત માને છે. શરીર કે ભાષા તે હું નહિ, હું તો જ્ઞાન છું; શરીર હું નહિ પણ શરીરનો જાણનાર હું છું;–આમ જાણવાના સ્વભાવરૂપે પોતાને ઓળખતાં મિથ્યાત્વ મટે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જીવાદિ તત્ત્વોના સ્વરૂપને વિપરીત માનીને મિથ્યાત્વના સેવનથી જીવ દુઃખને ઉત્પન્ન કરે છે; દેહમાં આત્મબુદ્ધિ કરી કરીને દુઃખી થાય છે. જેમ અરીસામાં દેખાતા પ્રતિબિંબને જ કોઈ મૂર્ખ પોતાનું રૂપ માને ને તે પ્રતિબિંબનો નાશ થતાં પોતાનો પણ નાશ માનીને દુઃખી થાય, તેમ અજ્ઞાની આ દેહને પોતાનું સ્વરૂપ માને છે. હું મનુષ્ય, હું પુરુષ એમ માનીને શરીરની ચેષ્ટાઓને પણ પોતાની માને છે, તે જીવસંબંધી મોટી ભૂલ છે; જાણનારસ્વભાવ આત્મા છે તેની ચાલ જડ દેહથી જુદી છે, તેને જુદા ન જાણતાં એકબીજામાં ભેળસેળ કરીને એકમેક માને છે, જડ કર્મને બાંધનારો આત્મા, જડ શરીરને ચલાવનારો આત્મા, ઇન્દ્રિયોવાળો આત્મા,–એમ જડથી આત્માને ઓળખે છે–તે ઓળખાણ સાચી નથી. જીવને ઉપયોગસ્વરૂપે ઓળખવો તે જ સાચી ઓળખાણ છે. ને એવી ઓળખાણ કરે ત્યારે જ અરિહંત-સિદ્ધ વગેરેની સાચી ઓળખાણ થાય છે.

કોણ શરીરને ચલાવે? ને કોણ બોલે?–એ તો બધી જડની ચાલ છે; આત્માની ચાલ તો જાણવાની છે.

તનતા મનતા વચનતા જડતા જડસંમેલ,
ગુરુતા લઘુતા ગમનતા યે અજીવકે ખેલ.

એ અજીવથી જુદો જીવનો વિલાસ કેવો છે? તો કહે છે કે-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સમતા રમતા ઊર્ધ્વતા જ્ઞાયકતા સુખભાસ,
વેદકતા ચૈતન્યતા એ સબ જીવ વિલાસ.

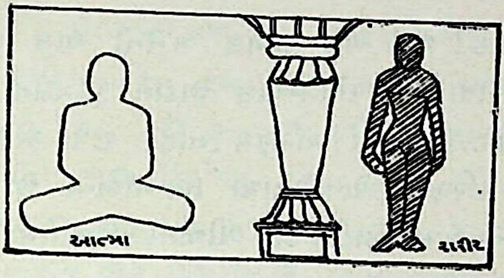

હે ભાઈ, જો આ અજીવથી જુદા તારા આત્માનો વિલાસ! જીવ ઉપયોગમય છે-સુખમય છે તેની પીછાણ કરતો નથી અને જડદેહમાં જ પોતાની પીછાણ કરે છે અર્થાત્ દેહ તે હું જ છું-એવી મિથ્યાબુદ્ધિ કરીને તેને સાચવવાની ચેષ્ટા કરે છે. પણ મૂર્ખ! એ શરીરમાં તો જડનો અધિકાર છે, તારો નહિ. તારો અધિકાર તારા ઉપયોગમાં છે, તે ઉપયોગીની સંભાળ કર. તારું અસ્તિત્વ ઉપયોગમાં છે, દેહમાં નહીં. દેહ નહિ હોય તોપણ તેના વગર તું જીવી શકીશ, પણ ઉપયોગ વગર એક ક્ષણ પણ તું જીવી નહિ શક. ઉપયોગ વગર જીવનું જીવન કે અસ્તિત્વ હોઈ શકે નહીં ઉપયોગસ્વભાવમાં પોતાનું અસ્તિત્વ હોવા છતાં જડમાં પોતાનું અસ્તિત્વ માને છે ને પોતાના ઉપયોગ-જીવનને ભૂલી જાય છે, તે મહાન ભૂલને લીધે જીવ નિરંતર મહા દુઃખને ભોગવે છે. હવે તે ભૂલ મટાડીને દુઃખથી છૂટવા

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

માટે આ ઉપદેશ છે. આ ભેદજ્ઞાન ફરી ફરીને ઘૂંટવા જેવું છે.

ભાઈ! જીવ અને પુદ્ગલ બંનેની ચાલ જુદી છે; આત્મા પોતાની ઉપયોગ-ચાલ છોડીને પુદ્ગલની ચાલમાં જાય નહિ...પુદ્ગલમાં પરિણમે નહિ. જીવ અને અજીવ બંનેની પરિણતિ પોતપોતામાં ભિન્નભિન્ન છે; પોતાની પરિણતિનો પ્રવાહ છોડીને કોઈ બીજાની પરિણતિમાં જતું નથી.

હું દેહથી ભિન્ન જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છું-એમ ઓળખ્યા વગર દેહબુદ્ધિ મટે નહિ. ભલે સીધી રીતે દેહ તે આત્મા એમ ન કહે, દેહ ને આત્મા જુદા છે-એમ શાસ્ત્રથી સાંભળીને કહે, પણ—હું દેહને સાચવું, મારા અસ્તિત્વને લીધે દેહ ટકે, કે દેહની ક્રિયા મને ધર્મમાં મદદ કરે-એવી જેની માન્યતા છે તેને દેહમાં એકત્વબુદ્ધિ પડી જ છે; દેહમાં જ તે આત્માનું અસ્તિત્વ માની રહ્યો છે—'करे देहमां निज पिछान.' દેહથી ભિન્ન પોતાનું અસ્તિત્વ તેને ભાસતું નથી.

હું ઈન્દ્રિયોથી જ્ઞાન કરું છું-એમ માનનારે જડ-ઈન્દ્રિયોને જ આત્મા માન્યો છે, ઈન્દ્રિયોથી ભિન્ન ઉપયોગસ્વરૂપ આત્મા તેણે જાણ્યો નથી. જ્ઞાનને અને ઇન્દ્રિયોને કાંઈ સંબંધ નથી, એક ચેતન, બીજું જડ; બંનેની ચાલ ન્યારી છે. ઈન્દ્રિયોથી જ્ઞાન માનનારે પોતાનું અસ્તિત્વ ઈન્દ્રિયોમાં માન્યું છે. જ્યાંસુધી દેહમાં એકત્વબુદ્ધિ રહે ને તેનાથી ભિન્નતા ન જાણે ત્યાંસુધી સામાયિક વગેરે કોઈ ધર્મ હોતો

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નથી. જ્યાં મિથ્યાત્વ છે ત્યાં સામાયિક–પ્રતિક્રમણ કેવા? શરીરને બેસાડવાની ક્રિયા મેં કરી અથવા શરીર એક કલાક બેઠું માટે મને ધર્મ થયો–એમ માને તેણે આત્માને શરીરથી જુદો નથી માન્યો, તેણે 'કાયોત્સર્ગ' નથી કર્યો પણ 'કાયાની પક્કડ' કરી છે–મમતા કરી છે. ભાઈ, દેહનાં કામ તારાં નથી, અજ્ઞાનીએ પણ દેહનાં કામ કદી નથી કર્યાં, માત્ર મિથ્યા માન્યું છે, ને તે મિથ્યાત્વ જ ઘોર દુઃખનું મૂળ છે. મિથ્યાત્વ મોટું પાપ છે, તે પાપનો ત્યાગ કર્યા વગર બીજો કોઈ ત્યાગ હોતો નથી. મિથ્યાત્વ છૂટ્યા વગર અવ્રત કે કષાય છૂટે નહિ. આ રીતે જેને દેહમાં આત્મબુદ્ધિ છે ને જાણનાર–દેખનાર સ્વભાવને જાણતો નથી તે જીવ મિથ્યાત્વને લીધે 'भ्रमत भरत दुःख जन्ममर्ण' જન્મ-મરણનાં ઘણાં દુઃખો ભોગવે છે; તે મિથ્યાત્વના ત્યાગ વગર દુઃખ મટે નહિ ને સુખ થાય નહિ. આ રીતે મિથ્યાત્વને મહાદુઃખદાયક જાણીને છોડવું જોઈએ.

હે જીવ! તું ઉપયોગસ્વરૂપ છો.
જડ શરીરરૂપ તું નથી.
શરીર વગર તું જીવી શકીશ;
ઉપયોગ વગર તું જીવ નહીં શકે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જીવ-અજીવ સંબંધમાં વિશેષ ભૂલો

(ગાથા—૪)

मैं सुखी-दुःखी मैं रंक-राव मेरे धन-गृह-गोधन प्रभाव।
मेरे सुत तिय मैं सबल दीन बेरूप सुभग मूरख प्रवीन ॥ ४ ॥

હું ચિન્મૂર્તિ ઉપયોગસ્વરૂપ છું—એ ભૂલીને અજ્ઞાની જીવ શરીરને પોતાનું માને છે, એટલે શરીર સંબંધી સ્ત્રી-પુત્રાદિ પદાર્થોને પણ પોતાનાં માને છે; શરીરની અવસ્થાથી હું બળવાન કે હું દીન એમ માને છે; ધન-ગૃહ-ગાય-ભેંસ-રેડિયો-મોટર એ બધા મારાં જ છે, શરીર સારૂં હોય ત્યાં હું સુખી, શરીર રોગી હોય ત્યાં હું દુ:ખી—એમ માને છે; 'શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે' અથવા 'પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા'—એ બધી લોકોની કહેવત છે.—પણ ભાઈ! 'જાત' એટલે શું? શું તું જડ–શરીરની જાતનો છો? ના; તું તો ચૈતન્યજાત છો. તારી ચૈતન્યજાત પોતે સુખસ્વરૂપ છે. પણ મિથ્યાત્વને લીધે પોતાની ચૈતન્ય-જાતને ભૂલીને, દેહની જાત પોતાની માનીને દુઃખ ઊભું કર્યું છે. તે મિથ્યાત્વનો નાશ કરતાં આત્મા સ્વયં પોતે આનંદસ્વરૂપ છે; પોતામાં જ સુખ છે, કાંઈ દેહમાં સુખ નથી. મિથ્યાત્વાદિના અભાવથી આત્મામાં રાગ વગરનો જે સહજ આનંદ અનુભવાય તે સુખ છે. બાકી દેહ-સ્ત્રી-પુત્ર-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ધન-બંગલો-મોટર એમાં ક્યાંય સુખ માનવું તે તો મિથ્યા કલ્પના છે. આત્મા પરવસ્તુને તો વેદતો નથી પણ તે તરફનો રાગ કરીને તે રાગના વેદનથી અજ્ઞાની પોતાને સુખી માને છે, ને પરને હું ભોગવું છું–એમ માને છે; પણ સુખ બહારમાં નથી, પરભાવમાં નથી. સંયોગ અને પરભાવ વગરના આત્માને દૃષ્ટિમાં લેતાં જે સુખ થયું તે સાચું સુખ છે.

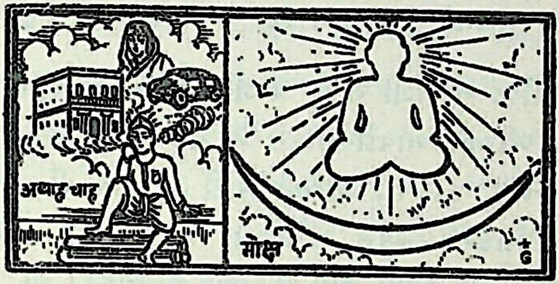

રેડિયો ને મોટર, મકાન ને તિજોરી એ તો બધા જડ છે, તેમાં સુખ કેવું?–એમાંથી સુખ લેવા જતાં તો તારા આત્માનું ખરું સુખ ભૂલાઈ જાય છે. અરે, તું જીવ હોવા છતાં તેં જીવની ચાલ જાણી નથી, જીવનું જીવન જાણ્યું નથી ને મૂઢપણે અજીવમાં પોતાનું અસ્તિત્વ માન્યું છે;–કેમકે જેમાં પોતાનું સુખ માને તેમાં પોતાનું અસ્તિત્વ માને છે.

અજ્ઞાનીએ બહારમાં પોતાપણું માન્યું એટલે તે બહારની અનુકૂળતાથી પોતાને સુખી માને છે ને પ્રતિકૂળતાથી દુઃખી માને છે. અનુકૂળતામાં જે સુખ માને તે પ્રતિકૂળતામાં દુઃખ માન્યા વગર રહે નહિ એટલે સાચો

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સમભાવ તેને રહે નહિ. દેહમાં રોગ આવે ત્યાં તો જાણે કે 'અરે, હું દુઃખી થઈ ગયો, મારા જેવું કોઈ દુઃખી નથી હો!'–એમ અજ્ઞાની દુઃખી થાય છે. જો કે દેહની અનુકૂળતા વખતેય તે મોહબુદ્ધિથી દુઃખી જ છે, પણ દેહબુદ્ધિ આડે એ દુઃખ એને દેખાતું નથી. આત્માનું સુખ લક્ષમાં લ્યે તો એ દુઃખની ખબર પડે ને! જેમ દુર્ગંધી વીષ્ટાનો કીડો તે વીષ્ટામાં સુખ માને છે તેમ મોહનો કીડો (-મિથ્યાદૃષ્ટિ) મોહમાં સુખ માને છે, રાગમાં સુખ માને છે.

બીજા નીરોગી ને હું રોગી, બીજા ધનવાન ને હું નિર્ધન, બીજાને બાયડી–છોકરાં ને મારે કાંઈ નહિ, બીજા રૂપાળા ને હું કદરૂપો, બીજાને મોટી મોટી પદવી ને મારે સાધારણ નોકરી,—એમ સંયોગમાં જ પોતાનું અસ્તિત્વ દેખતો અજ્ઞાની દુઃખી થાય છે. અરે ભગવાન! એ બધુંય સરખું હોય તોપણ એમાં ક્યાં તારું સુખ છે? તેમાં ક્યાં તારું અસ્તિત્વ છે? તું તો ઉત્કૃષ્ટ ચૈતન્યરૂપનો ધારક છો; તારી સર્વજ્ઞપદની વિભૂતિ જગતમાં ઉત્કૃષ્ટ છે; અરે, તું દેહમાં ક્યાં મૂર્છાણો? વિજ્ઞાનઘન આનંદમૂર્તિ આત્મા તું મૃતક કલેવર જેવા શરીરમાં કેમ મોહિત થયો? શરીરની અવસ્થાથી તું પોતાને સુખી-દુઃખી માને છે તે મહાન અસત્ય છે. હું પૈસાવાળો અથવા હું ગરીબ–એ પણ બાહ્યબુદ્ધિ છે. શરીર પણ તારું નથી તો ધન–પુત્રાદિ તારાં ક્યાંથી થયા?–એ તો ક્ષેત્રથી પણ તારાથી દૂર પડ્યા છે, તો તારાં

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ક્યાંથી થઈ ગયા! ભાઈ, તું પૈસાવાળો કે ગરીબ નથી, તું તો ચૈતન્યલક્ષ્મીનો ખજાનો છો, આનંદનો ભંડાર છો; જેની પ્રીતિના બળે છ ખંડની વિભૂતિનો મોહ ક્ષણમાં છૂટી જાય -એવી ચૈતન્ય સંપત્તિનો ભંડાર તું છો. માટે દીનતા છોડ, ને તારી ચૈતન્યલક્ષ્મીને સંભાળ.

બહારનું કરવાની હો-હા કરીને લોકો મિથ્યાત્વને સેવે છે, પણ સ્વતત્ત્વને સંભાળતા નથી. જડના સંયોગથી હું રાજા કે હું રંક-એ બંને માન્યતા મિથ્યા છે. પૈસા તો પુદ્‌ગલની રચનાથી બન્યા છે, તે કાંઈ જીવની રચનાથી બન્યા નથી. જીવની રચના તો જ્ઞાનમય હોય, જડ ન હોય. અસંગી ચૈતન્યને ભૂલીને પરસંગને પોતાના માનતાં જીવ દુઃખી થાય છે. કોઈ જીવ 'રૂપિયા મારા' એવા તીવ્ર મોહવશ મરીને તે રૂપિયાના ડાબલામાં જ અવતરે છે. જાણે કે રૂપિયા તે જ જીવ હોય એમ તેની પાછળ જીવન ગુમાવે છે. -પણ ભાઈ! તારું જીવન રૂપિયા વગરનું ચૈતન્યમય છે; રૂપિયા વગરનો આનંદ તારામાં છે. તું કહે છે- બંગલો મારો, ઘર મારું, પણ એ તો માટીનાં છે. તારું ઘર તો ચૈતન્યમય છે; ચૈતન્યઘરમાં તારું રહેઠાણ છે. જડ ઈંટના ઢગલામાં તારું રહેઠાણ નથી. ચૈતન્યમય નિજઘરને ભૂલીને પરઘરમાં-પથ્થરના બંગલામાં કે ઝૂંપડામાં જીવ પોતાપણાની બુદ્ધિ કરે છે ને મોહથી રખડે છે. સન્તો તેને અસંખ્યપ્રદેશી આનંદનું ધામ એવું નિજઘર બતાવે છે. ભાઈ, તું નિજ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ઘરમાં કદી ન આવ્યો ને બહાર ચાર ગતિરૂપ પરઘરમાં રખડયો, હવે તો નિજઘરમાં આવ.

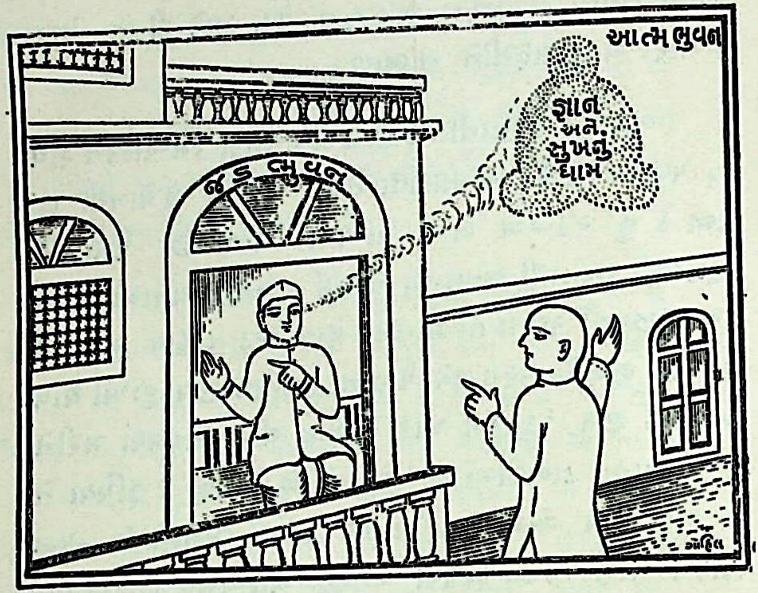

હમ તો કબહૂં ન નિજઘર આયે...
પરપદ નિજપદ માન મગન હૈ પર પરિણતિ લિપટાયે,
શુદ્ધબુદ્ધ સુખકંદ મનોહર ચેતનભાવ ન ભાયે...હમ તો૦

અરે, પત્થરનું મકાન કે શરીર તે તો જડની રચના છે, એ જડભુવનમાં આત્માનું ખરૂં રહેઠાણ નથી. આત્માનું ખરૂં રહેઠાણ તો જ્ઞાન અને સુખનું ધામ છે, એવા આત્મ-ભુવનમાં હે જીવ! તું આવ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અગાઉના શ્રીમંત લોકો ઘણા ગાય-ભેંસ રાખતા ને તેને ધન ગણાતું; ગાય-ભેંસને બદલે અત્યારે તો ઘરે ઘરે રેડિયા ને મોટર થઈ ગયા છે. પણ એ ગાય-ભેંસ કે મોટર-રેડિયા કાંઈ જીવનું નથી. જીવ મફતનો એની પાછળ જીંદગી ગુમાવે છે; ભાઈ! એ કોઈ તને શરણ થવાના નથી. રાજપદ ને પ્રધાનપદ પણ અનંતવાર મળ્યાં, પણ એ કાંઇ તારાં પદ નથી, તે તો અપદ છે, તારું પદ તો ચૈતન્યમય છે. ધન-શરીરાદિ તારાં હોય તો તે તારી સાથે જ રહેવા જોઈએ ને પરભવમાંય સાથે આવવા જોઈએ. મરણ ટાણે તો એ બધા અહીં પડયા રહેશે, તેની ખાતર તેં ગમે તેટલા પાપ બાંધ્યાં પણ તારી સાથે એક ડગલું પણ તે આવવાનાં નથી.

મરવાનું ટાણું થતાં જીવ શરીરને કહે છે કે-હે શરીર! હે મારા ભાઈબંધ! આખી જીંદગી આપણે સાથે રહ્યા માટે હવે તું મારી સાથે ચાલ!

શરીર કહે છે કે-હું નહીં આવું.

જીવ કહે છે કે-અરે, પણ મેં તારા ખાતર જીવન વીતાવ્યું ને ઘણાં પાપ કરી કરીને તને પોષ્યું. માટે થોડેક સુધી તો મારી સાથે આવ!

શરીર કહે છે કે-એક ડગલુંય નહીં આવું. તું તારા રસ્તે ને હું મારા રસ્તે; તું તારા ભાવોનું ફળ ભોગવવા અન્ય ગતિમાં એકલો જા; ને હું ભસ્મ થઈને માટીમાં

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મળી જઈશ.-આપણી બંનેની ચાલ જુદી છે. તેં ભ્રમથી મારી સાથે એકતા માની તે તારી ભૂલ હતી.

-જ્યાં જીવનભર એકક્ષેત્રે રહેનાર શરીરની પણ આ સ્થિતિ છે ત્યાં પ્રત્યક્ષ જુદા એવા પુત્ર-પુત્રાદિની કે ધન-બંગલાની શી વાત! તે તો જીવતાં પણ જીવને છોડીને ચાલ્યા જતાં નજરે દેખાય છે. છતાં મફતનો મોહ કરીને જીવ દુઃખી થાય છે. મારી પુત્રી, મારો પુત્ર, મારી માતા, મારી બેન, મારો ભાઈ,—એમ મમતા કરે છે, પણ તારું તો જ્ઞાન છે, તે જ્ઞાનને અનુભવમાં લે; એ તારાથી કદી જુદું નહિ પડે. માતા-પુત્ર, પતિ-પત્ની, ભાઈ-બેન વગેરે તો જુદાં જ છે; તે જો આત્માનાં હોય તો જુદાં કેમ પડે? ને તેના વગર આત્મા કેમ ટકી શકે? આત્મા તો તે બધાથી જુદો જ્ઞાનાનંદ-સ્વરૂપ છે. જ્ઞાન તેનાથી કદી જુદું નથી પડતું, આવા જ્ઞાનસ્વરૂપે પોતાને અનુભવે ત્યારે આત્માને જાણ્યો કહેવાય, ને ત્યારે પરથી જુદો માન્યો કહેવાય. પરને પોતાનું માને અને વળી આત્માને જ્ઞાનરૂપ જાણે-એમ બે વિરુદ્ધ વાત સાથે બની શકે નહીં.

શરીર હૃષ્ટ-પુષ્ટ હોય, ધાર્યો ખોરાક લેવાતો હોય-ત્યાં જાણે કે હું બળવાન! અરે મૂર્ખ, દેહનાં અભિમાન શા? તને આત્મામાં મોટો મિથ્યાત્વ રોગ લાગુ પડ્યો છે. અમૂર્ત આત્મા તે શું જડ-આહારને ખાતો હશે? આત્મા તો દેહ અને ખોરાક બંનેથી જુદો છે. અઢાર વર્ષનો એક છોકરો

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બંને હાથમાં એકેક માણસને પકડીને ઊંચા કરતો, તે જ્યારે મરવા પડયો ત્યારે બોલવાનીયે શક્તિ ન રહી ને બીજા બે જણે તેને ઉપાડયો. બાપુ! દેહનું બળ ક્યાં આત્માનું છે? ને દેહ નબળો પડતાં આત્મા ક્યાં નબળો પડે છે? હિંદુસ્તાનનો એક મોટો પહેલવાન,–કે જે દોડતી મોટરને પકડીને થંભાવી દેતો ને છાતી ઉપર હાથી ઊભો રાખતો, તેનામાં મરવા ટાણે આંખ ઉપરની માંખી ઉડાડવાની તેવડ નહોતી. –એ બળ ક્યાં આત્માનું હતું? આત્મા તો અંદર બેઠો છે ને ઘણીયે ઇચ્છા કરે છે; પણ શરીરમાં તેનું શું ચાલે? ભાઈ! દેહનું તે બળ પણ તારું ન હતું ને નિર્બળતા પણ તારી નથી. શરીર જ તું નથી, તું તો જ્ઞાન છો, જ્ઞાન જ તારું રૂપ છે.

વળી સુંદર રૂપાળું શરીર હોય કે કદરૂપું હોય તે બંનેથી આત્મા જુદો છે. ખરેખર સુંદર તો આત્માનું ચેતનરૂપ છે. પણ અજ્ઞાની નિજરૂપને ન નીહાળતાં, સુંદર શરીર વડે શોભા માને છે ને કુરૂપ શરીર મળતાં પોતાને હીણો માને છે. ભાઈ, કદરૂપું શરીર કાંઈ કેવળજ્ઞાન લેવામાં નડતું નથી, ને સુંદર રૂપવાળું શરીર કાંઈ કેવળજ્ઞાન લેવામાં મદદ કરતું નથી. સુંદર શરીરવાળા ઘણા જીવો પાપ કરીને નરકે પણ ગયા છે, ને કુરૂપ શરીરવાળા ઘણા જીવો આત્મભાન કરીને મોક્ષે પણ ગયા છે. જોકે તીર્થંકરાદિ ઉત્તમ પુરુષોને તો દેહ પણ લોકોત્તર હોય છે, છતાંય તે આત્માથી જુદો જ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે, તે દેહ કાંઈ આત્માની વસ્તુ નથી. દેહથી ભિન્ન આત્માની ઓળખાણ કરે તેણે ભગવાનને ઓળખ્યા કહેવાય. દેહ કાંઈ ભગવાન નથી, ભગવાન તો અંદર ચૈતન્યમૂર્તિ કેવળજ્ઞાનસહિત બિરાજે છે તે છે. દરેક આત્મા આવો ચેતનરૂપ છે, શરીર સુરૂપ કે કુરૂપ–તે જડના રૂપપણે આત્મા કદી થયો નથી. 'જડ તે જડ ત્રણકાળમાં, ને ચેતન ચેતનરૂપ.'–જડ અને ચેતન કદી પણ એક થતાં નથી; શરીર અને આત્મા સદાય જુદા જ છે.–આવા આત્મામાં દૃષ્ટિ કરતાં સમ્યગ્દર્શન થાય ને અપૂર્વ શાંતિ પરિણામ પ્રગટે. આવા આત્માની ધર્મદૃષ્ટિ વગર મિથ્યાત્વ મટે નહિ એટલે દુઃખ મટે નહિ ને શાંતિ થાય નહીં.

ભાઈ, ધોળી ધૂડ (પાવડર) કે રંગ ચોપડીને તું શરીરને સારૂં દેખાડવા મથે છે, પણ એ શરીરની શોભા વડે કાંઈ તારી શોભા નથી; તારી શોભા તો તારા ગુણો વડે છે, સમ્યગ્દર્શનાદિ અપૂર્વ રત્નો વડે જ આત્મા શોભે છે. શરીર તો જડ, એટલે ચેતન વગરનું મડદું–એને શણગારવાથી શું આત્મા શોભતો હશે? ના, ભાઈ! સમ્યગ્દર્શનરૂપી મુગટ વડે ને ચારિત્રરૂપી હાર વડે તારા આત્માને શોભાવ. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વડે આત્મા શોભી ઊઠે છે. ચેતન–ભગવાનની શોભા જડ શરીરવડે નથી. માટે તું દેહદૃષ્ટિ છોડીને આત્માને ઓળખ, એવો અહીં ઉપદેશ છે.

અજ્ઞાની દેહાદિ સંયોગમાં પોતાપણું માને છે તે ભૂલ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે-એ વાત બતાવી; હવે અંદર પોતાની પર્યાયમાં જ્ઞાનના જરાક ઉઘાડ જેટલો જ પોતાને અનુભવે છે-તે પણ ભૂલ છે, એ વાત સમજાવે છે. પર્યાયમાં ઉઘાડની કાંઈક મંદતા હોય ત્યાં જાણે કે હું મૂરખ છું, મને કાંઈ આવડતું નથી; -પણ બાપુ! તું તો કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરવાની તાકાતવાળો છો. પર્યાયના થોડાક ઉઘાડ જેટલો જ કાંઈ તારો આત્મા નથી; અનંત કેવળજ્ઞાન-ખજાના તારામાં ભર્યા છે, એને શ્રદ્ધામાં લે. પર્યાયમાં જ્ઞાન ઓછું હોય ત્યાં તે પર્યાય જેટલો જ આત્મા સમજીને પોતાને મૂર્ખ માની લીધો, પણ આત્મા કેવળજ્ઞાનસ્વભાવી છે-એને ભૂલી ગયો. ભાઈ, સર્વજ્ઞપદ ક્યાંથી પ્રગટ્યું?-આત્મામાંથી; તો એવો સર્વજ્ઞસ્વભાવી તારો આત્મા છે, તેને લક્ષમાં લે તો પર્યાયમાં મિથ્યાત્વરૂપ મૂર્ખતા રહેશે નહિ, તારું જ્ઞાન ખીલીને કેવળજ્ઞાન પ્રગટી જશે. અહા, ચૈતન્યની અપાર તાકાત!-તેમાં મૂર્ખતા કેવી?

વળી એ જ રીતે, પર્યાયમાં કંઈક ઉઘાડ કે આવડત દેખાય-ત્યાં અજ્ઞાની એમ સમજે છે કે હું પ્રવીણ છું, મને બધું આવડે છે!-આમ પર્યાયબુદ્ધિથી અભિમાન કરે છે; પણ બાપુ! તું કેવળજ્ઞાનસ્વભાવની મહાનતાને ભૂલ્યો એટલે જરાક જેટલા ઉઘાડમાં તને ઘણું લાગે છે. અરે, કેવળજ્ઞાનની અપાર તાકાત પાસે તારા ઉઘાડની શી કિંમત છે! સર્વજ્ઞસ્વભાવી આત્માને પ્રતીતમાં લે તો અલ્પ ઉઘાડનું અભિમાન તારું ઊડી જશે એટલે કે પર્યાયબુદ્ધિ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છૂટી જશે. બાકી 'સબમેં લગતી' એમ બહારનાં જાણપણાની તારી હોશિયારી આત્માના હિતમાં કાંઈ કામ નહીં આવે. જ્ઞાનને અંતર્મુખ કરીને આત્માને જાણ, તે જ ખરી હોશિયારી છે. આત્માની જાગૃતી જેમાં નથી તે તો બેહોશી છે,–તેને હોશિયારી કોણ કહે? જેણે દરિયો નથી દેખ્યો તે જ દેડકાની માફક ખાબોચિયાને મહાન સમજે છે, પણ દરિયા પાસે ખાબોચિયાની શી ગણતરી? તેમ અગાધ ચૈતન્યદરિયો જેણે નથી દેખ્યો તે જ અલ્પ ઉઘાડના અભિમાનમાં અટકે છે, પણ સર્વજ્ઞસ્વભાવથી ભરેલા અગાધ દરિયા પાસે એના ઉઘાડની તો ખાબોચિયા જેટલીયે કિંમત નથી.

–આ રીતે શરીરથી માંડીને જ્ઞાનના ઉઘાડ સુધીમાં જેને એકત્વબુદ્ધિ છે તે બધાયને જીવતત્ત્વની ઓળખાણમાં ભૂલ છે, જીવતત્ત્વના ખરા સ્વરૂપની તેને ખબર નથી. આવી ભૂલને લીધે જીવ અનાદિથી ચાર ગતિમાં અનંત પ્રકારનાં દુઃખ ભોગવી રહ્યો છે.–જેનું વર્ણન સાંભળતાંય ત્રાસ થાય –તેવા દુઃખોનું થોડુંક વર્ણન પહેલી ઢાળમાં કર્યું. ભાઈ! આવા દુઃખોથી છૂટવા માટે, તારી ભૂલનું સ્વરૂપ સમજી વીતરાગવિજ્ઞાનવડે તેને ટાળવાનો ઉપાય કર–એમ શ્રી ગુરુની શિખામણ છે.

. .

આત્મા તો જ્ઞાનસ્વરૂપ છે; તેમાં અતિરેક કરીને જે પરને પોતાનું માને છે (એટલે કે અજીવને પણ જીવ માને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે) તેની માન્યતા વિપરીત છે—ઊંધી છે. જ્ઞાન જેની ચાલ, જ્ઞાન જેનું રૂપ, જ્ઞાન જેના ભાવ, જ્ઞાન જેની સંપદા —એવા આત્મામાં કાંઈ પણ પરને પોતાનું માનવું તે અતિરેક છે, મિથ્યાત્વ છે; પરદ્રવ્યના ભાવને તે પોતામાં ભેળવે છે. જ્યાં આવું મિથ્યાત્વ હોય ત્યાં કોઈ જાતનો ધર્મ એટલે કે સુખ હોય નહિ. આત્મા જ્ઞાનાનંદ છે-એની ખબર વિના ધર્મ કેવો? ને સુખ કેવું? શરીરાદિ સંયોગવડે ધર્મ થાય —એ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. સંયોગમાં આત્મા નથી, સંયોગ વડે આત્માને દુઃખ-સુખ નથી; માટે સંયોગથી જુદા જીવની શ્રદ્ધા કરવી. આ પ્રમાણે જીવ-અજીવનું યથાર્થ સ્વરૂપ ઓળખીને તેનું ભેદજ્ઞાન કરતાં મિથ્યાત્વ ટળે છે ને જીવનું અપૂર્વ હિત પ્રગટે છે.

અરે, જૈનપરંપરામાં જન્મીને પણ જીવ-અજીવની જુદાઈને ન જાણે તો જીવને શો લાભ? જીવ-અજીવની ભિન્નતાના ભાન વગર સાચું જૈનપણું થાય નહિ, એટલે દુઃખ મટે નહિ ને સુખ થાય નહિ. ભલે બહારમાં ત્યાગી-સાધુ થાય પણ અંદરમાં જો એમ માને કે આ દેહની ને ભાષાની ક્રિયાઓ મારી છે,-તો તે મિથ્યાદૃષ્ટિ જ છે, ભગવાન તેને જૈન નથી કહેતા; સાધુપણાની તો વાત જ શી! ભાઈ, જે દેહની ક્રિયા છે તે તો જડની ક્રિયા છે, તેનો કર્તા તું કઈ રીતે થયો? જો તું જડનો કર્તા થા તો-તો તું જડ થઈ જા,-કેમકે જડનો કર્તા જડ હોય. હજી રાગાદિને તો વ્યવહારથી

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આત્માની ક્રિયા કહેવાય, કેમકે તે આત્માની પર્યાય છે; પણ ભાષા વગેરે તો વ્યવહારે પણ આત્માની પર્યાય નથી, તે તો જડની પર્યાય છે, તેનો કર્તા વ્યવહારે પણ આત્મા નથી. જડની પર્યાયનો કર્તા જે પોતાને માને છે તેને જડથી ભિન્ન આત્માની ખબર નથી.

જેમ પરદ્રવ્ય આત્માનું નથી, પર દ્રવ્યનાં કામ આત્માનાં નથી, તેમ પરદ્રવ્ય આત્માનું ભલું–બૂરું પણ કરતાં નથી; કેમકે પદાર્થોમાં તો કાંઈ ઈષ્ટ–અનિષ્ટપણું નથી. પદાર્થો જ જો ઈષ્ટ કે અનિષ્ટ હોય તો, જે પદાર્થ ઈષ્ટ હોય તે બધાયને ઈષ્ટરૂપ જ થાય, અને જે અનિષ્ટ હોય તે બધાયને અનિષ્ટરૂપ જ લાગે;–પણ એમ તો થતું નથી. જીવ પોતે જ કલ્પના કરીને કોઈ પદાર્થને ઈષ્ટ ને કોઈને અનિષ્ટ માને છે; પણ તે કલ્પના ખોટી છે.

ઉપયોગસ્વરૂપ જીવવસ્તુનો જેને અનુભવ નથી તે અનેક પ્રકારે ક્યાંક ને ક્યાંક મિથ્યા અભિપ્રાય કરે છે; કાં બહારના સંયોગને, કાં શરીરની ક્રિયાને, ભાષાને, કે છેવટ રાગને આત્માનું સ્વરૂપ માને છે, પણ શુદ્ધઉપયોગરૂપ પોતાને જાણતો નથી. શુદ્ધ જીવસ્વભાવમાં રાગનુંય કાર્ય નથી ત્યાં જડનું કાર્ય તેનામાં ક્યાંથી હોય? આત્માનું સ્વરૂપ જે નથી તેને આત્માનું સ્વરૂપ માનવું તે સ્વતત્ત્વની મોટી ભૂલ છે;–'अपनेको आप भूलके हैरान हो गया'–પોતે પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલીને મહા દુઃખી થાય છે. માટે આચાર્યદેવ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કહે છે કે તે ભૂલને તું છોડ, અને શુદ્ધ જીવતત્ત્વનું સાચું સ્વરૂપ ઓળખીને સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર.

આ ગાથામાં જીવ સંબંધી ભૂલ બતાવી; હવે અજીવ તેમજ આસ્રવ વગેરે તત્ત્વો સંબંધમાં જીવ કેવી ભૂલ કરે છે તે બતાવશે.

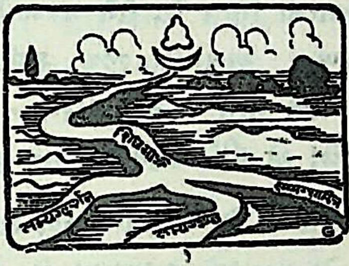

सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः

મોક્ષ મહલકી પરથમ સીઢી, યા વિન જ્ઞાનચારિત્રા-
સમ્યક્તા ન લહે; સો દર્શન ધારો નિત્ય પવિત્રા.
દૌલ ! સમજ-સુન-ચેત સયાને કાલ વૃથા મત ખોવે,
યહ નરભવ ફિર મિલન કઠિન હૈ જો સમ્યક્ નહિ હોવે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અજીવ અને આસ્રવ સંબંધમાં ભૂલ

(ગાથા : ૫)

तन उपजत अपनी उपज जान, तन नशत आपको नाश मान ।
रागादि प्रगट ये दुःखदैन तिनहीको सेवत गिनत चैन ॥ ५ ॥

આ ગાથામાં જીવની બે ભૂલ બતાવી છે—એક તો દેહમાં એકતાબુદ્ધિ, ને બીજી રાગમાં એકતાબુદ્ધિ; પોતે ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા નિત્ય છે, તેને જન્મ કે મરણ નથી,-એને ન ઓળખતાં અજ્ઞાની જીવ શરીરની ઉત્પત્તિમાં પોતાની જ ઉત્પત્તિ માને છે ને શરીરનો નાશ થતાં પોતાનો જ નાશ માને છે; એ રીતે દેહને જ પોતાનું માને છે.

બીજું, આત્મા તો શાંત-નિરાકુળ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, ને રાગાદિ ભાવો તો પ્રગટપણે દુઃખદાયક છે, આકુળતારૂપ છે, છતાં જીવ તેને સુખરૂપ માનીને તેનું સેવન કરે છે.—આ રીતે અજીવથી ને આસ્રવોથી જીવ પોતાને ભિન્ન જાણતો નથી —એ તેની ભૂલ છે.

દેહને આત્મા માન્યો, તેણે પોતાને અજીવ માન્યો. શરીરને અને આત્માને ભેળસેળ કરીને એકમેક માને છે, એવી જીવ-અજીવની ભૂલ અનાદિથી જીવ કરી રહ્યો છે; જીવ અને અજીવ બંને અત્યંત ભિન્ન હોવા છતાં તેમને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભિન્ન જાણતો નથી. દેહ તો સંયોગી વસ્તુ છે, તેનો વિયોગ પણ થશે; ભાઈ! આ દેહના સંયોગ પહેલાં તારું અસ્તિત્વ હતું ને દેહના વિયોગ પછી પણ તારું અસ્તિત્વ રહેશે;– આમ તારા ત્રિકાળી અસ્તિત્વનો વિચાર કર તો ક્ષણિક દેહમાં તને આત્મબુદ્ધિ નહિ રહે. જન્મ-મરણ તો દેહના સંયોગ-વિયોગની અપેક્ષાએ છે, જીવ પોતે તો ઉપયોગ-સ્વરૂપે નિત્ય છે, તે કાંઈ જન્મતો-મરતો નથી. તું નિત્ય, દેહ ક્ષણભંગુર; તું ચેતનસત્તા, દેહ જડ;–એ બંનેને એકતા કેવી? અત્યંત જુદા છે, બંને વચ્ચે અત્યંત અભાવ છે. જીવ અને શરીર જુદા થતા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે છતાં જીવ પોતામાં તેની જુદાઈનું ભાન કરતો નથી.

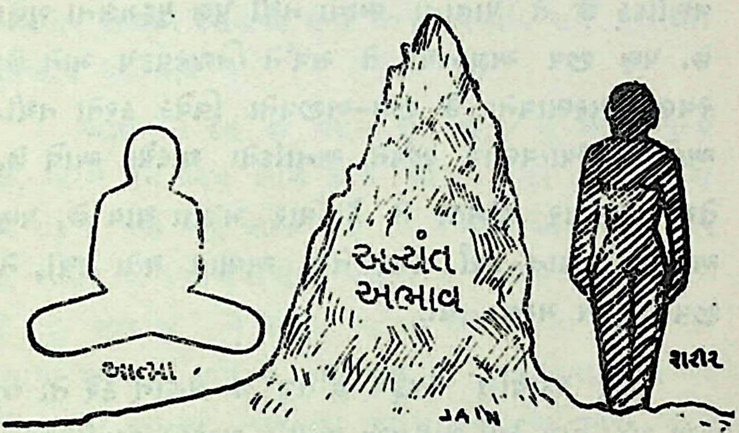

મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં કહે છે કે- મિથ્યાત્વને લીધે જીવ અન્યથા પ્રતીતિરૂપ અતત્ત્વશ્રદ્ધાન કરે છે, વસ્તુસ્થિતિ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust eGangotri

જેમ છે તેમ માનતો નથી, પણ જેમ નથી તેમ માને છે. અમૂર્તિક પ્રદેશોનો પૂંજ પ્રસિદ્ધ જ્ઞાનાદિ ગુણોનો ધારક અનાદિનિધનરૂપ આત્મા પોતે છે, તથા મૂર્તિક પુદ્ગલ દ્રવ્યોનો પિંડ, પ્રસિદ્ધ જ્ઞાનાદિથી રહિત, નવીન જ જેનો સંયોગ થયો છે એવા શરીરાદિ પુદ્ગલ કે જે પોતાથી અન્ય છે,–એ બંનેના સંયોગરૂપ અનેક પ્રકારની મનુષ્ય-તિર્યંચાદિક પર્યાયો હોય છે, તે પર્યાયોમાં મૂઢ જીવ અહંબુદ્ધિ ધારી રહ્યો છે, સ્વ-પરનો ભેદ જાણતો નથી. જે પર્યાય પામ્યો હોય તેને જ પોતાપણે માને છે, તથા એ પર્યાયમાં પણ જે જ્ઞાનાદિક ગુણો છે તે તો પોતાના સ્વભાવ છે, ને રાગાદિક ભાવો તે ઉપાધિરૂપ પરભાવો છે, અને વર્ણાદિક છે તે પોતાના ભાવો નથી પણ પુદ્ગલના ગુણો છે. પણ જીવ અજ્ઞાનથી તે સર્વને નિજસ્વરૂપ માને છે; સ્વભાવ-પરભાવનો કે જીવ–અજીવનો વિવેક કરતો નથી. આવો મિથ્યાત્વભાવ જીવને અનાદિનો ચાલ્યો આવે છે. તેમાં કોઈવાર તીવ્રતા ને કોઈવાર મંદતા થાય છે, પણ આત્માનું જ્ઞાન કર્યા વગર તેનો અભાવ થતો નથી, ને જીવનું દુઃખ મટતું નથી.

જેવું પદાર્થોનું સ્વરૂપ છે તેવું જ શ્રદ્ધાન્ કરે તો જ દુઃખ મટે. જેમ કોઈ મોહમુગ્ધ બનીને મડદાને જીવતું માને અથવા તેને જીવાડવા ઇચ્છે તો તેથી તે દુઃખી જ થાય. પણ તે મડદાને મડદું જાણવું અને તે જીવાડયું જીવવાનું નથી–એમ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

માનવું તે જ તે દુઃખ દૂર થવાનો ઉપાય છે. તેમ મિથ્યાદૃષ્ટિ બની પદાર્થોને અન્યથા માની અન્યથા પરિણમાવવા ઇચ્છે તો પોતે દુઃખી જ થાય; પણ તેને યથાર્થ (-પરને પરરૂપે) જાણવા, ને તે મારા પરિણમાવ્યા અન્યરૂપે પરિણમવાના નથી-એમ માનવું તે જ એ દુઃખ દૂર થવાનો ઉપાય છે. ભ્રમણાને લીધે થયેલું દુઃખ ભ્રમણા મટવાથી જ દૂર થાય છે. આ રીતે સમ્યક્શ્રદ્ધા એ જ દુઃખ મટવાનો સાચો ઉપાય છે.

જીવ-અજીવની સમ્યક્શ્રદ્ધા થતાં શરીરમાં અહંબુદ્ધિ મટે ને અનાદિઅનંત ચૈતન્યદ્રવ્યમાં જ અહંબુદ્ધિ થાય, એટલે તેને મરણનો ભય રહે નહિ; ને સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક રાગ-દ્વેષ ટાળીને સિદ્ધપદ થતાં જન્મ-મરણાદિ સર્વે દુઃખોનો અભાવ થઈ જાય છે.

અજ્ઞાનીને દેહ જ ભાસે છે, દેહ જ હું-એવી બુદ્ધિ છે, એટલે તેને એમ લાગે છે કે ખોરાક વગર હું જીવી જ ન શકું! પણ અરે ભાઈ! તું તો આત્મા છો, કાંઇ શરીર તું નથી. જૈનબાળપોથીના પહેલા જ પાઠમાં શીખવ્યું છે કે 'હું જીવ છું' ને શરીર અજીવ છે. આત્મા તો ખોરાક ખાધા વગર જ જીવે છે. જો ખાય તો મરી જાય; કેમકે જડ ખોરાકને આત્મા ખાય તો આત્મા જડ થઈ જાય, એટલે મરી જાય. જો જડ ખોરાકનો પોતામાં પ્રવેશ કરાવે તો ચેતનપણે આત્માનું અસ્તિત્વ જ ન રહે. જડ ખોરાક વગર જ તેનાથી ભિન્ન અસ્તિત્વપણે આત્મા જીવે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જુઓ તો ખરા, દૃષ્ટિનો ફેર! અજ્ઞાની કહે છે કે આત્મા ખોરાક વગર ન જીવી શકે; જ્ઞાની કહે છે કે આત્મા ખોરાક ખાય તો મરી જાય! ભાઈ, તું તો ચેતન, તારે તારું ચૈતન્યજીવન જીવવા માટે જડ ખોરાકની ઓશીયાળ ક્યાં છે? શરીર પણ જ્યાં તારામાં નથી ત્યાં ખોરાક કેવો? અમૂર્ત આત્મામાં મૂર્ત પદાર્થ પ્રવેશી શકે નહિ.

આત્મા જ્ઞાન-આનંદસ્વરૂપ છે, તે ત્રિકાળ છે, અસંયોગી છે, છતાં શરીરના સંયોગ-વિયોગથી આત્માના ઉત્પત્તિ-વિનાશ થવાનું અજ્ઞાની માને છે. શરીર છૂટવા ટાણે પોતાનો જ જાણે નાશ થઈ જતો હોય-એમ તેને લાગે છે. પણ ભાઈ, દેહરૂપી ગૂફામાં અંદર ઊંડા-ઊંડા (એટલે કે દેહથી જુદો) આત્મા છે-એને લક્ષમાં લેને! તો તને તારી નિત્યતા દેખાશે...તારું અમરપણું તને દેખાશે ને મરણનો ભય મટી જશે.-કેમકે મરણ આત્માનું છે જ નહીં. મરણનો જાણનાર પોતે કદી મરતો નથી. દેહ આવ્યો ને દેહ ગયો,-એ બંને દશાને જીવે જાણી, પણ જાણનાર પોતે કાંઈ નવો આવ્યો નથી ને પોતે પોતાથી બહાર કદી ગયો નથી, જાણનાર તો સદા જાણનારસ્વરૂપ જ છે; દેહ આવે ને જાય તેને જાણે પણ પોતે દેહરૂપ થાય નહિ.

અજ્ઞાની કહે છે કે દેહથી જુદો આત્મા અમને દેખાતો નથી!—

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નથી દૃષ્ટિમાં આવતો, નથી જણાતું રૂપ;
બીજો પણ અનુભવ નહીં, તેથી ન જીવસ્વરૂપ. (૪૫)

અથવા દેહ જ આતમા, અથવા ઇન્દ્રિય પ્રાણ;
મિથ્યા જુદો માનવો, નહિ જુદું એંધાણ. (૪૬)

ત્યારે શ્રીગુરુ કહે છે કે ભાઈ! તને દેહબુદ્ધિને લીધે જ એમ લાગે છે;—

ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી આત્મા દેહસમાન,
પણ તે બંને ભિન્ન છે, પ્રગટ લક્ષણે ભાન. (૪૯)

ઘટ પટ આદિ જાણ તું, તેથી તેને માન;
જાણનાર તે માન નહીં, કહિયે કેવું જ્ઞાન? (૫૫)

જડ ચેતનનો ભિન્ન છે, કેવળ પ્રગટ સ્વભાવ,
એકપણું પામે નહિ, ત્રણેકાળ દ્વય ભાવ. (૫૭)

આમ અનેક પ્રકારે દેહ અને આત્માની ભિન્નતા છે, તેમને એકપણું કદી પણ નથી. ઘણા ઘણા પ્રકારે લક્ષણો અને યુક્તિ વડે આત્મા અને દેહનું ભિન્નપણું જ્ઞાનીઓએ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું છે.

ભાઈ, દેહ તું નથી, દેહ તો તારાથી વિપરીત તત્ત્વ છે. તું જીવ, ને દેહ અજીવ; તું ચેતન ને એ જડ; તું શાશ્વત ને દેહ ક્ષણિક; તું અરૂપી ઇન્દ્રિયાતીત ને દેહ તો રૂપી-ઇન્દ્રિયગમ્ય,-આવી સ્પષ્ટ ભિન્નતા છે. જ્ઞાની પોતાને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

દેહથી સ્પષ્ટ ભિન્ન અનુભવે છે. આત્માને આત્માનો વિયોગ કદી હોય નહિ; શરીરનો વિયોગ થાય કેમકે તે તો અત્યારે પણ જીદું જ છે. શરીરના વિયોગે કાંઈ આત્માનો વિયોગ થતો નથી. સિદ્ધભગવંતો સદાકાળ શરીર વગર જ જીવી રહ્યા છે, તેમ દરેક જીવ શરીર વગર જ પોતાના ચૈતન્ય-ભાવથી જીવ રહ્યો છે.

કોઈ મોટો બાદશાહ તીવ્ર પાપો કરીને મરે, તેનું શરીર તો અહીં હજી મખમલની પથારીમાં પડ્યું હોય ને આત્મા તો પહોંચી ગયો હોય નરકમાં! પોતાના કરેલા પાપોની ઘોર વેદના ત્યાં વેદતો હોય! આ શરીર ક્યાં એનું હતું? જો શરીર એનું હોય તો તો નરકમાં પડેલો તે જીવ સુખી હોવો જોઈએ કેમકે શરીર તો મખમલના ગાદલામાં પડ્યું છે. અરે, શરીર ભલે મખમલમાં પડ્યું પણ તે આત્મા તો નરકની ઘોર યાતના વેઠે છે. કોઈ ધર્માત્મા સમ્યગ્દૃષ્ટિ ચક્રવર્તી હોય, સોળહજાર દેવો એની સેવા કરતા હોય, પણ તે જાણે છે કે ચક્રવર્તીપણાની આ ઋદ્ધિ અમારી નહિ, તે ઋદ્ધિમાં ક્યાંય અમે નથી; અમારી ચૈતન્યઋદ્ધિ અનંત ગુણસમ્પન્ન છે, તેમાં અમે છીએ. આંખ-કાન વગેરે અવયવો તે આત્મા નથી, આત્માને તો પોતાના જ્ઞાન-દર્શનાદિ અનંત અવયવો છે,-કે જે આત્માથી કદી છૂટા ન પડે. આવા નિજસ્વરૂપને જાણ્યા વિના અજ્ઞાની દેહરૂપે જ પોતાને અનુભવે છે, સ્વપ્નમાં

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પણ જાણે શરીર તે જ હું-એમ ઘૂંટાઈ ગયું છે; ચેતન-ભગવાન પોતાને જડ માનીને આખી ભીંત ભૂલ્યો છે. જેમ એક વાંદરો જે ઝાડ ઉપર બેઠેલો તે ઝાડને તેણે પોતાનું માની લીધું, જ્યાં પવન આવે ને ઝાડનાં પાંદડાં ખરે ત્યાં તે વાંદરો દુઃખી થાય કે અરે, મારાં પાન ખરી જાય છે! તેમ મોહી જીવ અજ્ઞાનથી દેહાદિક સંયોગને પોતાનાં માને છે ને સંયોગ દૂર થતાં દુઃખી થાય છે કે મારું આ બધું ચાલ્યું જાય છે!-પણ ભાઈ, એ તારું હતું જ ક્યાં? તું મફતનો પોતાનું માનીને દુઃખી થાય છે. એ ખોટી માન્યતા છોડ તો જ તારું દુઃખ મટે.

હવે અજ્ઞાનથી જેમ પોતાને દેહરૂપ માને છે તેમ રાગાદિ ભાવો પ્રગટપણે દુઃખદાયક હોવા છતાં અજ્ઞાનથી જીવ તેને સુખરૂપ માનીને સેવે છે; આસ્રવો જીવના સ્વભાવથી ભિન્ન હોવા છતાં તેને પોતાનું સ્વરૂપ માનીને સેવે છે. શુભરાગથી મને કાંઈ લાભ થશે,-તે મોક્ષનું કારણ થશે-એમ જે માને છે તેણે આસ્રવતત્ત્વને આસ્રવરૂપ ન જાણતાં સંવર-નિર્જરારૂપ માન્યું; આસ્રવો દુઃખરૂપ હોવા છતાં તેને હિતરૂપ માન્યા; તે અધર્મ હોવા છતાં તેને ધર્મનું સાધન માન્યું; તે બંધભાવ હોવા છતાં તેને મોક્ષનું સાધન માન્યું; તે વિપદા હોવા છતાં તેનાથી આત્મસંપદા પ્રાપ્ત થશે-એમ માન્યું.—આ રીતે અજ્ઞાનીને તત્ત્વમાં ભૂલ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

દુઃખ દેનારા ભાવને સુખ દેનારા માનીને જે સેવે તે દુઃખથી ક્યારે છૂટે? અશુભરાગ ને શુભરાગ બંનેમાં દુઃખ છે.

પ્રશ્નઃ— શુભથી સ્વર્ગ તો મળે છે?

ઉત્તરઃ—અરે ભાઈ, સ્વર્ગ મળે તેમાં આત્માને શું? એ સ્વર્ગની સામગ્રીમાં જેને સુખ ભાસે છે ને એ સામગ્રી વિનાનું અતીન્દ્રિય આત્મસુખ જેને નથી ભાસતું તે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. પ્રવચનસારમાં કુંદકુંદસ્વામી કહે છે કે- પુણ્યના ફળથી તૃષ્ણા વડે દુઃખી જીવો, મૃગતૃષ્ણામાંથી જળની માફક વિષયોમાંથી સુખને ઇચ્છે છે...પુણ્યશાળીઓ પણ પાપશાળીઓની માફક, વિષયોને ઈચ્છતા થકા ક્લેશ પામે છે. પુણ્ય પણ પાપની જેમ દુઃખનું સાધન છે. શુભ ને અશુભ (પુણ્ય ને પાપ) બંને અનાત્મભાવ છે, બંને શુદ્ધોપયોગથી વિપરીત છે. આ રીતે પુણ્ય અને પાપ બંનેમાં સમાનપણું જે નથી માનતો, ને પુણ્યફળમાં સુખ માનીને તેનો મોહ કરે છે તે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિપણે સંસારમાં જ રખડતો થકો દુઃખને જ અનુભવે છે.

શાંત-આનંદસ્વરૂપ આત્મા, તેનાથી વિરુદ્ધ પુણ્ય-પાપના ભાવો આકુળતારૂપ છે. શુભરાગને ચેનરૂપ-હિતરૂપ માનીને સેવે છે તેમાં વીતરાગી આત્માનો અનાદર થાય છે. અમૃતસ્વરૂપ આત્માના વેદનમાં પરમ શાંતિ છે, રાગના વેદનમાં જરાય શાંતિ નથી, તેમાં તો આકુળતા જ છે,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રગટપણે તે દુઃખ દેનાર છે; પણ અજ્ઞાનીને તેમાં મજા લાગે છે, કેમકે આત્માની સાચી શાંતિ તો તેણે જોઈ નથી.

રમતગમતમાં આનંદ માને છે પણ એ તો આકુળતા છે, તને ભ્રમથી તેમાં સુખ લાગે છે. અશુભમાં તો દુઃખ છે ને શુભમાંય દુઃખ છે, શુભ-અશુભ બંનેથી પાર ચૈતન્ય-ભાવ તે જ સુખ છે ને તે જ મોક્ષમાર્ગ છે. રાગાદિ ભાવો તો જ્ઞાન વગરના છે, જ્ઞાનથી તો તે વિપરીત છે; જ્ઞાનીને તેમાં ચેન નથી, તેમાં સુખબુદ્ધિ નથી; અજ્ઞાની તે રાગમાં જ ચેન માનીને તેમાં અટકી ગયો, એટલે તેનાથી જુદું પોતાનું સ્વરૂપ તે ક્યાંથી દેખે? દેહમાં ને રાગમાં જ પોતાપણું માનીને જે સલવાઈ ગયો તે તેમનાથી ભિન્ન અંદર પોતાના ચૈતન્યને નીહાળવા-ઢંઢોળવા-અવલોકવા ક્યારે નવરો થાય?-'कैसे रूप लखे अपनो?' -નિજરૂપ તો દેહ ને રાગ બંનેથી પાર છે.-એવા નિજરૂપને દેહબુદ્ધિવાળો કે રાગબુદ્ધિવાળો જીવ ક્યાંથી દેખે?

જેમ પાપ તે મોક્ષનું કારણ નથી તેમ પુણ્ય પણ મોક્ષનું કારણ નથી, બંધનું જ કારણ છે, છતાં અજ્ઞાની તેને મોક્ષનું કારણ જાણીને હોંશથી સેવે છે. અરે, ધન-પુત્ર વગેરેની મમતાના પાપમાં જીવ સુખ માને છે, તેમાં રાગ કરીને મજા માને છે, પણ બાપુ! એ તો આકુળતાની ભઠ્ઠી છે, એમાં ક્યાં તારી શાંતિ છે? શાંતિ ને આનંદ તો તારા આત્મામાંથી આવે છે. બહારની અનુકૂળતા તે કાંઈ સુખ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નથી. બહાર તરફની રાગવૃત્તિ તેમાં પણ સુખ નથી. જુઓ, અહીં એમ નથી કહ્યું કે એકલો અશુભ જ રાગ દુઃખદાયક છે, પરંતુ रागादिक दुःखदैन શુભ ને અશુભ બધાય રાગાદિકભાવો દુઃખ દેનારા છે; પણ અજ્ઞાની પુણ્યની મીઠાસમાં ચૈતન્યની સાચી મીઠાસને (અતીન્દ્રિય-સુખને) ભૂલી જાય છે. સર્વજ્ઞભગવાને સાત તત્ત્વોમાં પુણ્ય-પાપ બંનેને આસ્રવતત્ત્વ તરીકે વર્ણવ્યા છે, તેને સંવર તરીકે નથી વર્ણવ્યા. માટે હે જીવ! તું તારા શુદ્ધઆત્માને તે આસ્રવોથી જુદો જાણ, તો તારી તત્ત્વની ભૂલ મટે.

હું જ્ઞાન છું-એમ જ્ઞાનનું સેવન અનુભવ તે સુખ-રૂપ છે; જ્ઞાનથી વિરુદ્ધ એવા રાગાદિ ભાવોનું સેવન તે દુઃખરૂપ છે. પાપનાં ફળ ભોગવતાં જીવોને દુઃખ લાગે છે પણ પુણ્યના ફળના ભોગવટામાં પણ આકુળતા ને દુઃખ જ છે, પુણ્યના ફળમાં કાંઈ અનાકુળ સુખ નથી; અનાકુળ સુખ તો આત્માના અનુભવમાં જ છે. "आतमको हित है सुख, सो आकुलता बिन कहिये' એમ ત્રીજી ઢાળમાં કહેશે, ને તે સુખના ઉપાય તરીકે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું વર્ણન કરશે. 'शिवमग लाग्यो चहियें' એમ કહેશે, પણ પુણ્ય તે સુખ છે ને પુણ્ય પાછળ લાગ્યો રહિયે-એમ નહીં કહે. જુઓ તો ખરા, નાનું શાસ્ત્ર હોવા છતાં કેટલી સ્પષ્ટ વાત સમજાવી છે! વીતરાગીવિજ્ઞાન કેવું સરસ સમજાવ્યું છે!

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાઈ, રાગમાં સુખ માનીને રોકાણો તેમાં તારા આખા ચૈતન્યસ્વભાવને તું ભૂલ્યો.

પ્રશ્ન:—શું વીતરાગી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર તરફનો રાગ તે પણ બંધનું કારણ?

ઉત્તર:—હા; ભાઈ! તું વિચાર કર કે તારે જ્યારે કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ પામવા હશે ત્યારે તું તે રાગને રાખીને મોક્ષ પામીશ કે છોડીને? એને છોડ્યા વગર કેવળજ્ઞાન થાય નહિ; તો અત્યારથી જ તેને છોડવા જેવા નહિ માન, ને હિતરૂપ માનીશ તો તેને તું કઈ રીતે છોડી શકીશ? રાગ તો બંધનું જ કારણ હોય ને!–પછી તેનું નિમિત્ત ગમે તે હો,–તેથી કાંઈ તે બંધનું કારણ મટીને મોક્ષનું કારણ ન થઈ જાય.–એવો શુભરાગ થાય તે જુદી વાત છે, પણ તેને મોક્ષનું કારણ માનીને સેવતાં રાગ ભેગું મિથ્યાત્વ થઈ જાય છે, તે મોટો દોષ છે. જેણે રાગને મોક્ષનું કારણ માન્યું તેણે આસ્રવને આસ્રવરૂપે ન ઓળખ્યો, આસ્રવ વગરનો વીતરાગી ચૈતન્યસ્વભાવ તેને પણ તેણે ન ઓળખ્યો, રાગ વગરનું મોક્ષનું કારણ (સંવર-નિર્જરા) તેને પણ તેણે ન ઓળખ્યું;–આમ બધા તત્ત્વોમાં તેની ભૂલ થઈ.

રાગમાં ઉપયોગનું જોડાણ તે બંધન અને દુ:ખ છે. સ્વ-વિષયમાં (આત્મામાં) ઉપયોગનું જોડાણ તે મુક્તિ અને સુખ છે. 'જીવ રક્ત બાંધે કર્મને; વૈરાગ્યપ્રાપ્ત મુકાય છે' –એટલે શુભ કે અશુભ એવા બંને કર્મોથી પોતાના

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ઉપયોગને ભિન્ન જાણીને તે કર્મોથી જે વિરક્ત થાય છે તે જ જીવ મુક્ત થાય છે. શુભ કે અશુભ કોઈ પણ કર્મ સાથે ઉપયોગની એકતા કરીને જે રક્ત થાય છે તે જીવ કર્મોથી બંધાય છે ને સંસારમાં રખડે છે.

મૂઢ જીવને રૂપિયાના ઢગલામાં સુખ ભાસે છે.–પણ ભાઈ, એ તો જડનો ઢગલો છે; ને તેના તરફનો તારો ભાવ તે પાપનો ઢગલો છે;–તેમાં સુખ ક્યાં આવ્યું? એ જ રીતે શુભમાં પણ સુખ નથી. ઉપયોગને અંતરમાં જોડીને રાગ-દ્વેષ રહિત થા તો તને સુખ થાય. રાગાદિ ભાવો તે તારા સ્વભાવની ચીજ નથી, ને તે તો તને દુઃખ દેનારા છે–એમ સમજીને તેનું સેવન છોડ, તે રાગથી ભિન્ન તારા ચૈતન્ય-સ્વરૂપનું સેવન કર,–જેથી તારું દુઃખ ટળે ને તને સુખ થાય;–એમ સંતોનો હિતોપદેશ છે.

चैतन्यस्वरूपनुं सेवन कर.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બંધ અને સંવરની ઓળખાણમાં ભૂલ

મિથ્યાત્વને લીધે તત્ત્વની વિપરીત શ્રદ્ધા કરીને દુઃખ ભોગવતો જીવ ચાર ગતિમાં ભ્રમણ કરી રહ્યો છે; તત્ત્વની શ્રદ્ધામાં તેની શું ભૂલ છે અને સાચું તત્ત્વસ્વરૂપ શું છે-તે બતાવીને તેની ભૂલ છોડાવે છે. જીવ, અજીવ અને આસ્રવ-તત્ત્વ સંબંધમાં જીવની શું ભૂલ છે તે બતાવ્યું; હવે બંધ અને સંવરતત્ત્વ સંબંધમાં શું ભૂલ છે-તે બતાવે છેઃ—

(ગાથા : ૬)

शुभ अशुभ बंधके फलमँझार, रति-अरति करै निजपद विसार ।
आतमहितहेतु विराग-ज्ञान, ते लखैं आपकूं कष्टदान ॥ ६ ॥

પોતાનું જે ચેતનરૂપ નિજપદ છે તેને ભૂલીને અજ્ઞાની જીવ શુભ તે સારું ને અશુભ તે ખરાબ-એમ માને છે, અને તે શુભ-અશુભ બંધના ફળમાં રાગ-દ્વેષ કરે છે; પોતાનું સ્વરૂપ શુભ-અશુભ બંને બંધન વગરનું છે તેને તે ઓળખતો નથી, ને બંધભાવને પોતાનું સ્વરૂપ માને છે —આ બંધતત્ત્વની ભૂલ છે.

વળી આત્માના હિતનાં કારણ એવાં જે વીતરાગતા અને સમ્યગ્જ્ઞાન, તેને તે કષ્ટદાયક માને છે. સમ્યગ્જ્ઞાનની સાથે સમ્યગ્દર્શન પણ હોય જ; એટલે સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અને રાગ વગરનું ચારિત્ર-આવા સંવરભાવ આત્માને પરમ સુખ દેનાર છે, પણ અજ્ઞાનીને તેમાં કષ્ટ લાગે છે, એટલે સંવરતત્ત્વને પણ તે ઓળખતો નથી.

ચેતનરૂપ નિજપદને ભૂલેલો અજ્ઞાની શું કરે છે? તેની વાત છે. આત્મા પોતે ચૈતન્યનિધાન આનંદનો સમુદ્ર છે, તેની સામે જોતાં સમભાવી આનંદ ઝરે છે, તેને ભૂલીને અજ્ઞાની પુણ્ય-પાપને સેવી રહ્યો છે. શુભ અને અશુભ બંને ભાવો બંધનાં જ કારણ છે, છતાં અજ્ઞાની શુભને બંધરૂપ નથી જાણતો ને તેને મોક્ષનું કારણ માનીને સેવે છે. સમ્યગ્દર્શન કે જે પરમ આનંદરૂપ અને મોક્ષનું કારણ છે તેની કિંમત તેને નથી ભાસતી ને શુભરાગની મહત્તા ભાસે છે, તેથી તે રાગના ફળમાં જ રચ્યોપચ્યો રહે છે; વીતરાગીજ્ઞાનના અનુભવમાં જે આનંદ છે તેની તેને ખબર નથી.

શુભના ફળમાં અને સુખ, ને અશુભના ફળમાં અને દુઃખ, અનુકૂળતા આવતાં હું સુખી થઈ ગયો ને પ્રતિકૂળતા આવતાં હું સુખી થઈ ગયો -એમ અજ્ઞાની શુભ-અશુભમાં તફાવત દેખે છે, પણ તે તો બંને દુઃખરૂપ ને બંધનરૂપ છે, પોતાનું સાચું સ્વરૂપ એ બંનેથી પાર છે- તેને તે ઓળખતો નથી. ચેતનભાવ ને બંધભાવ બંનેની જાત જ જુદી છે. જ્ઞાનવૈરાગ્યરૂપ અબંધભાવ તે જ સુખ છે, જેટલા બંધભાવ તે બધાય દુઃખ જ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સંવરધર્મ કહો કે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કહો, કે વિરાગ-જ્ઞાન વીતરાગ-વિજ્ઞાન કહો, તે અબંધભાવ છે, તે આત્માને મહા આનંદરૂપ છે, હિતરૂપ છે; તેને બદલે અજ્ઞાની દેહના કષ્ટને ચારિત્ર માને છે. ભાઈ, ચારિત્રમાં કષ્ટ નથી, એ તો મહા આનંદરૂપ જગત્પૂજ્ય પદ છે. ચારિત્ર કાંઈ દેહની દશામાં નથી, ચારિત્ર કાંઇ રાગમાં નથી, ચારિત્ર તે તો ચેતનમાં રમણતા છે, તેમાં દુઃખ કેવું?

અરે, અજ્ઞાનીને બધા તત્ત્વોમાં ભૂલ છે. બંધનમાં સુખ માને, સંવરમાં દુઃખ માને, અજીવને જીવનું માને, જીવને દેહરૂપ માને—એમ અત્યંત વિપરીતતા છે; ને આ વિપરીતબુદ્ધિ મહા દુઃખરૂપ છે. તેનાથી છૂટવા માટે આ ઉપદેશ છે.

ભગવાને આઠે કર્મનાં ફળને વિષવૃક્ષનાં ફળ કહ્યાં છે; તેમાં એકકેય શુભને બાકી નથી રાખ્યું. ચૈતન્યરૂપ આત્મા અમૃતની વેલડી છે, તેના અનુભવમાં આનંદનાં ફળ આવે છે, ને તેનાથી વિરુદ્ધ શુભ–અશુભ બધા ભાવોનું ફળ વિષરૂપ છે. જેને પુણ્યની રુચિ છે તેને જડની રુચિ છે, તેને આત્માની રુચિ નથી. પ્રભો! તું મુક્તસ્વરૂપ આત્મા, બંધન વગરનો,—અને તું બંધનનો પ્રેમ કરીને તેમાં રોકાણો—એ તો દુઃખ છે. બંધનમાં અમુક બંધન સારૂં ને અમુક બંધન ખરાબ—એવા બે ભેદ નથી, એકકેય બંધન સારૂં નથી; બંધન વગરની મુક્તિ તે જ સારી છે, તેમાં જ સુખ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રશ્નઃ—શુભના ફળમાં તો ધર્મના નિમિત્તની સામગ્રી મળે, માટે તે સારું કેમ ન કહેવાય?

ઉત્તરઃ— ધર્મની દુર્લભતા બતાવવી હોય ત્યાં નિમિત્તથી એમ કહેવાય, પણ ખરેખર તે શુભ નિમિત્તો પણ આત્માથી જુદાં છે, આત્માથી બહાર છે; તે સંયોગ સામે જોયા કરે તો આત્માને ધર્મનો લાભ ન થાય; સંયોગથી ભિન્ન નિજ સ્વરૂપને નીહાળે ત્યારે જ સુખ થાય ને ધર્મ થાય. શુભ પણ મારા જ્ઞાનથી ભિન્ન છે-એમ જાણ્યા વગર અંતર્મુખ થશે કયાંથી? અરે, જે પોતાનો સ્વભાવ નહિ, જે પોતાના મોક્ષને રોકનાર, એવા શુભરાગમાં ઉત્સાહ શો? ધર્મીને ચૈતન્યના અનુભવનો ઉત્સાહ છે, રાગનો કે પુણ્યનો ઉત્સાહ નથી. કોઈ કહે 'તમને ઊંચા પુણ્ય બંધાયા.' તો જ્ઞાની કહે છે કે અરે, અમે ચૈતન્ય, તેમાં વળી બંધન શા! બંધન વડે અમારી શોભા નથી પણ શરમ છે. બંધનભાવમાં અમે નથી, તેમાં અમને હોંશ નથી, વીતરાગી જ્ઞાનરૂપ અબંધભાવમાં અમે છીએ, તેમાં અમારો ઉત્સાહ ને પ્રેમ છે.

ભાઈ, તારું હિત ચાહતો હો તો એકવાર તું આવી ઓળખાણ કર. બીજું બધું ભૂલી જા ને તારા નિજ સ્વરૂપને ઓળખ. શુભ-પુણ્ય સારૂં ને અશુભ-પાપ ખરાબ, એટલે તેના ફળરૂપ અનુકૂળ સામગ્રીમાં સુખ ને પ્રતિકૂળ સામગ્રીમાં દુઃખ-એવી માન્યતાને લીધે બધે ઠેકાણે રાગ-દ્વેષ કરી કરીને અજ્ઞાની દુઃખી જ થાય છે; વીતરાગી-જ્ઞાનની શાંતિ તેને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ક્યાંય મળતી નથી, કેમકે બંધ વગરના જ્ઞાનમય નિજપદને તે સેવતો નથી,-ઓળખતો પણ નથી. તે ઓળખાણ માટે આ ઉપદેશ છે.

અનુકૂળ સંયોગમાં જે સુખ માને, તે તેના કારણરૂપ શુભરાગમાં પણ સુખ માને, એટલે રાગ વગરના ચૈતન્યસુખને તે ક્યાંથી અનુભવે? સંયોગથી અને રાગથી ભિન્ન નિજપદને ભૂલ્યો તે મોટી ભૂલ છે. સંયોગમાં ને રાગમાં તને સુખ લાગે છે પણ તેમાં સુખ છે જ નહીં. અરે ભાઈ! સુખ તો રાગમાં હોય કે વીતરાગતામાં? વીતરાગતામાં તારું સુખ છે તેને તેં કદી જાણ્યું નહિ. રાગને અને પુણ્યબંધને સારો માન્યો તેમાં મોક્ષની શ્રદ્ધા ન રહી. જેને રાગની રુચિ છે તેને મોક્ષની શ્રદ્ધા જ નથી. મોક્ષ તો જ્ઞાનમય છે, કાંઈ રાગમય નથી. જ્ઞાનસ્વભાવની જેને શ્રદ્ધા નથી તેને મોક્ષની કે સાતે તત્ત્વની શ્રદ્ધામાં ભૂલ છે. પોતાનું હિત શેમાં છે એની એને ખબર નથી, ને પોતાને દુઃખરૂપ બંધભાવો કેવા છે તેની પણ એને ખબર નથી. અહિતરૂપ એવા બંધભાવને (શુભરાગને) તે હિતરૂપ માનીને સેવે છે, અને પરમહિતરૂપ એવા વીતરાગી શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્રને તે કષ્ટરૂપ સમજીને તેનાથી દૂર ભાગે છે. અરે, જીવો દુઃખને ચાહતા નથી પણ દુઃખનાં કારણરૂપ મિથ્યાભાવોને દિનરાત સેવે છે; જીવો સુખને ચાહે છે પણ તેના કારણરૂપ વીતરાગ-વિજ્ઞાનને ક્ષણ પણ સેવતા નથી. જો જીવાદિ નવતત્ત્વોનું સ્વરૂપ બરાબર ઓળખે તો પોતાને હિતરૂપ કોણ છે ને પોતાને અહિતરૂપ કોણ છે તે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

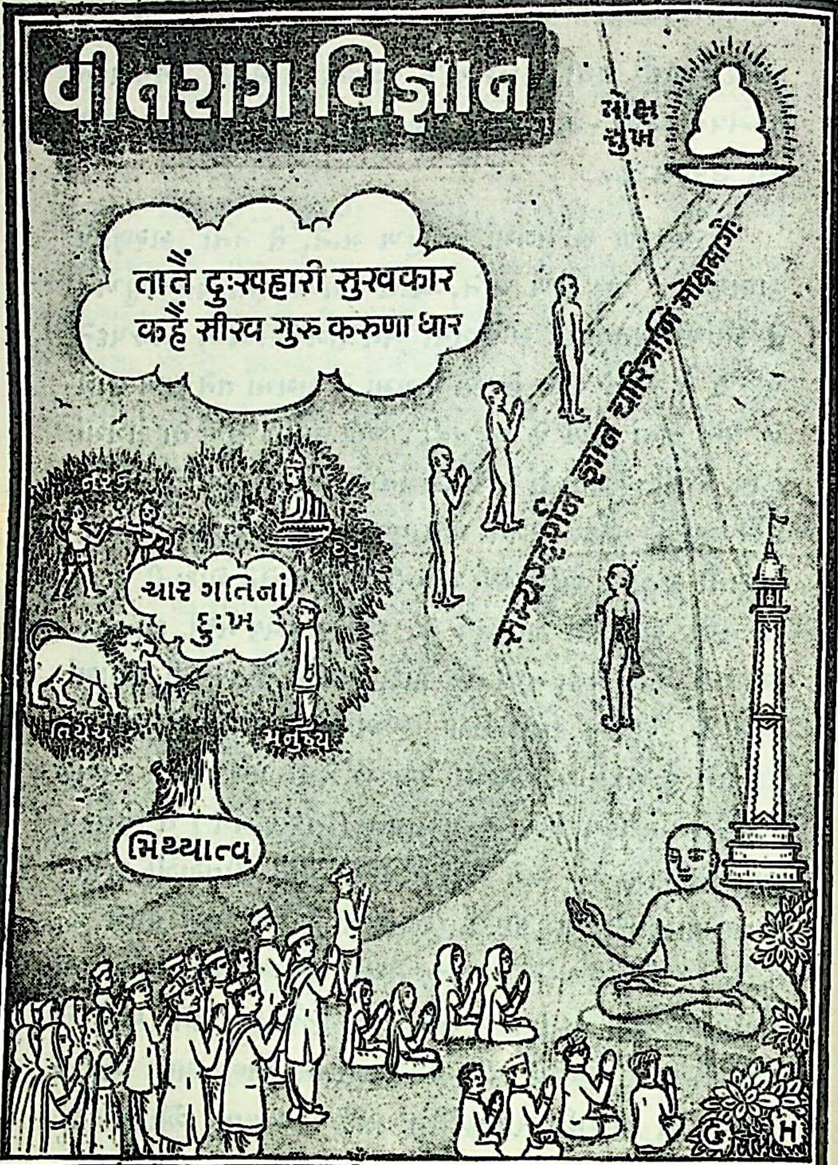

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જાણે, અને અહિતકર ભાવોનું સેવન છોડીને હિતરૂપ એવા વીતરાગ-વિજ્ઞાનને સેવે. ભાઈ, ચારગતિમાં જે અનંત દુઃખો તેં ભોગવ્યાં તેનાથી છૂટવું હોય ને મોક્ષસુખ અનુભવવું હોય તો મિથ્યાશ્રદ્ધા છોડીને વીતરાગ-વિજ્ઞાનનું સેવન કર. અહા, દુઃખથી છૂટવાનું કોને ન ગમે? દુઃખથી છૂટવા માટેનો આ અવસર છે, તેમાં હે જીવ! તું પ્રમાદી ન થઈશ.

મોહમાં ઊંઘતા જીવોને જગાડીને સંતો તેનું નિજ-પદ દેખાડે છે. રાગ તે તારું નિજપદ નથી, તારું નિજપદ તો ચૈતન્યમય છે. આવા નિજપદને વિસરીને પુણ્યમાં પ્રીતિ તું ન કર. શુભરાગની પ્રીતિથી તો સંસાર મળે છે, તો જેની પ્રીતિથી સંસાર મળે તેને સારૂં કેમ કહેવાય? જે જીવ પુણ્યને ઇચ્છે છે તેને તો પરમાર્થથી બાહ્ય કહ્યો છે—

પરમાર્થબાહ્ય જીવો અરે! જાણે ન હેતુ મોક્ષનો,
અજ્ઞાનથી તે પુણ્ય ઇચ્છે, હેતુ જે સંસારનો. (૧૫૪)

પ્રશ્નઃ—ધર્મીને પુણ્ય ન હોય?

ઉત્તરઃ—પુણ્ય હો ભલે, પણ ધર્મી તો સર્વ પ્રસંગમાં પોતાને જ્ઞાતાદૃષ્ટાસ્વરૂપે જાણે છે, તે ક્ષણ માત્ર પણ નિજ-પદને વિસારતા નથી; પુણ્ય પુણ્યમાં, ને નિજપદ નિજપદમાં, એમ બંનેની ભિન્નતા છે. ગમે તેવા પ્રસંગે પણ ધર્મી જાણે છે કે હું તો જ્ઞાન-દર્શનમય છું, તે જ મારું નિજપદ છે. નિજપદને સંભાળતો ચૈતન્ય જાગ્યો ત્યાં બહારના કોઈ સંયોગ તેને ક્યાં નડે છે? ચૈતન્યનું જે ભાન થયું તે શુભ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કે અશુભ વખતેય ખસતું નથી, નિજપદને ભૂલીને પર પદ પોતાનું ભાસતું નથી.

શુભ-અશુભથી રહિત, પુણ્ય-પાપથી રહિત, પોતાના ચૈતન્યપદનું ભાન તો સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગૃહસ્થને પણ હોય છે, પણ ગૃહસ્થને તેમાં વિશેષ લીનતા થતી નથી. મુનિઓને ચૈતન્યના ભાન ઉપરાંત ઘણી લીનતા હોય છે, એ તો ઘણા આનંદમાં ઝુલતા હોય છે,—પંચમહાવ્રત, નગ્નતા વગેરે ૨૮ મૂળગુણના પાલનમાં તેમને કષ્ટ નથી પણ વીતરાગભાવથી તેઓ મહા સુખી છે, ચક્રવર્તી રાજા કે ઈન્દ્ર કરતાં પણ મુનિવરો ઘણા જ સુખી છે...જ્ઞાન-વૈરાગ્યની ઉગ્રતાને લીધે ઘણો સંવર છે ને ઘણું સુખ છે; પણ અજ્ઞાની, બહારની સગવડને જોનારો એમ માને છે કે મુનિઓ કષ્ટ સહન કરે છે, ચારિત્રદશામાં કષ્ટ છે. જુઓ, મહા આનંદરૂપ મુનિદશા—તે અજ્ઞાનીને કષ્ટરૂપ લાગે છે. નિજઘરનો આનંદ એણે કદી દેખ્યો નથી, એણે તો શરીરને અને રાગને જ દેખ્યા છે. દેહથી ને રાગથી પાર પોતાનું નિજપદ છે, તે નિજપદનો નિર્ધાર જીવે કદી કર્યો નથી.

'आतमहित हेतु विरागज्ञान' એમ કહ્યું છે; રાગને આત્માના હિતનો હેતુ નથી કહ્યો. विराग-ज्ञान એટલે રાગના અભાવરૂપ જ્ઞાન, તે મોક્ષમાર્ગ છે, તેમાં નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર આવી જાય છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર તે ત્રણેય વિરાગ છે - રાગ વગરના છે. સ્વરૂપમાં સ્થિરતા થતાં રાગનો અભાવ થાય તેને ભગવાને વૈરાગ્ય

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કહ્યો છે; તેમાં તો સિદ્ધ ભગવાન જેવો અતીન્દ્રિય આનંદ છે, એમાં દુઃખ કે કષ્ટ કેવું? જેમાં દુઃખ કે કષ્ટ લાગે તે આર્ત્તધ્યાન છે, તે ધર્મ નથી. ધર્મમાં કષ્ટ ન હોય પણ આનંદ હોય. જેને દુઃખ દેખાય છે ને આનંદ નથી દેખાતો તેને પોતામાં ધર્મ થયો જ નથી, વીતરાગવિજ્ઞાન પ્રગટ્યું જ નથી. ધર્મને જે દુઃખરૂપ કે કષ્ટદાયક માને છે તેને ધર્મની અરુચિ છે, તે તો રાગને સુખરૂપ માનીને તેને રુચિથી સેવે છે. -આવા ઊંધા ભાવને લીધે જ જીવ સંસારમાં દુઃખી થઈ રહ્યો છે.

અરે, વીતરાગતામાં તે દુઃખ હોય? દુઃખ તો રાગમાં છે. વીતરાગતા તો આત્માનો સ્વભાવ છે, તેમાં તો પરમ સુખ છે. અહા, જ્ઞાન-વૈરાગ્યના બળથી જે પોતાના નિજ-ઘરમાં ઠર્યા તેના અતીન્દ્રિય આનંદની શી વાત!-રાગ વડે તે આનંદ કલ્પનામાં ન આવી શકે.-જેવું સિદ્ધનું સુખ એવું જ આ સુખ ..એમાં કષ્ટ કેવું ને કંટાળો કેવો!-ભલેને શરીરને સિંહ વાઘ ખાતા હોય! આવો આનંદ જેમાં ભર્યો છે તે સંવરતત્ત્વ છે. એને ઓળખે ને પોતામાં પ્રગટ કરે તો જ દુઃખ મટે ને ધર્મ થાય. આવા તત્ત્વના જ્ઞાન વગર સાચો ત્યાગ કે વૈરાગ્ય હોય નહિ. રાગાદિ બંધભાવને જે સારો માને તેને વિરાગજ્ઞાન હોતું નથી, ને વિરાગજ્ઞાન (વીતરાગ-વિજ્ઞાન) વગર આત્માનું હિત થાય નહિ. માટે હે જીવ! તું તત્ત્વોનું યથાર્થસ્વરૂપ ઓળખીને વીતરાગવિજ્ઞાન પ્રગટ કર.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નિર્જરા અને મોક્ષતત્ત્વમાં અજ્ઞાનીની ભૂલ તથા મિથ્યાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ

(ગાથા : ૭)

रोके न चाह निजशक्ति खोय, शिवरूप निराकुलता न जोय।
याही प्रतीतिजुत कछुक ज्ञान, सो दुःखदायक अज्ञान जान ॥ ७ ॥

આત્માનો સ્વભાવ નિરાકુળ આનંદથી ભરેલો, અને ઇચ્છાના અભાવરૂપ છે; પણ એવા નિજસ્વભાવની શક્તિને અજ્ઞાની ખોઈ બેઠો છે–ભૂલી ગયો છે, તેથી તે ઇચ્છાને રોકતો નથી, એટલે કે ઇચ્છાના નિરોધરૂપ તપ–કે જેમાં આત્માના આનંદનો અનુભવ છે અને જે નિર્જરાનું કારણ છે તેને અજ્ઞાની ઓળખતો નથી; તે તો એમ માને છે કે અનાજ ન ખાધું માટે તપ થઈ ગયો ને નિર્જરા થઈ ગઈ; –પણ એવું તપનું કે નિર્જરાનું સ્વરૂપ નથી. અંતરના ધ્યાનવડે ચૈતન્યનું પ્રતપન થાય એટલે કે વિશેષ શુદ્ધતા થાય તે તપ અને નિર્જરા છે. અને નીરાકુળતારૂપ મોક્ષતત્ત્વ છે.–આવા નિર્જરા અને મોક્ષતત્ત્વને અજ્ઞાની ઓળખતો નથી ને વિપરીત માને છે.

એ રીતે (ગાથા ૨ થી ૭ માં કહ્યું તે પ્રમાણે) સાતે તત્ત્વોમાં અજ્ઞાનીને વિપરીત પ્રતીતિ છે; આવી ઊંધી શ્રદ્ધા-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સહિતનું જે કાંઈ જાણપણું છે તે બધુંય અજ્ઞાન છે અને દુઃખદાયક છે,—એમ જાણીને તે છોડવા યોગ્ય છે.

પહેલી ઢાળમાં ચારગતિનાં જે મહા દુઃખો વર્ણવ્યા તેનું કારણ મિથ્યાશ્રદ્ધા-મિથ્યાજ્ઞાન ને મિથ્યાચારિત્ર છે, તેમાંથી તત્ત્વોની ઊંધી શ્રદ્ધા અને ઊંધા જ્ઞાનરૂપ મિથ્યાશ્રદ્ધા અને મિથ્યાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, અને હવે મિથ્યાચારિત્રનું સ્વરૂપ આઠમી ગાથામાં કહેશે.—શા માટે? કે તેને ઓળખીને છોડવા માટે.

ભાઈ, તારી નિજશક્તિ અપાર છે, તે ઇચ્છા વડે રોકાઈ છે; સ્વરૂપમાં ઠરતાં ઇચ્છા અટકે છે ને નિજશક્તિ ખીલે છે, એનું નામ નિર્જરા છે ને તે મોક્ષનું કારણ છે. સંપૂર્ણ નીરાકૂળ થતાં પૂર્ણ સુખરૂપ મોક્ષદશા પ્રગટે છે. 'હું જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ આત્મા છું. પરમાં મારું સુખ નથી, શુભાશુભ ઇચ્છાઓ મારું સ્વરૂપ નથી,—એવી ઓળખાણ વગર ઇચ્છાઓ કદી રોકાય નહિ ને આનંદ કદી પ્રગટે નહિ. ઇચ્છા વગરનો આત્માનો સુખસ્વભાવ તેના અનુભવથી જ સંવર-નિર્જરા-મોક્ષ થાય છે. અજ્ઞાની શુભરાગ વડે કે દેહની ક્રિયાવડે સંવર-નિર્જરા-મોક્ષ થવાનું માને છે, તે ભૂલ છે.

મોક્ષના કારણરૂપ નિર્જરા સમ્યગ્દષ્ટિને જ થાય છે; બાકી અકામ-નિર્જરા તો અજ્ઞાનીનેય થાય છે, તેની આ વાત નથી. જ્ઞાન અને ઇચ્છા ભિન્ન છે, ઇચ્છા તે આત્મ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શાંતિથી વિરુદ્ધ છે, તેમાં આકુળતા છે. જેણે શુભરાગને મોક્ષનું સાધન માન્યું તેણે આકુળતાથી મોક્ષ માન્યો, નિરાકુળતારૂપ મોક્ષની તેને ખબર નથી. મોક્ષ તો સંપૂર્ણ નિરાકુળ છે; નિરાકુળતાનું કારણ પણ નિરાકુળભાવ જ હોય; કાંઈ આકુળતા તે નિરાકુળતાનું કારણ ન હોય. શુભ-ઇચ્છા તે પણ આકુળતા છે, તેને મોક્ષનું કારણ માનતાં કારણ-કાર્યમાં વિપરીતતા થાય છે. આવી વિપરીત શ્રદ્ધા ને વિપરીત જ્ઞાન જીવને દુઃખનાં કારણ થાય છે; માટે તે છોડવા જોઈએ.

જીવ ઇચ્છા કરે અને પાછો તેમાં સુખ માને, તો તે ઇચ્છાને છોડીને શાંતસ્વભાવને ક્યારે અનુભવે? ઇચ્છા તો દુઃખ છે– 'ક્યા ઇચ્છત? ખોવત સબૈ, હૈ ઇચ્છા દુઃખમૂલ.' અરે જીવ! તું તારા ચૈતન્ય-વૈભવને ભૂલ્યો ત્યારે તને પર-માંથી સુખ લેવાની ઇચ્છા થઈ. પણ ભાઈ, પરમાંથી સુખની ઇચ્છા કરતાં તારા સુખનો આખો ભંડાર ખોવાઈ જાય છે, ભૂલાઈ જાય છે, ને આત્મા દુઃખી થાય છે. પરમાં સુખ જ નથી, ચૈતન્યમાં જ સુખ છે –આમ સમજીને નિજસ્વરૂપમાં ઠરવું ને પરની ઇચ્છા રોકવી તે જ શાંતિ છે, તે જ નિર્જરા અને મોક્ષમાર્ગ છે.

જીવ-અજીવ વગેરે તત્ત્વને અજ્ઞાની ઓળખતો નથી, જાણે રૂપિયા વગર હું મરી જઈશ, શરીર વગર હું મરી જઈશ–એમ તે માને છે. અરે, પણ તું તો ચૈતન્યથી જીવનાર

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છોને! સંયોગથી ને શરીરથી તો તું જુદો છો, ને તે તરફની ઇચ્છા વગર પણ તું જીવનાર છો. પર વગર હું જીવી નહીં શકું-એવી મિથ્યાબુદ્ધિથી તું ભાવમરણનાં દુઃખ ભોગવી રહ્યો છે. આવી ભૂલ જીવ અનાદિથી કરી રહ્યો છે ને તેના ફળનું દુઃખ પણ અનાદિથી તે ભોગવી રહ્યો છે ભૂલ ટાળીને સુખી થવા માટેનો આ ઉપદેશ છે.

પોતાના સ્વરૂપની સમ્યક્શ્રદ્ધા અને સમ્યગ્જ્ઞાન વગર, શુભરાગરૂપ વ્યવહારક્રિયાઓ અને વ્યવહારનાં જાણપણાં જીવે અનંતવાર કર્યાં પણ તે બધા મિથ્યા છે; મિથ્યાત્વપૂર્વક જીવ જે કાંઈ ભાવ કરે તે દુઃખદાયક જ છે. શ્રી બુદ્ધજનપંડિત રચિત એક બીજી છહઢાળા છે, તેમાં પણ કહે છે કે-

સમ્યક્ સહજ સ્વભાવ આપકા અનુભવ કરના,
યા વિન જપ-તપ વ્યર્થ કષ્ટકે માહીં પડના;
કોટિ બાતકી બાત અરે! બુધજન ઉર ધરના,
મનવચતન શુચિ હોય ગ્રહો જિનવૃષકા શરના.

કરોડો વાતોનો સાર એ છે કે આત્માના સહજ સ્વભાવનો અનુભવ કરવો; એના વગરનું બધું વ્યર્થ છે.

જુઓ, સમયસાર વગેરે મહાન શાસ્ત્રોમાં તો આ વાત છે જ; પણ અગાઉના પંડિતોએ રચેલા આ છ ઢાળા જેવા પુસ્તકોમાં પણ એ જ વાત કરી છે. તે પંડિતોનું કથન પણ આચાર્યો-અનુસાર જ છે, તેમાં વીતરાગવિજ્ઞાનનું જ પોષણ છે. ચૈતન્યનું વીતરાગ-વિજ્ઞાન તે સુખરૂપ છે,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ને એવા વીતરાગ-વિજ્ઞાનરૂપ ધર્મ સાધી સાધીને અનાદિ કાળથી જીવો મુક્ત થતા આવે છે. વીતરાગ-વિજ્ઞાનવંત જીવો જગતમાં સદાકાળ હોય જ છે.

આત્માને આનંદ જોઈએ છે ને? તો તે આનંદ ક્યાંય બહારમાં નથી, આત્મામાં જ આનંદ છે. માટે જ્ઞાની કહે છે કે 'હે જીવ! તું આત્મામાં ગમાડ......આત્મામાં સદા પ્રીતિવંત થા.' આત્માના જ્ઞાન વગરનું બધું દુઃખદાયક જ છે. સાત તત્ત્વોની બરાબર ઓળખાણ કરતાં તેમાં આત્માની ઓળખાણ આવી જાય છે.

(૧) જીવ સદા ઉપયોગલક્ષણરૂપ છે — 'जीवो उवओग-लक्खणो णिच्चं' તે શરીરાદિ અજીવથી જુદું તત્ત્વ છે.

(૨) પુદ્ગલ વગેરે અજીવ તત્ત્વો છે, તેમનામાં જ્ઞાન નથી. આ જીવ અને અજીવ બંનેનાં કામ જુદાં, પોતપોતામાં છે.

(૩) મિથ્યાત્વાદિ ભાવો છે તે આસ્રવ છે; પુણ્ય–પાપ બંને પણ આસ્રવમાં સમાય છે. તે આસ્રવભાવો જીવને દુઃખદાયક છે.

(૪) સમ્યગ્દર્શનાદિ વીતરાગભાવવડે કર્મનો સંવર થાય છે. તે સમ્યગ્દર્શનાદિ ભાવો જીવને સુખરૂપ છે, મોક્ષનાં કારણ છે.

(૫) મિથ્યાત્વાદિ ભાવો તે બંધનાં કારણ છે; શુભરાગ તે પણ બંધનું કારણ છે, તે મોક્ષનું કારણ નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

(૬) સમ્યગ્દર્શનપૂર્વકની શુદ્ધતાથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે.

(૭) આત્માની પૂર્ણ શુદ્ધતા થતાં આકુળતાનો સર્વથા અભાવ થવો ને કર્મોથી આત્માનું છૂટી જવું તે મોક્ષ-તત્ત્વ છે. તે પૂર્ણ સુખરૂપ છે.

આ પ્રમાણે સાત તત્ત્વોને ઓળખીને તેમાંથી સમ્યગ્દર્શનાદિ સુખનાં કારણોને ગ્રહણ કરવાં ને દુઃખનાં કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિને છોડવાં, તે માટે આ ઉપદેશ છે. આવું યથાર્થ તત્ત્વશ્રદ્ધાન તે સમ્યગ્દર્શન છે, ને સમ્યગ્દર્શન તે મોક્ષનું મૂળ છે.

અજ્ઞાની જીવ બહારની અનુકૂળતાથી પોતાને સુખી માને છે, પણ સમ્યગ્દર્શન વગર તે દુઃખી જ છે. કીડી સાકર ખાતી હોય તે વખતે દુઃખી છે, માણસ કેરીનો રસ-રોટલી ને પતરવેલિયાં ખાતો હોય તે વખતેય દુઃખી છે, સ્વર્ગના મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવો અમૃતનો સ્વાદ લેતા હોય તે વખતે પણ દુઃખને જ વેદી રહ્યા છે; પણ તે જીવો ભ્રમથી પોતાને સુખી માને છે. અરે ભાઈ, એ તો અશુભ ઇચ્છા છે, પાપ છે, આકુળતા છે, તેમાં દુઃખનું જ વેદન છે. મોઢામાં કેરીનો રસ પડ્યો હોય તે વખતે દુઃખનો જ સ્વાદ આવે છે; કેરીનો નહીં. એ તો અશુભની વાત થઈ, પણ શુભ-પરિ-ણામ હોય, શુક્લ લેશ્યા હોય તે વખતેય અજ્ઞાની જીવો દુઃખી જ છે. જ્યાં સુખ ભર્યું છે તે વસ્તુની તો તેને ખબર

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

નથી. મોક્ષમાં આકુળતા વગરનું સુખ છે, ત્યાં કોઈ વિષયોની ઇચ્છા નથી.

'મોક્ષમાં રસ-રોટલી વગેરે તો નથી!' પણ શેનાં હોય? ત્યાં કયાં આકુળતા છે? જ્યાં ખાવાની ઇચ્છા જ નથી ત્યાં ખોરાકનું શું કામ છે? જ્યાં આત્મામાંથી જ સુખ અનુભવાય છે ત્યાં બાહ્ય વિષયોનું શું કામ છે? જ્યાં આત્માના સહજ સુખમાં જ લીનતા છે ત્યાં બાહ્ય પદાર્થોની ઇચ્છા કેમ હોય? સુખ તો આત્મામાંથી આવે છે, કાંઈ બાહ્ય વસ્તુમાંથી નથી આવતું. બાહ્ય પદાર્થને ભોગવવા કોણ ઇચ્છે?–કે જે ઇચ્છાથી દુઃખી હોય તે. જે સ્વયં સુખી હોય તે બીજા પદાર્થને કેમ ઇચ્છે? જે નીરોગ હોય તે દવાને કેમ ઇચ્છે? મુક્ત જીવોને જગતના બધા પદાર્થોનું જ્ઞાન છે પણ કોઈની ઇચ્છા નથી, ઇચ્છા નથી માટે દુઃખ નથી, પોતાના ચૈતન્યસુખના વેદનમાં જ તેઓ લીન છે.—આવી મોક્ષદશાને ઓળખે તો આત્માના સ્વભાવનું જ્ઞાન થઈ જાય, રાગમાંથી ને વિષયો-માંથી સુખબુદ્ધિ ઊડી જાય ને તેનાથી ભિન્નતાનું ભાન થાય. –આનું નામ વીતરાગવિજ્ઞાન.

જેને આવું વીતરાગવિજ્ઞાન નથી, વિષયોમાં ને રાગમાં જેને સુખ લાગે છે, તેને ખરેખર મોક્ષ જોઈતો જ નથી, મોક્ષને તે ઓળખતો જ નથી, તે તો મૂઢતાથી રાગને–વિષયોને જ ઇચ્છે છે. અહો! મોક્ષ એ તો પરમ આનંદ છે, જગતના કોઈ પદાર્થની જેને અપેક્ષા નથી, એકલો આત્મામાંથી પ્રગટેલો પૂર્ણ આનંદ છે. જ્ઞાની તેની ભાવના ભાવે છે કે–

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સાદિઅનંત અનંત સમાધિ સુખમાં
અનંત દર્શન જ્ઞાન અનંત સહિત જો...
અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે !

અજ્ઞાનીને તો આવા મોક્ષની ખબર પણ નથી, એટલે અજ્ઞાનથી તે મોક્ષને બદલે રાગની ભાવના ભાવે છે. (અજ્ઞાનથી તે પુણ્ય ઇચ્છે, હેતુ જે સંસારનો.) મોક્ષમાં રાગ વગરની પૂર્ણ શાન્તિ છે; અહીં પણ રાગનો જેટલો અભાવ થયો તેટલી જ શાંતિ છે, કાંઈ બાહ્ય પદાર્થોના ભોગવટામાંથી શાંતિ નથી આવતી; બાહ્ય પદાર્થો જડ અને પર છે, તેની ઇચ્છા તે દુઃખ છે; 'સુખ'માં કોઈની ઇચ્છા હોતી નથી, સુખ તો આત્માનો સ્વભાવ છે. આવું પૂર્ણ સુખ તે મોક્ષ છે.

મોક્ષમાં સિદ્ધભગવાન શું કરે ? તે સદાકાળ પોતાના આનંદને ભોગવે. તે પરનું કાંઈ જ ન કરે ? ના; તો, અજ્ઞાની કહે છે કે 'અમારું કાંઈ ન કરે એવા સિદ્ધભગવાન અમારે શું કામના ?–એવા સિદ્ધ અમારે જોઈતા નથી;' એટલે કે મોક્ષ જ એને જોઈતો નથી, એને તો પરની કર્તૃત્વબુદ્ધિના મિથ્યાત્વમાં રખડવું છે. અરે ભાઈ ! અહીં તું પણ શું કરે છે ? પરનું તો તું પણ કરી શકતો નથી, તું માત્ર તારામાં રાગ અને અજ્ઞાન કરીને દુઃખ ભોગવે છે; તે સંસાર છે; ને સિદ્ધભગવંતો વીતરાગ–વિજ્ઞાનવડે પરમ સુખ ભોગવે છે, તેઓ નિજાનંદને ભોગવે છે ને આકુળતા જરાય કરતા નથી,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તે મોક્ષ છે. સિદ્ધભગવંતોને સ્વરૂપમાં પૂર્ણ સ્થિરતા થાય છે તેથી પૂર્ણ સુખ છે. સાધકને પણ જેટલી સ્વરૂપમાં સ્થિરતા તેટલું સુખ છે. અજ્ઞાનીને તો સ્વરૂપની ખબર જ નથી એટલે રાગાદિ પરભાવમાં સ્થિરતાવડે તે દુઃખી છે; મોક્ષસુખ કેવું હોય તેને તે ઓળખતો પણ નથી.

* * *

આત્મા પોતે આનંદસ્વરૂપ, કેવળજ્ઞાન-શક્તિવાળો છે, સ્વસન્મુખ થઈને તે શક્તિને પ્રગટ કરવી જોઈએ તેને બદલે અજ્ઞાની રાગ પ્રગટ કરીને તેનાથી લાભ માને છે. આત્મશક્તિની પ્રતીતરૂપ સમ્યગ્દર્શન વગર સંવર-નિર્જરા કે મોક્ષ થાય નહીં. ઈચ્છાથી જુદા ચૈતન્યસ્વરૂપને જાણ્યા વગર ઈચ્છાને રોકશે કોણ? નિજસ્વરૂપમાં સ્થિર થતાં એવો આનંદ અને શુદ્ધતા પ્રગટે કે બીજી ઈચ્છા જ ન રહે, ત્યારે ઈચ્છાના નિરોધરૂપ તપ અને નિર્જરા થાય છે.

હું કોણ છું એનું જેને ભાન નથી તે ઠરશે શેમાં? હજી તો જેને એવી બુદ્ધિ છે કે દુનિયામાં જીવોનું કલ્યાણ કરવા ખાતર મારે રાગ કરવો, બીજાનું કલ્યાણ થતું હોય તો મારે ભલે ભવ કરવા પડે!-આ બુદ્ધિ મિથ્યાદૃષ્ટિની છે, તેણે રાગને લાભરૂપ માન્યો છે ને રાગરહિત સ્વરૂપને જાણ્યું નથી. અરે મૂઢ! શું તારા રાગ કરવાથી બીજાનું કલ્યાણ થઈ જવાનું છે? બીજાનું તો કલ્યાણ તે કરશે તો થશે કે તું કરી દેવાનો છો? હજી તો તારા કલ્યાણની પણ તને ખબર નથી.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

'બીજાને તારે તે તરે' આવી પરાશ્રયની વાત લોકોને સારી લાગે પણ તે સાચી નથી. તેમજ 'તરે તે તારે' એમ પણ નથી. લોકોને પરાશ્રયબુદ્ધિ હોવાથી જાણે બીજા કોઈ જ્ઞાની કે ભગવાન તારી દેશે! એમ માને છે. જીવ પોતે પોતામાં આત્માની ઓળખાણ કરીને, વીતરાગવિજ્ઞાન વડે રાગનો અભાવ કરીને તરે છે; ને સામા જીવો પણ જ્યારે તે પ્રમાણે કરશે ત્યારે તરશે, તેમાં આ જીવ કાંઈ કરતો નથી પરને તારવાની ઈચ્છા આત્માનું સ્વરૂપ નથી, ઉપદેશની વાણી આત્માની નથી, તે ઈચ્છાથી કે વાણીથી આત્માને લાભ નથી, જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મા તે બંનેથી ભિન્ન છે. તેના વેદનમાં ઈચ્છાનો અભાવ છે. આ પ્રમાણે જેણે ઈચ્છાને અને જ્ઞાનને ભિન્ન જાણ્યા છે તેને જ ઈચ્છાના નિરોધરૂપ તપ થાય છે ને તેને જ નિર્જરા થાય છે. શરીરને કષ્ટ દેવાથી નિર્જરા થશે એમ માને તેને નિજશક્તિના વિકાસરૂપ નિર્જરાની ખબર નથી, એને તો દેહબુદ્ધિ છે એટલે મિથ્યાત્વનો મોટો આસ્રવ છે. નિર્જરામાં તો આત્માની શક્તિનો વિકાસ છે, શુદ્ધતાની વૃદ્ધિ છે, આનંદ છે, કષ્ટ નથી. એવી નિર્જરા તે જ મોક્ષનું કારણ છે.

અજ્ઞાની દેહમાં ને રાગમાં એકત્વબુદ્ધિપૂર્વક જે તપ કરે છે તે ખરેખર તપ નથી, ને મોક્ષના કારણરૂપ નિર્જરા તેમાં થતી નથી, એનું તપ તો બાળ-તપ છે એટલે કે મિથ્યા તપ છે; તેમાં અકામ નિર્જરા છે પણ તે કાંઈ મોક્ષનું કારણ નથી. મોક્ષનું કારણ તો સમ્યગ્દર્શનપૂર્વકનું સમ્યક્

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તપ છે, તેનાથી સકામ-નિર્જરા થાય છે. નિર્જરાના આવા સ્વરૂપને અજ્ઞાની જાણતો નથી, ને બીજી રીતે માનીને સંસારમાં રખડે છે. વીતરાગ-વિજ્ઞાન વગર તે રખડવાનું મટે નહિ.

ભાષા કે ઇચ્છા તે બંને જીવનો ધર્મ નથી. સામા જીવો સમજે કે વિરોધ કરે તેમાં આ જીવને કાંઈ લાભ કે નુકશાન નથી. બીજાને સમજાવવાનો વિકલ્પ તે પોતાને બંધનું કારણ છે–પછી ભલે તીર્થંકરપ્રકૃતિનું કર્મ બંધાય, તે પણ છે તો બંધન જ ને? ને જે બંધન છે તે ધર્મ કેમ હોય?–તે મોક્ષનું કારણ કેમ હોય? તીર્થંકરપ્રકૃતિ જો કે ધર્મીને જ બંધાય છે, પણ તે ધર્મથી નથી બંધાતી, ધર્મ સાથે જે રાગ બાકી રહ્યો તેનાથી બંધાય છે. ધર્મીને તે રાગનો, તે પ્રકૃતિનો કે તેના ફળનો આદર નથી, તેનાથી તે પોતાને લાભ માનતા નથી, તેનાથી ભિન્નસ્વરૂપે પોતાને અનુભવે છે. જેટલી સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક વીતરાગતા થઈ તેટલો જ લાભ છે ને તેટલો જ ધર્મ છે. આત્મહિતના ઉપાયરૂપ આવા વીતરાગવિજ્ઞાનને અજ્ઞાની ઓળખતો નથી. તેને તો તે કષ્ટદાયક માને છે ને રાગાદિને સુખદાયક માને છે. આવી વિપરીત માન્યતાપૂર્વક તેનાં વ્રત-તપ વગેરે પણ વિપરીત જ હોય છે–એ વાત હવેની ગાથામાં કહેશે. તત્ત્વની સમજણમાં આવી અનાદિની ભૂલ છે તે છોડવા માટે શ્રીગુરુની શિખામણ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાઈ, તારા આત્માના ભાન વગર તું બહુ દુઃખી થયો. આત્માના ભાન વગર પરસન્મુખનો વેગ અટકે નહિ, ઇચ્છા તૂટે નહિ ને દુઃખ મટે નહિ. જેણે આત્માને દેહથી ભિન્ન જાણ્યો છે તે દેહમાં રોગાદિ વખતે પણ આત્મ-સ્વરૂપની સાવધાની ચૂકતા નથી. લાખ પ્રતિકૂળતા હોય તોય મને શું?–તે કાંઈ મારામાં નથી. પરદ્રવ્ય છેદાવ કે ભેદાવ, આવો કે જાઓ, તેથી મને શું? હું તો જ્ઞાન છું; જ્ઞાનમાં ઇચ્છા પણ નથી ને સંયોગ પણ નથી. જેને આવા નિજરૂપનું ભાન નથી તે કદાચિત ભગવાનનું નામ લેતાં લેતાં મરે તોપણ તે દેહમાં ને રાગમાં જ મુર્છાયેલા છે, એનાથી ભિન્ન નિજસ્વરૂપની જાગૃતી તેને નથી. તેને મોક્ષ-માર્ગની કે મોક્ષની ખબર નથી.

કોઈ એમ માને કે દેહ અને આત્મા એક છે, કોઈ એમ માને કે રાગ ને આત્મા એક છે, અને કોઈ એમ માને કે મોક્ષમાં એક આત્મા બીજા આત્મામાં ભળી જાય,–તો એ બધાય સ્વ–પરની એકત્વબુદ્ધિવાળા સરખા જ છે. જેમ અહીં દરેક આત્મા જુદો પોતપોતાના ભાવમાં છે, તેમ મોક્ષદશામાં પણ દરેક મુક્તજીવ જુદા પોતપોતાના સ્વરૂપમાં જ રહેલ છે...દરેકનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે.

વળી, કોઈ એક ઈશ્વર છે ને તેમાં આ જીવ ભળી જાય છે–એમ પણ નથી. મોક્ષમાં અનંત આત્માઓ ભિન્ન રહીને, દરેક આત્મા પોતપોતાની નિજશક્તિનો પરમ-ઈશ્વર

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે; આત્મા પોતે પોતાનો ઈશ્વર છે. આત્માની જ્ઞાનાદિ અનંત શક્તિઓ પૂર્ણ પ્રગટ થાય તેનું નામ જ ઈશ્વરપણું છે ને તેથી જ ઈશ્વરને અનંત શક્તિવાળા કહેવાય છે.

વળી કોઈ દુર્મતિ એમ માને છે કે જ્ઞાનનો અભાવ થઈ જવો તેનું નામ મોક્ષ;-પણ એવું મોક્ષનું સ્વરૂપ નથી. મોક્ષદશા તો પૂર્ણ જ્ઞાન-આનંદથી ભરપૂર છે. જ્ઞાનની પૂર્ણતા તે મોક્ષ છે.-તેને બદલે જ્ઞાનની શૂન્યતાને મોક્ષ માને છે-એ તો ઘણી વિપરીતતા છે. મોક્ષ થતાં જો જ્ઞાનની શૂન્યતા થઈ જાય તો તો આત્મા જડ થઈ ગયો!-એવા મોક્ષને કોણ ઇચ્છે? પોતાનો અભાવ કોણ ઇચ્છે? મોક્ષ માટે રાગાદિ પર ભાવોથી છૂટવાનું છે, કાંઈ જ્ઞાનાદિ નિજ-ગુણોથી છૂટવાનું નથી. પણ અજ્ઞાનીઓની ભ્રમણાનો પાર નથી. પોતે કોણ ને પોતાના ગુણ કેવા-એની એને ખબર નથી. 'મોક્ષ કહ્યો નિજ શુદ્ધતા, તે પામે તે પંથ.' મોક્ષનું સ્વરૂપ સમજવામાં જેની ભૂલ હોય તેને મોક્ષના ઉપાયમાં પણ ભૂલ હોય જ.

જીવોને સાત તત્ત્વમાં ભૂલ અનાદિની છે, એટલે કુગુરુઓના ઉપદેશ વગર પણ અનાદિથી તેને મિથ્યાશ્રદ્ધા ને મિથ્યાજ્ઞાન વર્તે છે. ઉપયોગસ્વરૂપ આત્મા હું છું, ને મારી ચાલ પાંચ અજીવદ્રવ્યોથી જુદા પ્રકારની છે-એમ પોતાના ભિન્ન સ્વરૂપને સમજે તો અનાદિની ભૂલ મટે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

- જીવ પોતે ઉપયોગસ્વરૂપ છે–તેને તે જાણતો નથી.
- દેહાદિ અજીવ પોતાથી જુદું હોવા છતાં તેને પોતાનું માને છે.
- રાગાદિ આસ્રવો દુઃખદાયી હોવા છતાં તેને સુખરૂપ માનીને સેવે છે.
- પુણ્ય-પાપ બંને બંધનરૂપ હોવા છતાં પુણ્યબંધનને સારૂં માને છે.
- સંવરના કારણરૂપ જે જ્ઞાન-વૈરાગ્ય, તે તેને કષ્ટ-દાયક લાગે છે.
- ઇચ્છાના નિરોધવડે નિજશક્તિને પ્રગટ કરવારૂપ નિર્જરાને તે જાણતો નથી.
- પરમ નિરાકુળ આનંદસ્વરૂપ મોક્ષદશાને તે ઓળખતો નથી.

—આમ સાતે તત્ત્વોમાં અજ્ઞાનીને ભૂલ હોય છે. કોઈવાર શાસ્ત્રથી સાત તત્ત્વોને જાણે; અને શાસ્ત્રઅનુસાર કહે, પણ અંદર પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપના વેદન વગર તેને તત્ત્વમાં સૂક્ષ્મ ભૂલ રહી જાય છે. અંતરમાં પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનો અનુભવ કરે ત્યારે જ તત્ત્વની સાચી શ્રદ્ધા ને સાચું જ્ઞાન હોય છે; ને પછી જ ચારિત્ર હોય છે. તેના વડે મોક્ષ પમાય છે.

અહા, મોક્ષદશા તો સર્વથા આનંદરૂપ છે,–જેમાં આકુળતાનો સર્વથા અભાવ છે; એકલો જીવ પોતાની

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શુદ્ધતા સહિત સદાકાળ બિરાજે છે, જેને રાગ-દ્વેષ નથી, શરીર નથી, ઇચ્છા નથી, ઈન્દ્રિયો વગર પરિપૂર્ણ જ્ઞાન છે, ને પદાર્થો વગર પરિપૂર્ણ સુખ છે. ઇન્દ્રિયો વગરનું પૂર્ણજ્ઞાન કેવું હોય તેની કલ્પના પણ અજ્ઞાનીને નથી આવતી, કેમકે તે તો ઇન્દ્રિયજ્ઞાનને જ અનુભવનારો છે, તેથી મોક્ષમાં અતીન્દ્રિયજ્ઞાનનું જે અસ્તિત્વ છે તે તેને ભાસતું નથી, એટલે મોક્ષમાં તેને જ્ઞાનનો અભાવ લાગે છે! અહા, અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ને અતીન્દ્રિય સુખનું કોઈ અપાર મહાત્મ્ય છે, તેનું સ્વરૂપ ઓળખે તો અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ને આનંદનો અંશ પોતામાં પણ પ્રગટી જાય. ઈન્દ્રિયજ્ઞાનવડે એનું સ્વરૂપ સમજાય તેમ નથી. જે એકલા રાગમાં ને ઈન્દ્રિયજ્ઞાનમાં જ મગ્ન છે તે તો કાંઈક રાગાદિને સાધન બનાવીને તેનાથી મોક્ષ સાધવા મથે છે, પણ મોક્ષના સાચા ઉપાયની તેને ખબર નથી.

આ પ્રમાણે તત્ત્વની ભૂલ તે મિથ્યાત્વ છે; તે મિથ્યાત્વ-સહિતનું જે કાંઈ જાણપણું કે શાસ્ત્રભણતર વગેરે છે તે બધું અજ્ઞાન છે-મિથ્યાજ્ઞાન છે; અને આવા મિથ્યાશ્રદ્ધા-મિથ્યાજ્ઞાન સહિતનું જે કાંઈ શુભાશુભઆચરણ છે તે બધુંય મિથ્યાચારિત્ર છે. આવા મિથ્યાશ્રદ્ધા-મિથ્યાજ્ઞાન-મિથ્યા-ચારિત્ર તે જીવને મહાન દુઃખ દેનાર છે. માટે હે ભાઇ! સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વડે તેનો અભાવ કર. તારા સાચા સ્વભાવની શ્રદ્ધા તેં કદી કરી નથી, તેનું જ્ઞાન કર્યું નથી ને તેમાં સ્થિરતા કરી નથી; મિથ્યાત્વાદિ ઊંધા ભાવોને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સેવીને દુઃખ જ ભોગવ્યું છે. હવે તેનાથી છૂટવાં માટે સંતોના આ ઉપદેશને તું અંગીકાર કર.

મિથ્યાશ્રદ્ધા અને મિથ્યાજ્ઞાનને લીધે જીવને તત્ત્વોના સ્વરૂપમાં કેવા કેવા પ્રકારની ભૂલો હોય છે તે સમજાવ્યું, જેથી પોતાની ભૂલ સમજીને તે ભૂલને તે ટાળે અને સાચા શ્રદ્ધા-જ્ઞાન પ્રગટ કરીને મોક્ષમાર્ગમાં લાગે. હવે મિથ્યા-ચારિત્ર શું છે તે પણ ટૂંકમાં સમજાવીને તે છોડવાનો ઉપદેશ આપે છે.

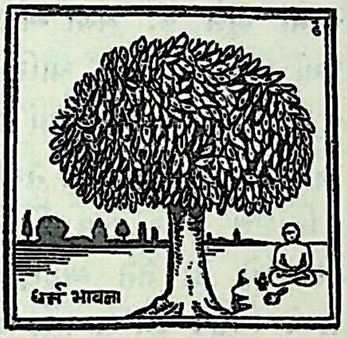

मुनि सकलव्रती बडभागी
भव-भोगवतें वैरागी

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મિથ્યાચારિત્રનું સ્વરૂપ

જીવને દુઃખદાયક એવા મિથ્યાશ્રદ્ધા તથા મિથ્યાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ કહ્યું, હવે મિથ્યાચારિત્રનું સ્વરૂપ કહે છે–

(ગાથા : ૮)

इन जुत विषयनिमें जो प्रवृत्त ताको जानो मिथ्याचरित।
यों मिथ्यात्वादि निसर्ग जेह, अब जे गृहीत सुनिये सु तेह ॥ ८॥

જેને તત્ત્વમાં ભૂલ છે, શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન મિથ્યા છે, તેને નિજસ્વરૂપમાં પ્રવૃત્તિરૂપ સાચું ચારિત્ર તો હોતું નથી; તે તો મિથ્યાત્વ સહિત બાહ્ય વિષયોમાં જ પ્રવર્તે છે; તેને મિથ્યાચારિત્ર જાણો. આ મિથ્યાત્વાદિ નૈસર્ગિક છે એટલે કે કુગુરુ વગેરેના નિમિત્ત વગર જીવ નિજસ્વરૂપને ભૂલીને આવી ભૂલ કરી રહ્યો છે; તેને અગૃહીત કહે છે. કુગુરુ વગેરેના નિમિત્તે જે વિશેષ મિથ્યાત્વાદિ ભાવો જીવ ગ્રહણ કરે છે તેને ગૃહીત કહેવાય છે. તેનું વર્ણન હવે પછી કરશે.

શુભાશુભ બંનેથી પાર ચૈતન્યસ્વભાવ છે તેમાં ચરવું તે સાચું ચારિત્ર છે, તે વીતરાગભાવરૂપ છે. આવા સમ્યક્શ્રદ્ધા–જ્ઞાન-ચારિત્ર જીવે પૂર્વે કદી સેવ્યા નથી. અજ્ઞાનીપણે મંદ કષાય કર્યા, શુક્લ લેશ્યા પણ કરી; પણ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શુકલ લેશ્યા એ કાંઈ ધર્મ નથી. શુકલ ધ્યાન જુદી ચીજ છે ને શુકલ લેશ્યા જુદી ચીજ છે. અજ્ઞાનીને શુકલ ધ્યાન નથી હોતું પણ શુકલ લેશ્યા કોઈને હોય છે. કોઈને શુકલ-લેશ્યા હોય છતાં અજ્ઞાની હોય, કોઈને કૃષ્ણ લેશ્યા હોય છતાં જ્ઞાની હોય; માટે લેશ્યા ઉપરથી કોઈનું જ્ઞાની-અજ્ઞાની પણું નક્કી થતું નથી.

હે જીવ! સંસારનાં સર્વ દુઃખોનું કારણ આ મિથ્યા-ત્વાદિ જ છે, બીજું કોઈ દુઃખ દેનાર નથી, આમ જાણીને તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ;-કઈ રીતે? કે સાચા તત્ત્વજ્ઞાનવડે તે મિથ્યાત્વાદિ છૂટે છે. સાચા તત્ત્વજ્ઞાન વગર ઇન્દ્રિય-વિષયોની ઇચ્છા કદી છૂટે નહિ. ભલે શુભરાગ ને શુભવિષયો હો, પણ તે ઇન્દ્રિયવિષયો જ છે, તેમાં મગ્ન થનાર જીવ અતીન્દ્રિય સ્વવિષયને ભૂલી જાય છે. ઇન્દ્રિયવિષયો અનુકૂળ મળતાં જાણે હું સુખી થઈ ગયો, ને શુભરાગ થતાં જાણે કે હું સુખી થઈ ગયો,-પણ ભાઈ, એ તો મિથ્યાચારિત્ર છે, તેમાં સુખ કેવું? એમાં તો દુઃખ છે. આ પ્રમાણે આ અગૃહીત મિથ્યાશ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્રને દુઃખનાં કારણ સમજીને તેને છોડ.

હવે તે ઉપરાંત, કુગુરુ-કુદેવ-કુધર્મના સેવનથી થયેલ જે ગૃહીત મિથ્યાત્વાદિ, તેનું સ્વરૂપ બતાવીને તે છોડવાનો ઉપદેશ આવે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગૃહીત મિથ્યાદર્શનનું સ્વરૂપ; અને મિથ્યાત્વપોષક કુગુરુ-કુદેવ-કુધર્મનું સેવન છોડવાનો ઉપદેશ

(ગાથા: ૯ થી ૧૨)

जो कुगुरु–कुदेव–कुधर्म सेव, पोषै चिर दर्शनमोह एव।
अंतर रागादिक धरैं जेह, बाहर धन-अम्बरतैं सनेह ॥ ९ ॥

धारैं कुलिंग लहि महंत भाव, ते कुगुरु जन्मजल उपल नाव।
जो रागद्वेष मलकरि मलीन वनिता-गदादिजुत चिह्न चीन ॥१०॥

ते हैं कुदेव, तिनकी जु सेव शठ करत, न तिन भवभ्रमण छेव।
रागादि भावहिंसा समेत, दर्वित त्रस-थावर मरण खेत ॥११॥

जे क्रिया तिन्हें जानहुँ कुधर्म, तिन सरधै जीव लहै अशर्म।
याकूं गृहीत मिथ्यात्व जान, अब सुन गृहीत जो है अज्ञान ॥१२॥

આ ચાર ગાથામાં કુગુરુ-કુદેવ-કુધર્મનું સ્વરૂપ બતાવીને, તેના સેવનથી જીવનું અહિત થાય છે માટે તેનું સેવન છોડવાનો ઉપદેશ છે. હે જીવ! આવા દુઃખદાયી મિથ્યા ભાવોને છોડીને તું આત્મહિતના પંથમાં લાગ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

(૧) કુગુરુ વગેરેનું સેવન તે તો અનાદિના દર્શનમોહને પુષ્ટ કરે છે. કુગુરુ કેવા છે? કે અંતરમાં તો જેને મિથ્યાત્વ અને રાગાદિક છે, અને બહારમાં ધન-વસ્ત્ર વગેરેનો સ્નેહ રાખે છે; તથા શુદ્ધ દિગંબરદશા સિવાયના બીજા ખોટા વેષને ધારણ કરીને પોતાનો મહંતભાવ પોષે છે. તે કુગુરુઓ જન્મજળથી ભરપૂર એવા આ સંસારસમુદ્રમાં પત્થરની નૌકા જેવા છે;—જેમ પત્થરની નૌકા પોતે ડુબે છે ને તેમાં બેસનાર પણ ડુબે છે; તેમ કુગુરુઓ પોતે ભવસમુદ્રમાં ડુબે છે, ને તેનું સેવન કરનાર પણ ભવસમુદ્રમાં ડુબે છે.

(૨) કુદેવ કેવા છે?–જેઓ રાગ-દ્વેષરૂપી મેલવડે મલિન છે અને સ્ત્રી-ગદા વગેરે ચિહ્નો વડે ઓળખાય છે તે કુદેવ છે; એવા કુદેવની જે મૂર્ખ જીવ સેવા કરે છે તેને ભવભ્રમણ છેદાતું નથી. સાચા સર્વજ્ઞ-વીતરાગ જિનદેવ તે સુદેવ છે, તેમનાથી વિરુદ્ધ સરાગીપણામાં કે વસ્ત્રાદિ પરિગ્રહ સહિતપણામાં દેવપણું માનવું તે દેવની વિપરીત શ્રદ્ધા છે એટલે કુદેવસેવન છે, ને તે ભવભ્રમણનું કારણ છે.–માટે તેનું સેવન છોડવું જોઈએ.

(૩) કુધર્મ એટલે શું?–જે રાગાદિ ભાવહિંસાથી સહિત છે તેમજ ત્રસ-સ્થાવરનાં મરણરૂપ દ્રવ્ય હિંસાનું સ્થાન છે–એવી જે ક્રિયાઓ તેને કુધર્મ જાણો. એવા કુધર્મની શ્રદ્ધા કરવાથી જીવ દુઃખ પામે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આ પ્રમાણે કુગુરુ–કુદેવ–કુધર્મના સેવનરૂપ ગૃહીત મિથ્યાત્વને જાણીને તેનો ત્યાગ કરો; ને સાચા દેવ-ગુરુ ધર્મનું સ્વરૂપ ઓળખીને, યથાર્થ તત્ત્વશ્રદ્ધા કરીને સમ્યગ્દર્શનાદિ પ્રગટ કરો; તે પરમ કલ્યાણનું મૂળ છે.

કોઈ જીવ કુદેવાદિનું સેવન છોડીને સાચા દેવાદિકની પૂજા–ભક્તિ કરે, પ્રાણ જાય તોપણ કુદેવ–કુગુરુને માને નહિ, પણ એટલેથી જ શુભરાગમાં અટકી જાય ને દેવ-ગુરુએ કહેલાં તત્ત્વોની ખરી ઓળખાણ કરે નહિ, સ્વસન્મુખ થઈને શુદ્ધાત્માની શ્રદ્ધા કરે નહિ તો તેને સમ્યગ્દર્શન થતું નથી; ભલે ગૃહીત મિથ્યાત્વ છૂટયું પણ હજી અગૃહીત મિથ્યાત્વ છૂટયું નથી. ગૃહીત મિથ્યાત્વ છોડીને ઊંચા સ્વર્ગમાં અનંતવાર જીવ ગયો, કેમકે ગૃહીત મિથ્યાત્વ સહિત જીવ ઊંચા સ્વર્ગમાં જઈ શકતો નથી; એવા ઊંચા પુણ્ય તેને હોતા નથી. આવું ગૃહીતમિથ્યાત્વ છોડવા છતાં અંદરમાં ઊંડે ઊંડે રાગને પોતાનું સ્વરૂપ માનીને જીવ તેના વેદનમાં અટકી ગયો, રાગથી પાર શુદ્ધસ્વરૂપનું વેદન ન કર્યું એટલે અનાદિનું અગૃહીત મિથ્યાત્વ ન છૂટયું, તેથી તે જીવ સંસારમાં જ રખડયો.

અહા, જૈનધર્મનું ગુરુપદ એ તો મહાન પવિત્ર પરમેષ્ઠીપદ છે; જેને અંતરમાં મિથ્યાત્વ કે રાગ-દ્વેષનો પરિગ્રહ નથી ને બહારમાં વસ્ત્ર–ધન વગેરેનો પરિગ્રહ નથી; શુદ્ધ રત્નત્રયમાં વર્તતા થકા આત્માના આનંદને અનુભવે છે ને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

મોક્ષને સાધે છે. આવા પવિત્ર ગુરુપદને જે ઓળખતા નથી, જેને અંદરમાં મિથ્યાત્વ તથા રાગાદિ પરિગ્રહ છે, ને બહારમાં ધન-મકાન-સ્ત્રી-વસ્ત્રાદિ પરિગ્રહ છે, તે બહારના પરિગ્રહની બુદ્ધિ એમ સૂચવે છે કે અંદર તે પ્રકારનો મોહ છૂટયો નથી, પરમ નિસ્પૃહ દિગંબર દશા સિવાયના અનેક પ્રકારના કુલિંગ સહિત વર્તે છે ને પોતાને મહાન ગુરુ સમજે છે-તે કુગુરુ છે; મિથ્યાત્વને લીધે તે તો પત્થરની નૌકાની જેમ સંસારસમુદ્રમાં ડુબે છે; અને જે જીવ વીતરાગી ગુરુઓનું સ્વરૂપ ઓળખતો નથી ને આવા કુગુરુઓને સાચા માનીને સેવે છે તે પણ સંસારસમુદ્રમાં ડુબે છે. બીજા કુગુરુએ કાંઈ એને નથી ડુબાડયો પણ એના પોતાના ભાવમાં એણે મિથ્યાત્વને પોષ્યું તેથી તે ડુબે છે. જેમ પત્થરની નૌકા તો નૌકામાં રહી, પણ તું એમાં શા માટે બેઠો? બેસનારે વિચાર કરવો'તો ને કે આ નૌકા પત્થરની છે કે લાકડાની? તેમ કુગુરુનો ઊંધો ભાવ તેની પાસે રહ્યો, પણ તેં શા માટે એને સારો માન્યો? ભાઈ! તારે વિચાર કરીને વિવેક કરવો હતો કે કોના સેવનથી તને લાભ છે! જે પોતે વીતરાગ છે ને વીતરાગતાનો જ ઉપદેશ આપે છે-તેના સેવનથી હિત છે, કે જે રાગી છે ને રાગનો ઉપદેશ આપે છે તેના સેવનથી હિત છે? તારા હિતને માટે સાચું-ખોટું બંનેને ઓળખીને તેનો વિવેક કર...ને કુગુરુનું સેવન છોડ.

પં. શ્રી ટોડરમલ્લજી કહે છે કે: અહો! દેવ-ગુરુ-ધર્મ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તો સર્વોત્કૃષ્ટ પદાર્થ છે, એના આધારે તો ધર્મ છે, તેમાં શિથિલતા રાખે તો અન્ય ધર્મ કેવી રીતે થાય? ઘણું શું કહેવું, સર્વથા પ્રકારે એ કુદેવ-કુગુરુ-કુધર્મના ત્યાગી થવું યોગ્ય છે. કારણ કે કુદેવાદિનો ત્યાગ ન કરવાથી મિથ્યાત્વ-ભાવ ઘણો પુષ્ટ થાય છે. અને આ કાળમાં અહીં તેની પ્રવૃત્તિ વિશેષ જોવામાં આવે છે માટે અહીં તેના નિષેધરૂપ નિરૂપણ કર્યું છે. તેને જાણી મિથ્યાત્વભાવ છોડી પોતાનું કલ્યાણ કરો. દેવ-ગુરુ-ધર્મના નિર્ણયમાં શિથિલ થવું યોગ્ય નથી.

વીતરાગ શાસનમાં દેવ-ગુરુ-ધર્મ એ વીતરાગતાના જ પોષક છે; રાગથી ધર્મ મનાવે કે દેહની ક્રિયાને આત્માની મનાવે એવા કોઈ દેવ-ગુરુ-ધર્મ વીતરાગશાસનમાં નથી એટલે તે કુદેવ-કુગુરુ-કુધર્મ છે. એવાને માનતાં તીવ્ર મિથ્યાત્વભાવને લીધે જીવનું ઘણું અહિત થાય છે. રાગથી ધર્મ મનાવે, વસ્ત્રાદિ પરિગ્રહસહિત સાધુપણું મનાવે, ને સાથે મહાવીર ભગવાનનું નામ લઈને વાતો કરે, પણ મહાવીર કોણ હતા એની એને ખબર નથી, મહાવીરના માર્ગને તે જાણતા નથી. વીરનો માર્ગ તો વીતરાગતાનો માર્ગ છે; રાગથી પાર આત્મસ્વભાવની વીરતા-વીતરાગતા પ્રગટ કરે તે વીરમાર્ગના ઉપાસક છે: રાગથી ધર્મ માનનાર તો રાગને સેવે છે, તે વીરના વીતરાગમાર્ગને નથી સેવતો. અહા, વીરનો વીતરાગ-માર્ગ! તે કુગુરુઓએ અન્યથા મનાવી દીધો. રાગની રુચિ-વાળા જીવો ખરેખર વીતરાગ-મહાવીરના ભક્ત નથી પણ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તેના વિરાધક છે. રાગની રુચિવાળા જીવની પરિણતિ રાગને નમે છે, વીતરાગભગવાનને નહિ; ભલે 'णमो अरिहंताणं' એમ બોલતો હોય તે વખતે પણ તેની પરિણતિ રાગને નમે છે, અરિહંતને નથી નમતી. અરિહંતને નમે એટલે કે વીતરાગી શુદ્ધસ્વરૂપને નમે તેની પરિણતિમાં તો સમ્યક્-દર્શનાદિ વીતરાગભાવ પ્રગટે. એકલા રાગમાં ઊભો રહીને વીતરાગને નમસ્કાર થતા નથી; રાગથી જુદા પડીને વીતરાગને નમસ્કાર થાય છે. તેથી શ્રી સમન્તભદ્રસ્વામી મહાવીર ભગવાનની સ્તુતિમાં કહે છે કે હે નાથ! સમ્યગ્દષ્ટિનું ચિત્ત જ આપને ખરેખર પૂજે છે, મિથ્યાબુદ્ધિવાળા અજ્ઞાનીનું ચિત્ત આપને નહિ પૂજી શકે; કેમકે રાગથી ભિન્ન આપના સ્વરૂપને તે ઓળખતો પણ નથી. જેમ પોપટ 'રામ' બોલે પણ રામના સ્વરૂપની તેને ખબર નથી, તેમ અજ્ઞાની રાગથી લાભ માનનાર કદાચ 'મહાવીર'નું નામ બોલે પણ મહાવીરના સ્વરૂપની તેને ખબર નથી. મહાવીર એવા ન હતા કે રાગથી ધર્મ માને.—અને તું કહે છે કે રાગથી ધર્મ થાય,—તો તેં મહાવીરને માન્યા કે રાગને માન્યો? મહાવીરને માનનાર રાગથી ધર્મ ન માને; ને રાગથી ધર્મ માનનારો મહાવીરને ઓળખી ન શકે. રાગરહિત ચિદાનંદસ્વભાવ હું છું એમ પોતામાં અંતર્દૃષ્ટિ જેણે કરી એટલે પરમાર્થ વીતરાગ-સ્વરૂપમાં જે નમ્યો તેણે જ મહાવીરને ખરા નમસ્કાર કર્યા છે. કુંદકુંદસ્વામીએ સમયસારની ૩૧ મી ગાથામાં એ વાત

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અલૌકિક રીતે સમજાવી છે. અહા, વીતરાગી સન્તોની કથની જ જગતથી જુદી છે.

જૈનધર્મમાં ગુરુપદ એટલે કે મુનિદશા વસ્ત્રાદિ રહિત જ હોય છે-એ ત્રણેકાળનો નિયમ છે. વસ્ત્રાદિ પરિગ્રહ સહિત એવા ગૃહસ્થોને આત્માનું ભાન હોઈ શકે, સમ્યક્-દર્શન હોઈ શકે, પંચમ ગુણસ્થાનરૂપ શ્રાવકપણું પણ હોઈ શકે, પણ મુનિપણું-સાધુપણું તેને હોતું નથી. જૈન સાધુઓને તો અંદર ત્રણ કષાયના અભાવથી એટલી વીતરાગતા વધી ગઈ છે કે શરીર પ્રત્યે એવી નિર્મોહતા થઈ ગઈ છે-એટલે વસ્ત્રાદિ વડે દેહના રક્ષણની વૃત્તિ છૂટી ગઈ છે. મુનિપદ એ તો પરમેષ્ઠી પદ, એની વીતરાગતાની શી વાત!

આવા વીતરાગ ગુરુઓને છોડીને અજ્ઞાની-કુગુરુઓને સેવતાં તીવ્ર મિથ્યાત્વનું મહા પાપ લાગે છે. માટે જેને પાપનો ભય હોય, ભવનો ભય હોય, તેઓ પાપપોષક એવા કુગુરુની શ્રદ્ધા છોડો-એમ કરુણાપૂર્વક સન્તોનો ઉપદેશ છે. કુગુરુની સેવામાં શ્રેણીકરાજાએ વીતરાગ ગુરુની વિરાધના કરી તેથી નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું. ને પછી જ્યારે સાચા ગુરુને ઓળખીને તેનું સેવન કર્યું ત્યારે આત્મજ્ઞાન પામ્યા. માટે હે ભાઈ, સાચા ગુરુનું સ્વરૂપ ઓળખીને કુગુરુની માન્યતાને તું છોડ...જેથી તારું હિત થશે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગૃહીત મિથ્યાત્વની દશામાં શ્રેણીકરાજાએ મુનિરાજ ઉપર ઉપસર્ગ કર્યો ને નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું. ઉપસર્ગ દૂર થતાં સુધી એ મુનિરાજ તો એમને એમ સમતાથી બેસી રહ્યા, ને શ્રેણીકને પણ ધર્મવૃદ્ધિ કહી. જૈન મુનિરાજની આવી વીતરાગતા દેખીને શ્રેણીકને જૈનધર્મની શ્રદ્ધા થઈ, તેણે સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કર્યું, ને વ્રત કે ત્યાગ ન હોવા છતાં તીર્થંકરપ્રકૃતિ બાંધી. આ રીતે મિથ્યાત્વના ત્યાગથી જીવનું હિત થાય છે. બાહ્યપરિગ્રહ છોડવા છતાં અંદરનું મિથ્યાત્વ ન છોડયું તેથી જીવનું હિત ન થયું. એક શુભ વિકલ્પથી પણ આત્માને ધર્મનો લાભ માનવો તે મિથ્યાત્વ છે, તે જ મોટો પરિગ્રહ છે, ને તે જ પાપનું મૂળ છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવે બહારથી ત્યાગી થવા છતાં અંતરમાં નિષ્પરિગ્રહી (રાગ વગરનો) એવો ભગવાન આત્મસ્વભાવ તેને અનુભવમાં ન લીધો ને રાગની પક્કડ ન છોડી, તેથી તે મોક્ષમાર્ગમાં ન

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આવ્યો પણ સંસારમાર્ગમાં જ રહ્યો. પ્રવચનસાર ગાથા ૨૩૬ (ટીકા)માં આચાર્યદેવ કહે છે કે-જેને તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન-લક્ષણવાળી દૃષ્ટિ નથી એટલે કે સમ્યગ્દર્શન નથી એવા જીવો સ્વ-પરના વિભાગના અભાવને લીધે કાયા અને કષાયો સાથે એકતાનો અધ્યવસાય કરે છે, તે જીવોને વિષયોની અભિલાષા છૂટી નથી, તેથી તેઓ છજીવનિકાયના ઘાતી છે, તેથી મોક્ષમાર્ગના કારણરૂપ સંયમ તેને હોતો નથી. કાયા અને કષાયો (-અશુભ કે શુભ) તેનાથી ભિન્ન પોતાના ઉપયોગસ્વરૂપ આત્માને અનુભવમાં લીધા વગર મોક્ષમાર્ગ હોતો નથી; ને એવા મોક્ષમાર્ગ વગર ગુરુપદ હોતું નથી.

ગુરુ તો પોતાના વીતરાગસ્વરૂપને સાધવામાં લીન છે. તેમને અંતરમાં પરિગ્રહ છૂટી ગયા છે તેથી નિમિત્તરૂપ બાહ્ય પરિગ્રહ પણ છૂટી ગયો છે. અંદરમાં રાગનો કણિયો કે બહારમાં વસ્ત્રનો તાણો ગ્રહણ કરવાની વૃત્તિ મુનિઓને કદી હોતી નથી. ગુરુનું સ્વરૂપ આનાથી વિરુદ્ધ માનવું કે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વસ્ત્રાદિ પરિગ્રહ સહિતને ગુરુ માનીને પૂજવા તે કુગુરુસેવન છે. ગુરુપદ એટલે મુનિદશા તો જિનલિંગી હોય છે.

પ્રશ્નઃ—કોઈ કુગુરુ આવે તો શું કરવું?

ઉત્તરઃ—તો જાણવું કે આ સાચા ગુરુ નથી; એ પોતે પણ મિથ્યાભાવથી દુઃખી છે ને એને સેવનારા જીવો પણ મિથ્યાભાવની પુષ્ટિથી દુઃખી જ છે,-એમ સમજીને પોતે એનું સેવન છોડવું. આ કાંઈ કોઈનું અપમાન કરવાની કે દ્વેષ કરવાની વાત નથી પણ પોતાના આત્માને મિથ્યા દોષોથી બચાવવા માટેની વાત છે. સાચી વાતમાં પણ કોઈને દુઃખ લાગે તો એના ભાવ એની પાસે રહ્યા,-તેમાં આને શું? અહીં તો સમ્યક્ ભાવવડે પોતે પોતાનું હિત કરી લેવાની વાત છે.

ધરમમાં શરમ ન હોય, અર્થાત્ શરમથી કે લોક-લાજથી પણ કુગુરુઓનું સેવન ધર્મી જીવ કરે નહિ. પોતાનું હિત ચાહનાર જિજ્ઞાસુ જીવને દુનિયાની સ્પૃહા હોય નહિ, દુનિયા શું બોલશે-એ જોવા રોકાય નહિ. દુનિયાથી ડરીને અસત્ દેવ-ગુરુ-ધર્મને તે સેવે નહીં; પ્રાણ જાય તોય સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મથી વિરુદ્ધ બીજાને તે માને નહીં. અંદરમાં વીતરાગતા ગોઠી છે એટલે બહારમાં પણ વીતરાગતાના જ પોષક દેવ-ગુરુ-ધર્મને માને છે; અંદરમાં શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવ સિવાય રાગના એક કણિયાને પણ તે ધર્મ ન માને, ને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બહારમાં રાગના પોષક કુદેવ-કુગુરુ-કુધર્મને માને નહિ. આ રીતે વીતરાગમાર્ગી જીવો નીડર અને નિઃશંકપણે આત્મહિતને સાધે છે. અમુક કુગુરુને ઘણા માણસો માને છે ને હું નહિ માનું તો દુનિયા મને શું કહેશે?–કે સમાજમાં હું એકલો પડી જઈશ!—એવો ભય ધર્મીને હોતો નથી. માત્ર શસ્ત્રધારી કે વસ્ત્રધારી જ કુગુરુ હોય–એમ કાંઈ નથી, વસ્ત્ર-શસ્ત્ર–રહિત નગ્ન-દિગંબર થઈને પણ જેઓ વીતરાગમાર્ગથી સ્પષ્ટપણે વિરુદ્ધ પ્રરુપણા કરે તેઓ પણ કુગુરુ છે, તેને પણ ધર્મી જીવ માને નહીં. ભાઈ, આ તો તારા હિત માટેની વાત છે.

પ્રશ્નઃ—પણ કુગુરુ સાથે જુનો પરિચય હોય તેનું શું?

ઉત્તરઃ—પૂર્વના પરિચિત હોય તેથી કાંઈ કુગુરુને ન સેવાય. જેમ કોઈ બાળપણનો ગોઠિયો હોય ને ઝેર ખાતો હોય તેથી તે ગોઠિયા સાથે પોતે કાંઈ ઝેર ન ખવાય. (ઊલટું તેને નિષેધ કરાય કે ભાઈ, તું ઝેર ખા મા.) તું ઝેર ખાય છે તો હું પણ તારી સાથે ઝેર ખાઉં–એમ ન હોય. એવું ગોઠિયાપણું તો છોડી દેવાનું હોય. તેમ મિથ્યાત્વરૂપી ઝેરવાળા ઊંધા માર્ગને માનનારા ને ઉપદેશનારા કુગુરુઓનો વિનય કે સેવા કરવાથી મિથ્યાત્વની પુષ્ટિ થાય છે, ને ભાવમરણથી આત્મા દુઃખી થાય છે; માટે તે છોડવા યોગ્ય છે; ને વીતરાગી દેવ-ગુરુ-ધર્મના સત્સંગવડે સાચા શ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરવા યોગ્ય છે.

*　　*　　*

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જેમ કુગુરુ અને સાચા ગુરુનું સ્વરૂપ બતાવીને કુગુરુનું સેવન છોડાવ્યું, તેમ કુદેવ અને સાચા દેવનું સ્વરૂપ ઓળખીને કુદેવનું સેવન પણ છોડવાયોગ્ય છે; કેમકે કુદેવનું સેવન પણ મિથ્યાત્વની પુષ્ટિ કરનાર છે.

મૂર્ખ અજ્ઞાની જીવો રાગ–દ્વેષનાં કાર્યો સહિત કે ગદા-ચક્ર-બાણ વગેરે હિંસક ચિહ્નો સહિત મનુષ્યને ભગવાન માનીને સેવે છે, તે કુદેવસેવન છે. રાક્ષસોને હણવા ને ભક્તોને મદદ કરવી–એવાં કાર્યો વીતરાગભગવાન કરે નહિ, ભગવાન ને કોઈ પ્રત્યે રાગ–દ્વેષ હોય નહીં. વીતરાગ થયા પહેલાં રાજા–મહારાજા જેવી સરાગદશામાં એવા ભાવો સંભવે પણ ત્યારે તે કાંઈ દેવ તરીકે પૂજ્ય નથી. જ્યારે તે સરાગભાવ છોડી, મુનિ થઈ, વીતરાગ સર્વજ્ઞ થયા ત્યારે તે દેવ થયા; ને એવા સર્વજ્ઞવીતરાગ દેવ જ પૂજનીય છે. વીતરાગને વીતરાગસ્વરૂપે ન ઓળખતાં કોઈ સરાગ માને તો તેની માન્યતામાં કુદેવનું સેવન થાય છે, પણ તેથી કાંઇ વીતરાગ ભગવાન સરાગી થઈ જતા નથી. સર્વજ્ઞવીતરાગ દેવની ઓળખાણ કરનારને પોતાના સાચા ભાવનો લાભ છે, ને તેમનું સ્વરૂપ વિપરીત માનનારને પોતાના ઊંધા ભાવનું નુકશાન છે. ભગવાન પોતે તો પોતાના વીતરાગ-સ્વરૂપમાં રમી રહ્યા છે. જેમકે ભગવાન રામચંદ્રજી, હનુ-માનજી એ કાંઈ કુદેવ નથી, એ તો સર્વજ્ઞ–વીતરાગ થઈને મોક્ષ પામ્યા છે, ને તેવા સ્વરૂપે તેમને ઓળખીને પૂજવા

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તે તો બરાબર છે; પણ એ સર્વજ્ઞ-વીતરાગ હોવા છતાં કોઈ તેમને રાગી–દ્વેષી કે શસ્ત્રધારી–સ્વરૂપે માને તો તે સાચા દેવનું સ્વરૂપ જાણતા નથી ને પોતાની માન્યતામાં કુદેવને પૂજે છે. એ જ પ્રમાણે અરિહંતદેવ સર્વજ્ઞ–વીતરાગ પરમાત્મા છે છતાં તેમને વસ્ત્રાદિ સહિત માનીને કોઈ પૂજે તો તેથી અરિહંતભગવાન કાંઈ દોષિત નથી થઈ જતા, પણ તેમનું સ્વરૂપ વિપરીત માનનારને મિથ્યાત્વ થાય છે, તેની માન્યતામાં કુદેવસેવન થાય છે. અહા, ભગવાનનું સ્વરૂપ પણ જે વિપરીત માને તે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપને ક્યાંથી જાણે? રાગી–દ્વેષી જીવ પોતે પોતાના ભવનો અંત કરી શકતા નથી, તો તેમની ઉપાસનાથી બીજા જીવો ક્યાંથી તરે? રાગી-અજ્ઞાનીને ભજતાં તો રાગનું પોષણ થાય. 'દેવ' એટલે ઈષ્ટ પદને પામેલા ભગવાન; ઈષ્ટપદ તો વીતરાગતા અને સર્વજ્ઞતા છે, કેમકે જીવોને સુખ ઇષ્ટ છે ને પૂર્ણસુખ તો વીતરાગતા ને સર્વજ્ઞતામાં જ હોય; માટે સર્વજ્ઞ–વીતરાગ સિવાય બીજા કોઇ ઈષ્ટદેવ નથી. અહા, સર્વજ્ઞ–વીતરાગ દેવ, જેમણે દિવ્ય-ધ્વનિમાં પણ ઇચ્છા વગર સર્વજ્ઞસ્વભાવ અને વીતરાગી મોક્ષમાર્ગ બતાવ્યો,—એમના સિવાય રાગી-દ્વેષી કે કુભેષ-ધારીને જે પૂજે છે તે તો મોટો મૂર્ખ છે, મિથ્યાત્વની પુષ્ટિથી અનંતકાળ તે ભવભ્રમણમાં રખડશે ને દુઃખી થશે. માટે દુઃખનો જેને ડર હોય ને સુખને જે ચાહતા હોય તેઓ કુદેવનું સેવન છોડીને, સર્વજ્ઞવીતરાગ દેવને ઓળખો.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

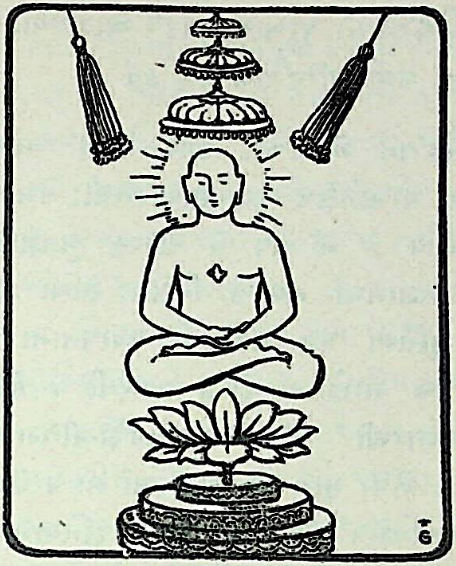

કુંદકુંદપ્રભુ પ્રવચનસારમાં કહે છે કે—અરિહંતદેવના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને જે જીવ ઓળખે છે તે પોતાના આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપને પણ ઓળખે છે ને તેને મોહનો ક્ષય થઈને સમ્યગ્દર્શન થાય છે. અહો, અરિહંત ભગવાનના આત્માનું દ્રવ્ય શુદ્ધ ચેતનમય, તેમના ગુણો પણ શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ અને તેમની પર્યાય પણ શુદ્ધ ચેતનારૂપ, એમાં ક્યાંક રાગ નથી; જેવો તે આત્માનો શુદ્ધસ્વભાવ છે તેવો જ પરમાર્થે આ આત્મા શુદ્ધસ્વભાવી છે,—એમ ઓળખાણ કરવાથી રાગાદિ પરભાવો સાથેની એકત્વબુદ્ધિ છૂટીને પરિણતિ અંતર્‌સ્વભાવમાં વળે છે, શુદ્ધસ્વભાવ સાથે પર્યાયની એકતા થતાં મોહનો અભાવ થઈ જાય છે એટલે કે સમ્યગ્દર્શન થાય છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તે જીવે અરિહંતદેવને પરમાર્થ સ્વરૂપે ઓળખ્યા, અને સાચા ભાવપૂર્વકનું णमो अरिहंताणं તેણે કર્યું.

અરિહંતને ઓળખ્યા વગર તેમનું નામ લ્યે તેમાં ખરેખર તો નામનિક્ષેપ પણ સાચો નથી; કેમકે નિક્ષેપ તે નયપૂર્વક હોય છે ને નય તે સમ્યક્ શ્રુતજ્ઞાનપૂર્વક જ હોય છે; અજ્ઞાનમાં નય કે નિક્ષેપ સાચા હોતાં નથી. સર્વજ્ઞની મૂર્તિમાં પણ સર્વજ્ઞની સ્થાપનાનો નિક્ષેપ છે, એટલે તે પણ રાગદ્વેષનાં ચિહ્ન વગરની જ હોય—'जिन प्रतिमा जिनसारखी' જેને જોતાં સર્વજ્ઞ-વીતરાગનું સ્વરૂપ લક્ષમાં આવે એવી મૂર્તિ જૈનશાસનમાં માન્ય છે, ને તેમાં ખરો સ્થાપનાનિક્ષેપ સંભવે છે. આખી દુનિયાને જાણનારા, પણ કરનારા નહિ કોઈનું, એવા સર્વજ્ઞ-વીતરાગદેવ અને તેમની પ્રતિમા પૂજ્ય છે, એનાથી વિરુદ્ધ કોઈ પૂજ્ય નથી. -આટલી ઓળખાણ કરે ત્યારે ગૃહીત મિથ્યાત્વ ટળે, ને આત્માની ઓળખાણ કરે ત્યારે અગૃહીત મિથ્યાત્વ ટળે ને ત્યારે સમ્યગ્દર્શન થાય.

પ્રશ્નઃ- પ્રતિમા અજીવની બનેલી છે, તો તેને તમે જીવ માનો છો?

ઉત્તરઃ- પ્રતિમામાં ભગવાનની સ્થાપના છે, ને ત્યાં ભાવનિક્ષેપે ભગવાન કેવા હોય તેનો ધર્મીને ખ્યાલ છે, એટલે તે ભગવાનનું સ્મરણ કરીને, અને પ્રતિમાજીમાં તેની

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

સ્થાપના કરીને ભક્તિ-વિનય-વંદન-પૂજા કરે છે; તે યોગ્ય છે. તેમાં જોકે શુભરાગ છે પણ તે કાંઈ મિથ્યાત્વ નથી, કેમકે તેમાં કાંઈ દેવનું સ્વરૂપ વિપરીત નથી મનાતું. જેને ભાવ-નિક્ષેપે ભગવાનની ખબર નથી તેઓ સ્થાપના-નિક્ષેપનો પણ નિષેધ કરે છે, તેમણે ભગવાનને ઓળખ્યા નથી. અહા! ધર્મીના અંતરમાં તો સર્વજ્ઞ પરમાત્મા રમે છે, એના શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં પરમાત્મા બિરાજે છે, એટલે એના ભક્તિ વગેરેના ભાવો પણ અલૌકિક હોય છે...સ્થાપના નિક્ષેપ પણ તેમને જ સાચો હોય છે. જેમ પિતાના પ્રેમવાળો માણસ તેમના ચિત્રમાં સ્થાપના કરીને કહે છે કે 'આ મારા પિતા છે,' -ત્યાં તેને સાચા પિતાની અને સ્થાપનારૂપ પિતાની, બંનેની ખબર છે, તેમ સર્વજ્ઞપદ જેને પ્રિય છે એવા સાધક જીવો, પોતાના પરમ પ્રિય ધર્મપિતા એવા સર્વજ્ઞદેવને ઓળખીને પ્રતિમાજી વગેરેમાં પણ તેમની સ્થાપના કરીને બહુમાન કરે છે કે 'આ મારા ભગવાન, આ મારા ધર્મ-પિતા, અમે આ જિનવરના પુત્ર.'-આ પ્રમાણે ઇષ્ટદેવ પ્રત્યે ધર્મીને પરમ બહુમાન જાગે છે.

દેવગતિના જીવોને પણ 'દેવ' કહેવાય છે, પણ એ દેવો કાંઈ વીતરાગ નથી. જગતમાં અરિહંતદેવ અને સિદ્ધ-દેવ એ જ સાચા વીતરાગદેવ છે, એ જ ઇષ્ટ પરમેશ્વર અને પરમાત્મા છે. અરે, મૂર્ખ જીવો પરમાત્માને ભૂલીને પીપળા વગેરે ઝાડને તથા સર્પ વાંદરા વગેરે પશુને પણ દેવ માનીને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પૂજે છે, બીજા અનેક પ્રકારનાં રાગી-દ્વેષી કુદેવોને દેવ માનીને પૂજે છે; અરે! સાચા વીતરાગી દેવોમાં પણ રાગ-દ્વેષનાં કાર્યો હોવાનું માનીને તેમનું સ્વરૂપ વિકૃત કરી નાંખે છે;-એ બધાયને દેવમૂઢતા છે, એમાં ઘણો અવિવેક અને મિથ્યાત્વની તીવ્રતા છે. દેવ-ગુરુનું સાચું સ્વરૂપ વ્યવહારે ઓળખે, તેમણે કહેલા વીતરાગધર્મની શ્રદ્ધા કરે, અને પછી તેવો અનુભવ કરવા સુધી હજી પોતે ન પહોંચી શક્યો હોય,-તેને મિથ્યાત્વની મંદતા કહેવાય; પણ સમજણમાં જ જેને વિપરીતતા છે ને દેવ-ગુરુનું સાચું સ્વરૂપ પણ જે જાણતો નથી-માનતો નથી, વિપરીત માનીને કુદેવ-કુગુરુ-કુધર્મને સેવે છે તેને તો મિથ્યાત્વની તીવ્રતા છે. તેને સમજાવે છે,-અત્યંત કરુણાબુદ્ધિથી સમજાવે છે, કે ભાઈ, તારું હિત ચાહતો હો તો ભગવાન અરિહંતદેવ સિવાય બીજા કોઈ દેવને માનવાનું છોડી દે; હિતનો સાચો માર્ગ દેખાડનારા ભગવાન અરિહંત જ છે. આવા વીતરાગ ભગવાનને છોડીને મોહી જીવોને કોણ ભજે?-જે તીવ્ર મોહી હોય તે ભજે! પણ જે વિવેકી પોતાનું હિત ચાહતો હોય તે તો કોઈ કુદેવને ભજે નહિ. ભાઈ, મોહી જીવો તો તારા જેવા છે, એને ભજવાથી તો તારો મોહ જ પુષ્ટ થશે...ને તું સંસારમાં ડૂબીશ. અરે! તું જે પરમ સુખરૂપ ઇષ્ટપદને ઇચ્છે છે તે ઇષ્ટપદને પામેલા જીવ કેવા હોય તેને તો ઓળખ. તારા ઇષ્ટદેવને તો ઓળખ. જે પોતાના ઇષ્ટદેવને જ ન ઓળખે એની મૂર્ખતાની શી વાત!

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આ પ્રમાણે કુદેવ અને સાચા દેવનું સ્વરૂપ ઓળખાવીને કુદેવનું સેવન છોડવાનો ઉપદેશ આપ્યો. કુગુરુ અને કુદેવની માફક કુધર્મનું સેવન પણ છોડાવવા માટે તેનું સ્વરૂપ ઓળખાવે છે.

* * *

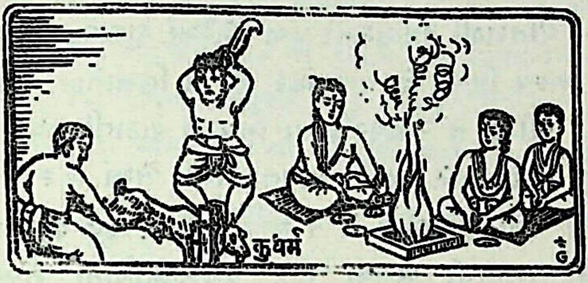

રાગાદિક ભાવહિંસા અને ત્રસ-સ્થાવરના ઘાતરૂપ દ્રવ્ય-હિંસા, એવી હિંસાથી ભરેલી મિથ્યાક્રિયાઓ તે કુધર્મ છે. એવા કુધર્મનું સેવન તે તીવ્ર મિથ્યાત્વ છે. જૈનધર્મ તો વીતરાગતા-પોષક છે, વીતરાગભાવ તે જ ધર્મ છે. જે યજ્ઞ વગેરેમાં પંચેન્દ્રિય પશુને હોમી દે ને તેમાં ધર્મ મનાવે, પોતાના શરીરનું માંસ બીજાને ખવડાવે તેને દાનધર્મ માને, નદી-સમુદ્ર વગેરેમાં સ્નાન કરવાથી ધર્મ માને–એ બધું કુધર્મનું સેવન છે, તેમાં હિંસાનું પોષણ છે. જો ત્રસ જીવોને હણવાથી પણ ધર્મ થશે તો નરકમાં કોણ જશે? ત્રસહિંસાના તીવ્ર પાપનું ફળ તો નરક જ છે, એમાં ધર્મ કેવો? હજી તો શુભરાગને ધર્મ મનાવે તેનેય સાચા ધર્મની ખબર નથી, તો પછી પાપની તો શી વાત? શુભ-

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

રાગથી સ્વર્ગ મળે છે, મોક્ષ નહીં; મોક્ષ તો વીતરાગભાવે જ મળે છે, એટલે વીતરાગભાવ જ ધર્મ છે; ને વીતરાગભાવ શુદ્ધાત્માના અનુભવથી જ થાય છે, માટે શુદ્ધાત્માનો અનુભવ તે ધર્મ છે.

વીતરાગી દેવ-ગુરુની પૂજા વગેરેમાં શુભભાવ છે; તેમાં જોકે અલ્પ હિંસા છે પણ એક તો તે હિંસાનો અભિપ્રાય નથી, બીજું તે સ્થાવરહિંસા નિવારી શકાતી નથી, અને ત્રીજું તે હિંસાને ધર્મ માનતા નથી. તેમાં અલ્પ હિંસા છે પણ ઘણો શુભભાવ છે (सावद्य लेशो, बहु पुण्यराशि) -તેથી અશુભથી બચવા માટે પૂજન-ભક્તિના શુભભાવ યોગ્ય જ છે. તેમાં હિંસાનો કે રાગ-દ્વેષના પોષણનો અભિપ્રાય નથી પણ વીતરાગતાનું જ બહુમાન અને અનુમોદન છે; તે ક્રિયા અહિંસાના અનુબંધવાળી છે. સ્થાવરહિંસા જેમાં ટળી ન શકે પણ ત્રસહિંસાથી ને અશુભપરિણામથી બચે એવી શુભક્રિયાઓ પૂજા આહારદાન વગેરે ગૃહસ્થ-ભૂમિકામાં હોય છે. પછી મુનિદશામાં શુદ્ધોપયોગ થતાં તે શુભરાગ પણ છૂટી જાય છે. ગૃહસ્થ પણ પોતાના પરિણામના વિવેક વગર ગમે તેવા હિંસાકાર્યમાં પ્રવર્તે-તેની આ વાત નથી. રાત્રે ગમે તેવા આરંભ-સમારંભ, કે જેમાં ત્રસ જીવોનો કચ્ચરઘાણ નજરે દેખાતો હોય-એવા કાર્યો તો ગૃહસ્થનેય ન શોભે. રાત્રે ભોજન કે પૂજનાદિ કાર્યો ન કરે. બધા પ્રકારનો વિવેક જોઈએ. ભાઈ, સર્વજ્ઞના માર્ગમાં

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

તો જેમ પોતાના કષાયો ઘટે ને વીતરાગતા થાય તેમ વિવેકથી પ્રવર્તવાનું છે. પોતાના પરિણામ જોતાં શીખવું જોઈએ, ને જેમ પોતાને વીતરાગવિજ્ઞાનનો લાભ થાય તેમ વર્તવું જોઈએ. જેમાં ધર્મના નામે ત્રસહિંસા થતી હોય કે કોઈ પણ રીતે હિંસાને ધર્મ મનાવતા હોય એવા કુમાર્ગોને દૂરથી જ છોડવા જેવા છે. એ કુમાર્ગો તો વિષય-કષાયના પોષક છે, તેના સેવનમાં જીવનું ઘણું અહિત છે. ભાઈ, તું સાચો માર્ગ તો જાણ-કે જેના સેવનથી તારું હિત થાય.

દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઓળખાણમાં જેની ભૂલ છે ને વિપરીતને સેવે છે તેને ગૃહીતમિથ્યાત્વ છે; અને તે ગૃહીતમિથ્યાત્વ ટાળીને સાચા દેવ-ગુરુને પૂજે છતાં જીવાદિ તત્ત્વોના યથાર્થ નિર્ણયમાં જેને ભૂલ છે તેને પણ હજી અગૃહીતમિથ્યાત્વ છે. સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મને ઓળખીને અને તેમણે કહેલા જીવાદિ તત્ત્વોનું યથાર્થ સ્વરૂપ ઓળખીને શ્રદ્ધા કરતાં, ગૃહીત અને અગૃહીત બંને મિથ્યાત્વ ટળીને અપૂર્વ સમ્યગ્દર્શન થાય છે; તે મહાન કલ્યાણનું મૂળ છે.

આ પ્રમાણે ચાર ગાથા (૯ થી ૧૨) માં કુગુરુ-કુદેવ-કુધર્મના સેવનરૂપ ગૃહીતમિથ્યાદર્શનનું સ્વરૂપ ઓળખાવીને તે છોડવાનો ઉપદેશ આપ્યો; હવે ગૃહીત મિથ્યાદર્શન સાથેના ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ ઓળખાવીને તે ટાળવાનો ઉપદેશ ૧૩ મી ગાથામાં આપશે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ અને તે છોડવાનો ઉપદેશ

(ગાથા : ૧૩)

एकान्तवाद-दूषित समस्त, विषयादिक पोषक अप्रशस्त ।
कपिलादिरचित श्रुतको अभ्यास, सो है कुबोध बहु देन त्रास ॥१३॥

આત્માને દુઃખનું જે કારણ છે તે છોડવા માટેની આ વાત ચાલે છે. દુઃખનું કારણ બીજું કોઈ નથી પણ જીવનો પોતાનો ઊંધો ભાવ જ દુઃખનું કારણ છે. દ્રવ્ય–ગુણ–પર્યાયસ્વરૂપ વસ્તુ અનેકાન્તરૂપ છે, તેને નહિ જાણનારા અજ્ઞાનીઓ દ્વારા રચાયેલા જે શાસ્ત્રો છે તે સમસ્ત એકાન્તવાદથી દુષિત છે, અને વિષય-કષાયનાં પોષક છે, તથા અપ્રશસ્ત છે એટલે કે સારાં નથી પણ જીવનું અહિત કરનારાં છે, એટલે તે કુશાસ્ત્રો છે; અને તેનો અભ્યાસ, તેની માન્યતા, તેને સાચાં સમજીને તેનું વાંચવું-સાંભળવું એ બધું કુજ્ઞાન છે, તે ગૃહીતમિથ્યાજ્ઞાન છે, અને તે ઘણો જ ત્રાસ દેનારું છે. માટે તેનું સેવન છોડવું જોઈએ.

વીતરાગ સર્વજ્ઞ અર્હંન્તદેવે બતાવેલું જે અનેકાન્તમય વસ્તુસ્વરૂપ, તેનાથી વિપરીત કહેનાર શાસ્ત્રો દુનિયામાં ગમે તેવા પ્રસિદ્ધ હોય ને ગમે તેના રચેલાં હોય તોપણ તે કુશાસ્ત્ર

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે. નિગોદથી અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય સુધીમાં તો જીવને શાસ્ત્ર વાંચવાનું જ કયાં હતું! એટલો ક્ષયોપશમ જ ન હતો. હવે તને ક્ષયોપશમ થયો ને વાંચવા જેટલી બુદ્ધિ મળી, તેમાં જો કુશાસ્ત્રો અને વિષય-કષાયના પોષક શાસ્ત્રોમાં જ બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કર્યો તો તારી બુદ્ધિ દુર્બુદ્ધિ છે, મિથ્યાબુદ્ધિ છે. માટે ભાઈ! વીતરાગદેવે કહેલા યથાર્થતત્ત્વને સમજવામાં તારી બુદ્ધિ જોડ.

સર્વજ્ઞભગવાન અતીન્દ્રિય-પ્રત્યક્ષ-સંપૂર્ણ જ્ઞાન વડે જગતને સાક્ષાત્ જાણનારા છે, તેઓ કહે છે કે જગતમાં અનંતા ભિન્ન-ભિન્ન જીવો છે; દરેક જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, તે પોતાના અનંત ધર્મો સહિત છે. જીવ ને અજીવ બધા પદાર્થોમાં પોતપોતાના સ્વાધીન અનંત ગુણ-પર્યાયો છે; તેનો કોઈ કર્તા નથી. સ્વ-પરને જાણે એવો જીવનો સ્વભાવ છે; જાણવું તેમાં રાગ નથી, એટલે આત્મા વીતરાગવિજ્ઞાનનો ઘન છે. આવો જ્ઞાનસ્વભાવી આખો આત્મા છે તે જ હું છું-એમ પોતાને જાણે ત્યારે અનાદિનું અજ્ઞાન ટળે.

જ્ઞાનનું કામ જાણવાનું છે; રાગ-વિકલ્પ કરવા તે કામ જ્ઞાનનું નથી. નિર્વિકલ્પ થઈને આવો જ્ઞાનસ્વભાવ અનુ-ભવમાં લીધો ત્યાં રાગાદિનું કર્તૃત્વ છૂટી જાય છે, ને વીતરાગી આનંદનો અનુભવ થાય છે.—આવા અનુભવ સહિત આત્માને જાણે ત્યારે આત્માને ઓળખ્યો કહેવાય, ને ત્યારે અગૃહીત-મિથ્યાત્વ ટળે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અરે, અજ્ઞાનીના બનાવેલા, નાસ્તિકપણાના પોષક કુશાસ્ત્રોને જે સેવે, ઈશ્વરકર્તૃત્વ વગેરે પરાધીનતા બતાવનારા શાસ્ત્રોને જે સેવે, બુદ્ધ વગેરેના ઉપદેશક શાસ્ત્રોને જે સેવે–એને તો કુજ્ઞાનનું સેવન છે, તેમજ જૈનના નામે રચાયેલા શાસ્ત્રોમાં પણ જેમાં વીતરાગી દેવ-ગુરુ-ધર્મનું સ્વરૂપ વિપરીત બતાવ્યું હોય, જેમાં દેવને ખોરાક બતાવ્યો હોય, ગુરુને વસ્ત્ર બતાવ્યા હોય ને સમ્યગ્દર્શન વગર એકલા રાગથી ભવનો છેદ થવાનું કહ્યું હોય–તે શાસ્ત્રોને પણ શંકા વગર કુશાસ્ત્ર સમજવા. આવા કુશાસ્ત્રોના સેવનમાં ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન છે, ને તે મહા ભવદુઃખ દેનાર છે. માટે એવા કુશાસ્ત્રોનું સેવન

છોડવું જોઈએ, ને જેમાં દેવ-ગુરુ-ધર્મનું ને આત્માના હિતનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવ્યું હોય એવા વીતરાગી શાસ્ત્રોવડે સત્યસ્વરૂપ સમજીને સમ્યગ્જ્ઞાન કરવું જોઈએ, તે પરમહિતનું કારણ છે;—'જ્ઞાન સમાન ન આન જગતમેં સુખકો કારણ' એમ આગળ ચોથી ઢાળમાં કહેશે.

* * *

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વીતરાગી શાસ્ત્રો નિજસ્વરૂપનો એવો નિર્ણય કરાવે છે કે હું જ્ઞાન છું, જ્ઞાન જ મારું સ્વરૂપ છે, જ્ઞાન જ મારી ક્રિયા છે. રાગ-દ્વેષને જ્ઞાન ન કહેવાય. જેમ સૂર્યના કિરણમાં અંધકાર નથી તેમ જ્ઞાનસૂર્યનાં કિરણોમાં રાગ-દ્વેષ નથી. જેમ કેવળ-જ્ઞાનમાં રાગ નથી તેમ મતિશ્રુત-જ્ઞાનમાં પણ રાગ નથી, જ્ઞાન તો જ્ઞાન જ છે, જ્ઞાન તે રાગ નથી. રાગને જાણવા વખતેય જ્ઞાન તો જ્ઞાન છે, ને રાગ તે રાગ છે; બંને જુદા છે, એક થઈ ગયા નથી. –અહા, આવું ભેદજ્ઞાન તે જ સાચું જ્ઞાન છે. 'ભેદજ્ઞાન તે જ્ઞાન છે, બાકી બૂરો અજ્ઞાન.'

મતિશ્રુતજ્ઞાન ને કેવળજ્ઞાન બંનેની જાત સરખી છે. મતિશ્રુતજ્ઞાનની તાકાત ભલે અલ્પ, તે અલ્પ કાળ રહે ને અલ્પ જાણે, ને કેવળજ્ઞાનની તાકાત અનંત–અપાર, તે અનંત કાળ રહે ને બધું જાણે, –છતાં બંને જ્ઞાન જાણનારસ્વરૂપી જ છે. અધૂરા ને પૂરા તરીકે ભેદ ભલે હો, પણ સ્વરૂપમાં ભેદ નથી, બંને રાગથી જુદા સ્વરૂપવાળા જ છે. એક જ્ઞાન રાગવાળું ને બીજું જ્ઞાન રાગ વગરનું–એમ કાંઈ બે જુદી જાતના જ્ઞાન નથી. બધાય જ્ઞાન રાગ વગરના જ છે. મતિ-જ્ઞાન હો કે કેવળજ્ઞાન હો–એકેયમાં રાગ ઘૂસી ગયો નથી, રાગથી તે ભિન્ન જ છે. ભાઈ! આવા તારા જ્ઞાનને એકવાર નિર્ણયમાં તો લે. આવું જ્ઞાનસ્વરૂપ જે દેખાડે તે શાસ્ત્રો સાચાં; ને જેણે આવું જ્ઞાનસ્વરૂપ નિર્ણયમાં લીધું તેનું શાસ્ત્રભણતર સાચું. સત્શાસ્ત્રોનું રહસ્ય આ છે કે પરથી

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભિન્ન પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવને અનુભવમાં લેવો. જ્ઞાનસ્વ-રૂપના અનુભવમાં બધા શાસ્ત્રોનો નીચોડ સમાઈ ગયો, ને જ્ઞાનચેતના જાગી ગઈ. આવી જ્ઞાનચેતના વડે જ અનાદિનું અજ્ઞાન ટળે છે. આનાથી વિપરીત માનનારને સુશાસ્ત્રોનું રહસ્ય પરિણમ્યું નથી.

જિનશાસ્ત્રો તો વીતરાગવિજ્ઞાનના જ પોષક છે; પણ જેના અભિપ્રાયમાં જ મિથ્યાત્વ હોય તેને શાસ્ત્ર શું કરે? વીતરાગીશાસ્ત્ર ભણવા છતાં પણ જે કુમતિ ન છોડે તેને મિથ્યાત્વ મટે નહિ;—જો કે ખરેખર તે શાસ્ત્ર ભણ્યો નથી, શાસ્ત્રનો ખરો વાચ્યભાવ તેણે જાણ્યો નથી. શાસ્ત્રો પરથી ભિન્ન, ને પોતાના ગુણ-પર્યાયોથી એકત્વરૂપ એવો જ્ઞાન-સ્વભાવ બતાવે છે. શાસ્ત્રનો સાર એવો છે કે પરભાવથી જુદા જ્ઞાનસ્વભાવરૂપે પરિણમવું. એ જ ધર્મ ને એ જ મોક્ષમાર્ગ. ત્યાં વચ્ચે રસ્તામાં જે વ્યવહાર-રાગાદિ હોય તે જાણવાયોગ્ય છે, આદરવાયોગ્ય નથી; આદરવાયોગ્ય-અનુભવવા યોગ્ય તો પરમ જ્ઞાયકભાવ છે; તેમાં જે ઠર્યો તેને વ્યવહાર રહેતો નથી. અહો, જિનાગમ આવા સર્વોત્કૃષ્ટ પરમ ભાવનો અનુભવ કરાવે છે.—'રચના જિનઉપદેશકી સર્વોત્કૃષ્ટ તીનોં કાલ.' કોઈ પણ વીતરાગીશાસ્ત્ર આત્મામાં સન્મુખતા કરાવે છે, ભૂતાર્થસ્વભાવનો અનુભવ કરાવે છે.

દરેક વસ્તુ અસ્તિ-નાસ્તિ, નિત્ય-અનિત્ય, એક-અનેક એવા અનંત સ્વભાવો સહિત છે, તેને અનેકાન્ત કહેવાય

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

છે. એવી વસ્તુને સર્વથા ક્ષણિક માનવી અથવા સર્વથા અપરિણામી માનવી તે મિથ્યા મત છે. વસ્તુના સર્વાંગને એટલે કે તેના સર્વ ધર્મોને ન માનતાં એક જ અંગને એકાન્ત પકડતાં વસ્તુ સિદ્ધ થતી નથી.—છ અંધમનુષ્યો જેમ હાથીના પૂછડું, સૂંઢ, કાન વગેરે એકેક અંગને પકડીને તેને જ હાથી માની બેઠા, તેમ અજ્ઞાનીઓ એક સાથે અનંત ધર્મોવાળી વસ્તુને ન જાણતાં નિત્ય કે અનિત્ય એવા એક જ ધર્મરૂપ માને છે. પણ નિત્યતા વગર વસ્તુ ટકે નહિ ને અનિત્યતા વગર તેમાં પરિણમનરૂપ કાર્ય થાય નહિ; એ રીતે અનેકાન્ત વડે જ વસ્તુની સિદ્ધિ છે; અનેકાન્તમાં તો ઘણું રહસ્ય છે. વસ્તુના અનેક ધર્મોને તે સાથે ને સાથે રાખીને યથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપ પ્રસિદ્ધ કરે છે—આવું સ્વરૂપ પ્રસિદ્ધ કરે તે શાસ્ત્રો સાચાં.

જે શાસ્ત્રો વિષય-કષાયના પોષક હોય, યુદ્ધ-હિંસા વગેરેની અનુમોદના કરતા હોય, જીવને પરાધીન કહેતા હોય, કે રાગથી ને ઇન્દ્રિયજ્ઞાનથી ધર્મ મનાવતા હોય, તો તે પણ કુશાસ્ત્ર છે, તેની માન્યતાથી કુજ્ઞાન પોષાય છે. સ્વ-વિષયરૂપ આંખો અતીન્દ્રિય વીતરાગસ્વરૂપ આત્મા, તેનું સ્વરૂપ તે કુશાસ્ત્રો બતાવી શકતા નથી. તેથી એવા કુશાસ્ત્રો અપ્રશસ્ત છે—બુરા છે, સત્યસિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ છે, ને જીવનું ઘણું અહિત કરનાર છે, માટે તેનું સેવન છોડવું જોઈએ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

અહો, સમ્યગ્જ્ઞાનના મહિમાની જગતને ખબર નથી, ને મોટા ભાગના લોકો અજ્ઞાનપૂર્વક ધર્મના નામે રાગને જ ચારિત્ર સમજીને મિથ્યાચારિત્ર સેવી રહ્યા છે. પણ સમ્યક્‌-દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન વગર સાચું ચારિત્ર કદી હોતું નથી. અને સમ્યગ્જ્ઞાન વગરની ક્રિયાઓ જીવને હિતકર થતી નથી. હજી તો સાચા શાસ્ત્રો કયા ને ખોટા શાસ્ત્રો કયા-તેની જેને ખબર નથી, અને સાચા શાસ્ત્રોના પણ અર્થ સમજતાં જેને આવડતું નથી, ને પોતાની કલ્પનાથી વિપરીત અર્થો કરીને અજ્ઞાનને પોષે છે, તેણે પણ ગૃહીત અજ્ઞાન છોડયું નથી. ભાઈ, અજ્ઞાન મહા દુઃખકર છે, એમ જાણીને હવે તો તેનું સેવન છોડ. આવો અવસર વારંવાર નહિ આવે.

અહો, આ તો સમ્યગ્જ્ઞાન સહિત વીતરાગતાનો માર્ગ છે...તે જ પરમહિતકર છે. મંગલમય-મંગલકરણ વીતરાગ-વિજ્ઞાન' વીતરાગવિજ્ઞાન વગર જીવનું બીજી કોઈ રીતે હિત થતું નથી; અરિહંત વગેરે ઈષ્ટપદની પ્રાપ્તિ વીતરાગવિજ્ઞાન વડે જ થાય છે. અને એવા વીતરાગવિજ્ઞાનનો ઉપદેશ સર્વજ્ઞ દેવે કહેલા અને જ્ઞાની-સન્તોએ રચેલા શાસ્ત્રોમાં જ યથાર્થ છે. અજ્ઞાની-કુમતિઓએ રચેલા કુશાસ્ત્રોમાં વીતરાગવિજ્ઞાનનો ઉપદેશ હોતો નથી, તે તો રાગ-દ્વેષ-અજ્ઞાનનાં પોષક છે.

ગુણ-ગુણી (જ્ઞાન અને આત્મા) સર્વથા જુદા નથી છતાં જુદાં માને, જેમકે જ્ઞાન આત્માથી ઉત્પન્ન થતું હોવા છતાં બાહ્ય પદાર્થો વડે જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ માને તો તે જીવ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગુણ-ગુણીને સર્વથા જુદા માને છે, આવી ઊંધી માન્યતાના પોષક શાસ્ત્રો તે પણ કુશાસ્ત્રો છે. આત્મા જ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, તેનું જ્ઞાન બહારથી નથી આવતું.

આ જગત કોઈએ બનાવેલું નથી, જગતના જડ ચેતન બધા પદાર્થો અકૃત્રિમ સ્વયંસિદ્ધ છે; તેમજ દરેક વસ્તુના ગુણો પણ સ્વયંસિદ્ધ છે, કોઈ સંયોગો વડે તે ગુણોની ઉત્પત્તિ થઈ નથી. 'બધું અદ્વૈત-બ્રહ્મ છે ને બીજું કાંઈ સત્ છે જ નહિ, અથવા ઈશ્વર આ જગતના કર્તા-હર્તા છે'-એમ નથી, છતાં એમ માનવું તે ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાન છે. અને એવું કહેનારા શાસ્ત્રો તે કુશાસ્ત્રો અજ્ઞાનપોષક છે.

સર્વજ્ઞ-અરિહંતદેવ ખોરાક ખાય, નિર્ગ્રંથમુનિ વસ્ત્રો પહેરે, ભગવાનનેય રોગ થાય ને દવા કરે,—આમ દેવ-ગુરુ સંબંધી અત્યંત વિપરીત પ્રરુપણા જેમાં હોય તે પણ ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાનના જ પોષક કુશાસ્ત્રો છે-એમ સમજવું; ને પોતાના હિત માટે તેનું સેવન છોડવું.

એકલી પરજીવની દયાનો ભાવ કે આહારદાનનો ભાવ તે શુભરાગ છે, છતાં તેનાથી મોક્ષ થવાનું કહેવું તે વિપરીત કથન છે. વીતરાગી જૈનસિદ્ધાન્તમાં રાગને તો બંધનું જ કારણ કહ્યું છે, શુભરાગ પણ મોક્ષનું કારણ નથી. મોક્ષનું કારણ તો વીતરાગી સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જ છે. રાગ વિનાનો અબંધસ્વભાવી ભગવાન આત્મા, તેના

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આશ્રયે જ ભવનો અભાવ થાય છે. રાગના આશ્રયે કદી પણ ભવનો અભાવ ન થાય; સાચા મુનિને આહારદાન દેવાના ફળમાં ભોગભૂમિ કહી છે પણ મોક્ષ નથી કહ્યો. શ્રેયાંસકુમાર વગેરેને તો આહારદાન વખતે અંદર આત્માના સમ્યક્શ્રદ્ધા-જ્ઞાન હતા, તે જ મોક્ષનું કારણ થયા છે, આહારદાનનો રાગ કાંઈ મોક્ષનું કારણ નથી થયો. અહા, વીતરાગશાસ્ત્રોએ તો વીતરાગમાર્ગ જ પ્રકાશ્યો છે. તેમાં ઉપચારકથન આવે ત્યાં તેનો આશય સમજીને અર્થ કરવો જોઈએ. વ્યવહાર પરાશ્રિત છે તેથી તે ત્યાજ્ય છે, નિશ્ચય સ્વાશ્રિત છે તેથી તે આદરણીય છે. વીતરાગીશાસ્ત્રોના કથનમાં ક્યાંય પરસ્પર વિરુદ્ધતા હોતી નથી. શાસ્ત્ર વાંચીને કોઈ પણ પ્રકારે રાગનો કે પરાશ્રયનો પોષક આશય કાઢે તો તે શાસ્ત્રના અર્થને સમજ્યો નથી. શાસ્ત્રો તો પરાશ્રય અને રાગ છોડાવનારાં છે, પોષનારાં નથી.

કોઈ અજ્ઞાની, ભલે સીધી રીતે કુશાસ્ત્રને ન માને પણ સાચા શાસ્ત્રના બહાને પણ કુશાસ્ત્રોના જેવી જ મિથ્યા માન્યતાઓને પોષે તો તેને પણ ગૃહીત અજ્ઞાન છૂટ્યું નથી. જેમ સત્તાસ્વરૂપમાં કહે છે કે સર્વજ્ઞ અરિહંતદેવ અને બીજા કુદેવ–તેમના વચ્ચે તફાવત ઓળખ્યા વગર, અરિહંત-દેવને માને ને બીજાને ન માને તોપણ તેને ગૃહીત મિથ્યાત્વ છૂટ્યું કહેતાં નથી; દેવનું સાચું સ્વરૂપ ઓળખ્યા વગર

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગૃહીત મિથ્યાત્વ છૂટે નહિ; એ જ પ્રમાણે સાચા ગુરુ અને સાચા શાસ્ત્ર બાબતમાં પણ સમજવું.

પરમસત્ય વીતરાગ માર્ગના પ્રકાશક સર્વજ્ઞ પરમાત્મા અત્યારે વિદેહક્ષેત્રમાં સાક્ષાત્ બિરાજે છે. એક બે નહિ પણ લાખો સર્વજ્ઞભગવંતો ત્યાં બિરાજે છે. ત્યાં બહારમાં ગૃહીત મિથ્યાત્વની પ્રવૃત્તિ હોતી નથી, અન્યમતના મંદિરો હોતાં નથી; અંદર જીવોના અભિપ્રાયમાં વિપરીતતા હોય તે જુદી વાત છે, પણ બહારમાં જૈનમાર્ગથી વિરુદ્ધ માર્ગ ચાલે નહિ. અહીં તો સર્વજ્ઞના વિરહ, મુનિઓનો દુકાળ, વિરાધક જીવો ઘણા ને આરાધક જીવો કોઈક વિરલા, તેમાંય અત્યારે ધર્મના નામે કેટલીયે વિપરીતતા ચાલી રહી છે... પાણીમાં આગ લાગે તેમ જૈનધર્મના નામે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રમાં પણ ઘણી વિપરીતતા લોકોમાં ચાલે છે. તેમાંથી યથાર્થમાર્ગ શું છે તે સમજીને મુમુક્ષુ જીવે તેનું સેવન કરવું જોઈએ, ને વિપરીતતાનું સેવન છોડવું જોઈએ. -પોતાનું હિત ચાહતા હોય તેઓ આમ કરો. પોતાના સાચા શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્ર વડે જ પોતાને લાભ છે.

દેવ-ગુરુ-ધર્મના સ્વરૂપમાં જેને ભૂલ હોય, અથવા બંધ-મોક્ષના કારણમાં જેની ભૂલ હોય, તેને મૂળભૂત ભૂલ છે; સર્વજ્ઞદશા, મુનિદશા વગેરે ઉત્કૃષ્ટદશા પ્રગટતાં કેવી શુદ્ધતા થાય, કેવા આસ્રવ-બંધ ટળી જાય, ને તેના નિમિત્ત-રૂપ બાહ્યદશા કેવી હોય તેની જેને ઓળખાણ નથી ને

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વિપરીત મનાવે છે તેને ગૃહીત મિથ્યાત્વ છે. કેવળજ્ઞાન થતાં શરીર પણ દિવ્ય થઈ જાય, ને ત્યાં એવી અસાતાનો ઉદય ન હોય કે ભૂખ લાગે ને રોગ થાય ને ખાવું પડે! મુનિદશાની પવિત્રભૂમિકામાં એવો તીવ્ર કષાય ન હોય કે બે વાર ખાવું પડે કે લુગડાં પહેરવા પડે. ધર્મના જિજ્ઞાસુએ દરેક ભૂમિકાનું યથાર્થ સ્વરૂપ શાસ્ત્રઅનુસાર સમજવું જોઈએ. કેમકે હિતના કારણરૂપ આવા મૂળભૂત તત્ત્વોમાં જેને ભૂલ હોય તે પોતાનું હિત સાધી શકે નહીં.

કેવળીદશામાં આહાર માનતાં, કે મુનિદશામાં વસ્ત્ર માનતાં નવે તત્ત્વોમાં ભૂલ થાય છે. કેમકે તે પવિત્ર દશામાં એવા આસ્રવ-બંધ ન હોવા છતાં માન્યા, તે દશામાં જે સંવર-નિર્જરા છે તેને જાણ્યા નહિ; મોક્ષ થવા માટે કેટલી હદના સંવર-નિર્જરા હોય ને કેટલા આસ્રવ-બંધ છૂટી જાય-તે ન જાણતાં તેનાથી ઓછામાં મોક્ષ મનાવી દીધો, એટલે તેમાં પણ ભૂલ થઈ. જીવને અજીવની સાથે સંબંધની હદ કેટલી છે, ને જીવની શુદ્ધપર્યાયમાં કષાયનો અભાવ થતાં અજીવ સાથેનો કેટલો સંબંધ છૂટી જાય-તે ન જાણ્યું એટલે જીવ-અજીવના જ્ઞાનમાં પણ ભૂલ થઈ. જેમકે વીતરાગજીવને અજીવ સાથે એવો સંબંધ ન હોય કે વસ્ત્ર અથવા ખોરાક હોય. -આ પ્રમાણે જેને કોઈ મૂળ તત્ત્વમાં વિપરીત માન્યતા છે તેને બધા તત્ત્વોમાં ભૂલ આવી જાય છે. માટે વીતરાગદેવે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કહેલા સમયસારાદિ સત્ય શાસ્ત્રઅનુસાર યથાર્થ તત્ત્વોનો નિર્ણય કરીને અજ્ઞાન ટાળવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે ગૃહીત મિથ્યાદર્શન ને ગૃહીત મિથ્યાજ્ઞાનનું સ્વરૂપ બતાવીને તે ટાળવાનો ઉપદેશ આપ્યો. હવે ગૃહીત-મિથ્યાચારિત્ર શું છે તે કહે છે ને તે છોડવાનો ઉપદેશ આપે છે.

'ते गुरु मेरे मन वसो....'

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગૃહીત મિથ્યાચારિત્રનું સ્વરૂપ અને તે છોડવાનો ઉપદેશ

(ગાથા : ૧૪)

जो ख्याति लाभ-पूजादि चाह धरि करन विविधविध देहदाह।
आतम-अनात्मके ज्ञानहीन जे जे करनी तन करन छीन।। १४ ।।

જેમાં આત્મા-અનાત્માનું ભેદજ્ઞાન નથી, જેમાં ખ્યાતિ લાભ-પૂજાવું વગેરેની ચાહના છે, જે વિવિધ પ્રકારના દેહદાહરૂપ છે-શરીરને કષ્ટ અને પીડા આપવારૂપ અથવા ક્ષીણ કરવારૂપ છે-એવી અજ્ઞાનીની ક્રિયાઓ તે બધું મિથ્યાચારિત્ર છે,-એમ ઓળખીને તે છોડો, અને આત્મહિતના પંથમાં લાગો.

આ અન્યમતની જે મિથ્યા ક્રિયાઓ છે તેની વાત છે. અજ્ઞાનીપણે દ્રવ્યલિંગી થઈને પંચમહાવ્રતાદિ શુભ-ક્રિયાઓ કરી-તે અગૃહીત મિથ્યાચારિત્રમાં ગઈ. અહીં ગૃહીતની વાત ચાલે છે. જેને સાચા દેવ-ગુરુની ખબર નથી ને કુધર્મને સેવે છે તેની ક્રિયાઓમાં ખ્યાતિની-પ્રસિદ્ધિની ભાવના પડી જ હોય; કેમકે અંદર ચૈતન્યની પ્રસિદ્ધિ તો થઈ નથી એટલે કોઈને કોઈ પ્રકારે બહારમાં પ્રસિદ્ધિ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પ્રગટ્યું છે. ધર્મી તો જાણે છે કે અમારું કામ અમારા અંતરમાં થઈ જ રહ્યું છે, ત્યાં જગતમાં પ્રસિદ્ધિનું શું કામ છે? જગત જાણે કે ન જાણે તેની સાથે અંતરના અનુભવનો સંબંધ ક્યાં છે? એ જ રીતે અજ્ઞાનીને અંતરમાં કષાયોને ક્ષીણ કરવાની તો ખબર નથી એટલે બહારમાં દેહની ક્ષીણતાને કે દેહના કષ્ટને તે ચારિત્ર સમજે છે. દેહની ક્રિયા તો અજીવ છે ને ચારિત્ર તો જીવની ક્રિયા છે,-આમ જીવ-અજીવની ભિન્નતાનું જેને ભાન નથી તેને સાચું ચારિત્ર કદી હોતું નથી. -ભલે દેહને સૂકવી નાંખે પણ એને ધર્મનો કિંચિત્ લાભ થતો નથી. અજ્ઞાની કુદેવાદિને માનતો થકો ભલે રાગની જરાક મંદતા કરીને શુભભાવ કરે, તેમાં દેહની કૃશતા થાય પણ કષાયની કૃશતા નથી થતી, કષાયોની તો મિથ્યાત્વને લીધે પુષ્ટિ થાય છે. કષાયોથી ભિન્ન શાંતસ્વરૂપ આત્માને જાણ્યા વગર કષાયો ક્ષીણ થાય નહિ. -એના તપ તે કુતપ છે, એની ક્રિયાઓ તે ગૃહીત મિથ્યાચારિત્ર છે.— આમ જાણીને પોતામાં એવો ભાવ હોય તો તે છોડવો-એમ ઉપદેશ છે.

ભેદજ્ઞાન વગર ચારિત્ર હોતું નથી. સ્વ-પરનું ભેદજ્ઞાન કરીને તેની ઉગ્ર ભાવના વડે સ્વમાં ઠરતાં ચારિત્ર થાય છે. (નયચક્રસાર ગા: ૮૨ માં કહે છે કે-જીવ અને કર્મની ભિન્નતા જાણીને, તેના ભેદના અભ્યાસ વડે જીવને મધ્યસ્થતા થાય છે અને તેથી તેને ચારિત્ર થાય છે. ગાથા ૧૦૬ માં પણ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કહે છે કે જે જીવ સદાય જીવ અને કર્મના ભેદનો (જુદાઈનો) અભ્યાસ કરે છે તે જ પચ્ચક્ખાણ ધારવામાં સમર્થ થાય છે. આ રીતે ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ તે જ ચારિત્રનું મૂળ છે.

આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ, અને અનાત્મા એટલે શરીર તથા રાગાદિ; તેમની ભિન્નતાને જે ઓળખતો નથી તેને આત્માની તો પ્રસિદ્ધિની ખબર નથી ને લૌકિક પ્રસિદ્ધિ ખાતર તપ વગેરે કરે છે, દેહને ક્ષીણ કરી નાંખું તો કલ્યાણ થશે-એમ દેહ સાથે એકત્વબુદ્ધિથી માને છે ને તેથી દેહને પીડા ઉપજાવવા જે-તે પ્રકારની મિથ્યાક્રિયાઓ કરે છે પણ કષાયો કેમ અટકે તે તો જાણતો નથી, તેની બધી ક્રિયાઓ અજ્ઞાનભરેલી છે, તે આત્માને લાભ કરનારી નથી, તે ક્રિયાનો તો 'મોક્ષની કાતરણી' કહી છે; એની ક્રિયાઓમાં આત્માની શાંતિ નથી પણ દેહનો દાહ છે, અંદર કષાયનો દાહ છે ને બાહ્યમાં દેહનો દાહ છે. ચૈતન્યની શાંતિના અનુભવ વગર કષાયની બળતરા કેમ મટે? જેને અકષાયી શાંતિનું વેદન નથી તેને અંદર કષાયની બળતરા પડી જ છે.

જેમાં આત્માની વીતરાગતા પુષ્ટ થાય, આનંદ વધે ને કષાયો ક્ષીણ થાય તેને ચારિત્ર કહે છે; આ ચારિત્ર આત્માની દશામાં રહે છે, દેહની ક્રિયામાં આત્માનું ચારિત્ર નથી રહેતું. જોકે મુનિપણારૂપ ચારિત્રદશા વખતે દિગંબર જ શરીર હોય પણ ચારિત્ર કાંઈ તે શરીરમાં નથી, રહેતું ચારિત્ર તો આત્મામાં જ રહે છે. આત્મસ્વરૂપમાં ચરવું તે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ચારિત્ર છે. પણ દેહથી ભિન્ન આત્મા શું છે–તેની જેને ખબર નથી, દેહની ક્રિયા કઈ ને આત્માની ક્રિયા કઈ તેનું જેને ભાન નથી, એને ચારિત્ર કેવું? કદાચ તે શુભરાગ કરે પણ તે કાંઇ ધર્મ નથી, તે ચારિત્ર નથી. ધર્મ અને ચારિત્ર તે તો ચૈતન્યની શ્રદ્ધા કરીને તેમાં ઠરવું–તે છે. તેના વગર ગમે તેટલા કાયક્લેશ કરે તોપણ આત્માની પુષ્ટિ તેમાં નથી; દેહની ક્ષીણતા તે મારી ક્રિયા છે એવી મિથ્યા જડ-બુદ્ધિથી તો આત્માના ગુણની દશા ક્ષીણ થાય છે,–કષાય તો ક્ષીણ થતા નથી. દેહની ક્ષીણતાથી એને શું લાભ?

શુદ્ધઆત્માનું ઉગ્રપણે પ્રકાશવું તે તપ છે. શુભરાગનો વિકલ્પ પણ જેનાથી બાહ્ય, અનાત્મા છે એવા આત્મસ્વરૂપના ભાન વિના તપ કેવો? તપમાં તો અંદરના શાંત અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ છે. અતીન્દ્રિય આનંદમાં લીનતા આડે આહારાદિની વૃત્તિ જ ન ઊઠે તે ઉપવાસ તપ છે. આવી શુદ્ધતાના અનુભવ વગર એકલા રાગરૂપ બાહ્યતપ કરીને અજ્ઞાની નવમી ગ્રૈવેયક સુધી ગયો; તે વખતે ગૃહીત મિથ્યા-દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનો તો તેને ત્યાગ હતો, કેમકે તેના ત્યાગ વગર ગ્રૈવેયકમાં જાય નહીં. વસ્ત્રસહિત જે ચારિત્રદશા માને તેને તો ગૃહીત–મિથ્યાચારિત્ર છે, તે તો ગ્રૈવેયકમાં જાય નહિ; અનેક પ્રકારનાં ગૃહીત મિથ્યાત્વાદિને છોડીને દિગંબર સાધુ થઈ, પંચમહાવ્રત પાળી નવમી ગ્રૈવેયક ગયો પણ આત્માના અનુભવ વગર જીવનો સંસાર મટ્યો નહીં,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ને મોક્ષ થયો નહીં; કેમકે તેણે અગૃહીત મિથ્યાત્વાદિ છોડયા નહીં અને શુભરાગના વેદનને ચારિત્ર માનીને તેના જ વેદનમાં તે અટકી ગયો, રાગથી ભિન્ન આત્માનું વેદન તેણે ન કર્યું.

સમ્યગ્જ્ઞાન સહિતની વીતરાગતામાં જ સાચું 'જ્ઞાન-તપ' (ચૈતન્ય–પ્રતપન) છે; તે સિવાય દેહબુદ્ધિથી જે કાંઈ કરે તે બધા 'બાલતપ' (અજ્ઞાન તપ) છે, તેનાથી ધર્મનો કાંઈ લાભ નથી, પણ તેને ધર્મ માનતાં મિથ્યાત્વરૂપ મોટું નુકશાન થાય છે. અહા, ચારિત્રદશા તો જગત્ પૂજ્ય, મહાન આનંદરૂપ છે, તેમાં કલેશ કેવો? મોક્ષમાર્ગનું ચારિત્ર કોને કહેવું તેની ઘણાને ખબર પણ નથી; અત્યારે તો એવા ચારિત્રવંત સાધુને દેખવા પણ દુર્લભ છે. ચારિત્ર તે તો ઉત્તમ સંવર ને નિર્જરા છે; ચારિત્રવંત મુનિ તે સિદ્ધપ્રભુના પાડોશી છે.

આત્મા જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ છે, ચારિત્ર તેનો વીતરાગ-ભાવ છે, પુણ્ય-પાપ આસ્રવ છે, દેહની ક્રિયાઓ જડ છે–આમ તત્ત્વોની ભિન્નતાના ભાન વગર સાચું ચારિત્ર હોતું નથી. સમ્યગ્દર્શન વગરની બધી પ્રવૃત્તિ તે મિથ્યાચારિત્ર છે. ચારિત્ર તે તો વીતરાગભાવરૂપ ધર્મ છે. ચારિત્રના આનંદ પાસે પુણ્યને પણ ધર્મી જીવ હેયરૂપ જાણે છે. જે સીધી રીતે વિષયોની ભાવના સહિત તપાદિ કરે તેને તો પાપનું પોષણ છે, પણ શુભભાવથી કરે તોપણ કહે છે કે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જો આત્માની ખબર નથી તો ક્યાંક ઊંડે માનાદિની વૃત્તિ પડી જ છે. જે ગ્રૈવેયકમાં જાય છે તેના માનેલા દેવ-ગુરુ તો સાચા છે, ને તેનેય મનમાં માયાચાર નથી, કે કોઈને દેખાડવા કરતો નથી, પણ ભેદજ્ઞાન વગર ઊંડે (સૂક્ષ્મ અભિપ્રાયમાં) રાગની મીઠાસ પડી છે, સૂક્ષ્મ રાગના વેદનમાં ધર્મબુદ્ધિ છે એટલે રાગથી જુદો પડીને સ્વભાવને અનુભવતો નથી. અને રાગને જે ધર્મ માને તે રાગના ફળની ઇચ્છા કેમ છોડે? ન જ છોડે.-માટે કુંદકુંદ સ્વામી કહે છે કે તે અજ્ઞાની જીવો ભોગહેતુ ધર્મને (પુણ્યને) સેવે છે, પણ મોક્ષહેતુ ધર્મને (સમ્યગ્દર્શનાદિને) જાણતા નથી.-એવા જીવો પણ સંસારમાં જ રખડે છે; તો પછી જેઓ મિથ્યાત્વપોષક કુદેવ-કુગુરુ-કુધર્મનું સેવન કરે છે તેઓ તો ગૃહીત મિથ્યા-શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્રથી સંસારમાં ઘણો ત્રાસ પામે છે-ઘણું દુઃખ પામે છે. માટે હે જીવ! એવા મિથ્યાભાવોને તું છોડ.

જેને સમ્યગ્દર્શન અને ભેદજ્ઞાન નથી તેને, આત્મા કેમ પ્રસિદ્ધ થાય તેની તો ખબર નથી એટલે ક્યાંક બહારમાં પ્રસિદ્ધિની (જશ-આદરસત્કાર વગેરેની) ભાવના પડી છે. ધર્મીને તો સમ્યગ્દર્શનમાં અતીન્દ્રિયઆનંદના સ્વાદ-સહિત ભગવાન આત્મા પ્રસિદ્ધ થયો છે;-ને તે જ ખરી પ્રસિદ્ધિ છે—જેને 'આત્મપ્રસિદ્ધિ' કહેવાય છે. જગતમાં પ્રસિદ્ધિ થાય તોય તેમાં આત્માને શું લાભ? ભાઈ, અંદર તારામાં પોતામાં તો તેં તારા આત્માની પ્રસિદ્ધિ કરી નથી,

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પછી બહારમાં પ્રસિદ્ધિ થાય તોય તેમાં તને શું લાભ? અને જો સ્વાનુભૂતિ વડે આત્મા પોતે પોતામાં પ્રસિદ્ધ થયો તોપછી જગતમાં બીજા પાસેથી પ્રસિદ્ધિ મેળવવાનું શું કામ છે? [એકવાર પૂ. ગુરુદેવને એમ થયું કે 'અત્યારે લોકોમાં સાધારણ પૂર્વભવના સ્મરણવાળાની પણ ખૂબ પ્રસિદ્ધિ થાય છે-તો પૂ. ચંપાબેનને તો ચાર ભવનું વિશુદ્ધ જાતિ-સ્મરણજ્ઞાન છે, તે વાત પ્રસિદ્ધ થાય...' જ્યારે પૂ. બેનશ્રીને તે વાત કરી ત્યારે તેમના મુખથી સહજપણે માત્ર એક વાક્યના ઉદ્ગાર નીકળ્યા કે 'જગતમાં પ્રસિદ્ધિનું શું કામ છે?' ગુરુદેવ જ્યારે તે વખતની ગંભીર ચેષ્ટાના વર્ણન સહિત એ પ્રસંગ કહે છે ત્યારે જગપ્રસિદ્ધિથી દૂર એવા સંતો પ્રત્યે ભક્તોનું હૃદય ભક્તિથી નમી પડે છે. કોઈ સુયોગે એ પ્રસંગે આ લેખકની પણ ગુરુચરણોમાં ઉપસ્થિતિ હતી, ને એ પ્રસંગના સાક્ષાત્દર્શનથી જ્ઞાનીની અનુભૂતિનો મહિમા તાદૃશરૂપ થતો હતો.] ખરેખર, અંદરની સ્વાનુભૂતિમાં ભગવાન આત્મા પોતે પ્રસિદ્ધ થયો છે ત્યાં બાહ્યપ્રસિદ્ધિનું શું કામ છે! અહીં તો કહે છે કે જેને આત્માની પ્રસિદ્ધિ થઈ નથી,-જેનો આત્મા મોહથી ઢંકાયેલો છે, તે જે મિથ્યા આચરણ કરે છે તે બધું ગૃહીત મિથ્યાચારિત્ર છે; તેને દુઃખનું કારણ જાણીને હે જીવ! તું છોડ...ને આત્માને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રવડે પ્રસિદ્ધ કર. -એ વાત હવેની છેલ્લી ગાથામાં કહે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

હે જીવ! મિથ્યાત્વાદિને છોડીને હવે આત્મહિતમાં લાગ

ઘણા કાળ સુધી મિથ્યાભાવોને લીધે તું સંસારમાં દુઃખી થયો, પણ હે ભાઈ! હવે તે દુઃખથી છૂટવા માટે આત્મહિતનો માર્ગ સંતોએ તને બતાવ્યો, માટે મિથ્યાભાવોને રોમેરોમથી છોડી દે અને હિતપંથમાં આત્માને જોડ–એમ કહે છે—

(ગાથા : ૧૫)

ते सब मिथ्याचारित्र त्याग, अब आतमके हित पंथ लाग।
जगजाल-भ्रमणको देहु त्याग, अब दौलत निज आतम सुपाग॥१५॥

જીવને ચાર ગતિના સર્વ દુઃખોનું કારણ જે મિથ્યાદર્શન–મિથ્યાજ્ઞાન–મિથ્યાચારિત્ર તે બતાવીને શ્રીગુરુ કહે છે કે હે જીવ! આવા દુઃખદાયક મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને તું છોડ, અને સમ્યગ્દર્શનાદિ પ્રગટ કરીને આત્મહિતના પંથમાં લાગ. અનાદિથી મિથ્યાત્વાદિ ભાવોને સેવીને દુઃખી થયો, હવે તો આત્માના હિતનો ઉપાય કર!–'अब आतमके हितपंथ लाग.' આ જગતની જાળમાં ભટકવાનું છોડી દે અને ચૈતન્ય દોલતથી ભરપૂર એવા નિજાત્મામાં લીન થા. કવિ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

પોતાને સંબોધીને કહે છે કે હે દૌલત! તું પોતાના આત્માને આરાધવામાં લીન થા, ને સંસારની જંજાળને છોડ.

અહા, જીવોને હિતપંથમાં જોડવા માટે સંતો કેવી કરુણાથી ઉપદેશ આપે છે! મિથ્યાત્વાદિ ભાવો તે જ જગતની જાળ છે, તેમાં અટવાયેલો જીવ ચાર ગતિમાં રખડે છે ને દુઃખી થાય છે. તેને દુઃખથી છોડાવવા ને સુખ પ્રાપ્ત કરાવવા માટે આ વીતરાગવિજ્ઞાનનો ઉપદેશ શ્રીગુરુ આપે છે.

'तातैं दुःखहारी सुखकार, कहैं सीख गुरु करुणाधार'

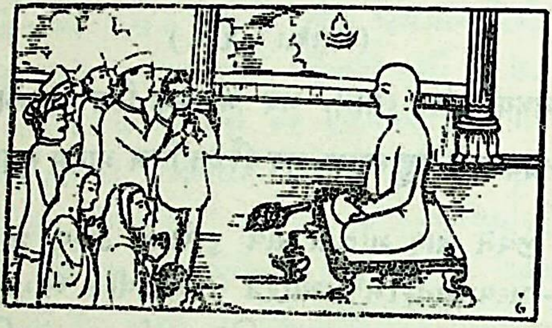

'ताहि सुनो भवि मन थिर आन, जो चाहो अपनो कल्यान।'

ભાઈ! તારા કલ્યાણને માટે તું આ ઉપદેશ અંગીકાર કર. આત્મહિતના અભિલાષી મુમુક્ષુ જીવો ગૃહીત-અગૃહીત મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને છોડીને અને શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અંગીકાર કરીને આત્મ-કલ્યાણના માર્ગમાં

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

લાગો; પરાશ્રયભાવરૂપ આ સંસારમાં ભટકવાનું છોડો, મિથ્યાત્વાદિ ભાવોનું સેવન છોડો સાવધાન થઈને આત્માને રત્નત્રયધર્મની આરાધનામાં જોડો.

શ્રી કુંદકુંદસ્વામી નિયમસારમાં કહે છે કે—

મિથ્યાત્વ-આદિક ભાવ રે! ચિરકાળ ભાવ્યા છે જીવે;
સમ્યક્ત્વ-આદિક ભાવને ભાવ્યા નથી પૂર્વે જીવે. (૯૦)

અરે જીવ! હવે એવા મિથ્યાત્વાદિ દુઃખદાયી ભાવોને છોડ, ને આત્માના કલ્યાણના માર્ગમાં લાગી જા. અરે, હું તો દેહથી ને રાગથી ભિન્ન જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ છું—એમ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-અનુભવ કરીને આત્મહિતમાં લાગી જા. ભાઈ! આવું મનુષ્યપણું પામીને તેં આત્માને મેળવ્યો કે નહીં? તારા આત્માનો ઉદ્ધાર તેં કર્યો કે નહીં?—કે પારકી ચિન્તામાં જ જીવન વીતાવ્યું? અરે, અત્યારસુધી આત્માને ભૂલીને મિથ્યા ભાવોના સેવન વડે પોતે પોતાનું અહિત કર્યું; અને તેમાંય કુદેવ-કુગુરુ-કુધર્મના સેવનથી તો આત્માનું ઘણું જ અહિત થયું ને દુઃખ ભોગવ્યું. માટે હવે હે જીવ! તું સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મને ઓળખીને સમ્યક્ત્વાદિ ભાવો પ્રગટ કર.—એમ કરવાથી તારું પરમ હિત થશે.

અરે, ઘણા જીવો તો એવા છે કે ભગવાને કહેલા વીતરાગ વિજ્ઞાનને તો ઓળખતા નથી, અને મૂઢતાને લીધે એમ સમજે છે કે અમે કંઈક તત્ત્વજ્ઞાન કરીએ છીએ,-પણ ઊલટું કુગુરુઓના નિમિત્તથી વિપરીત વિચારમાં જ શક્તિ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ગુમાવીને મિથ્યાત્વને પુષ્ટ કરે છે. એવા જીવોને તો સમ્યક્-દર્શન વગેરેની પ્રાપ્તિનો અવકાશ જ નથી.

હવે કદાચિત થોડીક વિવેકબુદ્ધિ પ્રગટ કરે ને કુદેવ-કુગુરુ-કુધર્મ પાસેથી છૂટીને સાચા વીતરાગી દેવ-ગુરુ-ધર્મ પાસે આવે, તો ત્યાં પણ તે દેવ-ગુરુ શુદ્ધાત્માના અનુભવનો જે નિશ્ચય ઉપદેશ આપે છે તેને તો તે ઓળખતો નથી, ને માત્ર વ્યવહારશ્રદ્ધા કરીને, ખરેખર અતત્ત્વ-શ્રદ્ધાળુ જ રહે છે; જો કે તેને મિથ્યાત્વાદિની મંદતા થઈ છે તે અપેક્ષાએ દુઃખ પણ મંદ છે, પણ સમ્યગ્દર્શન વડે આત્માના આનંદનો અનુભવ થયા વગર દુઃખ કદી મટે નહિ; મંદ-તીવ્ર થયા કરે પણ તેનો અભાવ ન થાય; માટે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સિવાય જીવ બીજા જે ઉપાય કરે તે બધા જુઠ્ઠા છે. સાચો ઉપાય શું છે?-કે વીતરાગ-વિજ્ઞાન, એટલે કે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર.

અરે, જીવને પોતાને પ્રત્યક્ષ જે દુઃખ વેદાઈ રહ્યું છે તે પોતાનું દુઃખ પણ જેને ન ભાસે, તો બીજા તેને કઈ રીતે બતાવશે? પોતાના પરિણામ જોવા જેટલી ધીરજ ને વિશુદ્ધતા હોવી જોઈએ. ભાઈ, જરાક ધીરો થઈને અંતરમાં વિચાર કે શાસ્ત્રો જે દુઃખોનું વર્ણન કરે છે એવું દુઃખ તારામાં વેદાય છે કે નહિ? તારાં દુઃખને અને દુઃખનાં કારણોને જાણ; અને તેનાથી છૂટવા આ મનુષ્યજીવનને ધર્મસાધનમાં લગાવ, તો તને મોક્ષસુખ મળશે. મોક્ષસુખ મનુષ્યપણામાં જ સાધી

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શકાય છે; પણ જો મોક્ષસાધનને બદલે વિષયોમાં જ મનુષ્ય-પણું ગુમાવી દઈશ તો તું પસ્તાઈશ.

અરે, શ્રીગુરુ વારંવાર સમજાવે છે પણ જીવ સમ્યક્ પરિણમન કરતો નથી. અંદર ઊંડો વિચાર જ કરતો નથી. ભાઈ, નિજહિત કેમ થાય તેની તું વિચારણા કર. મોક્ષમાર્ગ-પ્રકાશકમાં પં. ટોડરમલ્લજી કહે છે કે–'ભલું થવાયોગ્ય હોવાથી જીવને એવો વિચાર આવે છે કે હું કોણ છું? ક્યાંથી આવી અહીં જન્મ ધર્યો છે? મરીને ક્યાં જઈશ? મારું સ્વરૂપ શું છે? આ ચારિત્ર કેવું બની રહ્યું છે? અને જે આ ભાવો થાય છે તેનું ફળ શું આવશે? તથા આ જીવ દુઃખી થઈ રહ્યો છે તો એ દુઃખ દૂર થવાનો ઉપાય શું છે? આટલી વાતનો નિર્ણય કરીને જેથી પોતાનું હિત થાય તે જ કરવું.'-આમ વિચારપૂર્વક તે જીવ ઉદ્યમવંત થાય છે. અતિ પ્રીતિપૂર્વક શ્રવણ કરીને ગુરુએ કહેલા વસ્તુ-સ્વરૂપને પોતાના અંતરમાં વારંવાર વિચારે છે; અને સત્ય સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરીને તેમાં ઉદ્યમી થાય છે...ને આ રીતે વીતરાગવિજ્ઞાન વડે પોતાનું કલ્યાણ સાધે છે.

જિજ્ઞાસુ જીવોના કલ્યાણ માટે વીતરાગવિજ્ઞાનનો આ ઉપદેશ છે. તેમાં દુઃખનાં કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિનું સ્વરૂપ ઓળખાવીને તેનો નિષેધ કર્યો છે; તેમાં પ્રયોજન એ છે કે તે મિથ્યાત્વના પ્રકારોને ઓળખીને પોતામાં કોઈ એવો દોષ

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

હોય તો તે દૂર કરી સમ્યક્ શ્રદ્ધા પ્રગટ કરવી; પણ કોઈ અન્યના એવા દોષ જોઈ કષાય ન કરવો; કારણ કે પોતાનું ભલું-બૂરું તો પોતાના પરિણામોથી જ થાય છે. પોતાના હિત માટે, સર્વ પ્રકારના મિથ્યાભાવ છોડીને સમ્યગ્દૃષ્ટિ થવું યોગ્ય છે. મિથ્યાત્વ તે સંસારનું મૂળ કારણ છે; રાગ-દ્વેષ શુભાશુભ પરિણામ તે પણ દુઃખ છે; તે પણ સંસારનું કારણ છે. આવા મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષને દુઃખરૂપ જાણીને, હે જીવો! હવે તો તેનું સેવન છોડો; ને આત્માનાં શ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરીને તેમાં લીનતાનો ઉદ્યમ કરો.

હે ચૈતન્ય-દોલતવાળા દૌલતરામ! હે આતમરામ! તું તારા અનંતગુણનિધાનની દોલતને સંભાળ. આ સોના-ચાંદીની દોલત જડ, એ તો તારાથી જુદી છે; તારો આત્મા કેવળજ્ઞાનાદિ અનંતગુણરૂપ દોલતથી ભરપૂર છે; તેને ઓળખીને તારા નિજનિધાનને સંભાળ.–આ રીતે ગ્રંથકાર કવિ દૌલતરામજી પોતે પોતાને પણ સંબોધે છે ને બીજાને પણ તેવો ઉપદેશ આપે છે. ભાઈ, તારામાં તો કેવળજ્ઞાન ને સિદ્ધપદ પ્રગટવાની તાકાત છે, પણ પોતાને ભૂલીને તું ભવમાં ભટક્યો. માટે હવે તો બીજી બધી પંચાત છોડીને, જગતની જંજાળ છોડીને તું આત્મહિતના ઉદ્યમમાં લાગ... રત્નત્રયરૂપ મોક્ષમાર્ગને પ્રગટ કર. એ માર્ગનું વર્ણન હવેની ઢાળમાં કરશે.

અહા, વીતરાગી સન્તો કરુણાપૂર્વક કહે છે કે હે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ભાઈ! 'अब आतमके हितपंथ लाग.' બાપુ તારો ઘણો કાળ દુઃખમાં ચાલ્યો ગયો, હવે તો સાવધાન થઈને આત્માનું હિત કર. હિત કરવાનો આ અવસર છે. આ ઉત્તમ અવસરને ચુકીશ ના. રાગ દુઃખદાયક હોવા છતાં તેને સુખદાયક માનીને સેવ્યો, ને સમ્યગ્દર્શનપૂર્વકનો વીતરાગી ચારિત્રધર્મ આનંદદાયક હોવા છતાં તેને દુઃખદાયક માન્યો,—એ પ્રમાણે બંધ-મોક્ષના કારણોમાં ભૂલ કરી એટલે તત્ત્વશ્રદ્ધામાં વિપરીતતા થઇ. એ તત્ત્વની ભૂલરૂપ મિથ્યાત્વ છોડીને, યથાર્થ તત્ત્વ ઓળખીને સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ કરીને અંતરમાં મોક્ષમાર્ગ પ્રગટ કરવો; તે માટે હે આત્મા! તું સાવધાન થા.

સાચા જૈન વીતરાગમાર્ગ સિવાય બીજા માર્ગને માનવો તે તો ગૃહીતમિથ્યાત્વ છે,—તેમાં તીવ્ર ઊંધાઈ છે; ને જૈનમાર્ગમાં આવીને પણ, જો પોતે અંતરમાં સર્વજ્ઞદેવે કહેલા નવતત્ત્વોનો નિર્ણય કરીને આત્માનો અનુભવ ન કરે તો અનાદિનું મિથ્યાત્વ ટળતું નથી. તેથી આ અધિકારમાં સાત તત્ત્વોની શ્રદ્ધામાં જીવની ભૂલ બતાવીને તે છોડવાનો ઉપદેશ દીધો છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર આનંદદાયક છે ને મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર મહા દુઃખદાયક છે; માટે એ બંનેને બરાબર ઓળખીને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને ગ્રહણ કરો, ને મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને છોડો.

જ્ઞાનીઓ કરુણાથી ઉપદેશ કરે છે કે હે ભાઈ! હે ભવ્ય! અહીં સંસારમાં જે દુઃખો બતાવ્યાં, તથા તેના

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિ ભાવો બતાવ્યાં, તેનો અનુભવ તને થાય છે કે નહીં? તું જે ઉપાયો અત્યાર સુધી કરતો હતો તેનું જૂઠાપણું દર્શાવ્યું તે તેમજ છે કે નહિ? તથા સમ્યક્‌-દર્શનાદિ વડે સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં પરમ સુખ થાય-એ વાત બરાબર છે કે નહીં?-આ બધું તું વિચારી જો. અને જો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ તને પ્રતીતિ આવતી હોય તો સંસારથી છૂટીને સિદ્ધપદ પામવાના અમે જે ઉપાય કહીએ છીએ તે કર! વિલંબ ન કર. એ ઉપાય કરવાથી તારું કલ્યાણ જ થશે.

* * *

મિથ્યાત્વાદિ સેવતાં થયું જીવને દુઃખ;
તે છોડી સમ્યક્‌ ભજો થાયે સાચું સુખ.
એવું સમ્યક્‌ સેવીએ જગતમાં જે સાર,
વીતરાગવિજ્ઞાનથી થઈએ ભવથી પાર.

આ રીતે પં. શ્રી દૌલતરામજી રચિત છ-ઢાળામાં દુઃખનાં કારણરૂપ મિથ્યાશ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્રનું વર્ણન કરીને તે છોડવાનો ઉપદેશ દેનાર બીજા અધ્યાય પર પૂ. શ્રી કાનજીસ્વામીનાં પ્રવચનો પૂર્ણ થયા.

હવે આપ વાંચશો-વીતરાગવિજ્ઞાન-પ્રશ્નોત્તરી

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

વીતરાગવિજ્ઞાન—પ્રશ્નોત્તરી

વીતરાગવિજ્ઞાનના પહેલા પુસ્તકમાં છહઢાળાના પ્રથમ અધ્યાયના પ્રવચનોમાંથી દોહન કરીને ૨૦૦ પ્રશ્નો અને તેના ઉત્તર આપવામાં આવ્યા હતા; ટૂંકી ભાષામાં ને સુગમ શૈલીમાં આ પ્રશ્ન-ઉત્તર સર્વે જિજ્ઞાસુઓને ગમ્યા છે ને છહઢાળાનો અભ્યાસ કરવામાં વિશેષ ઉપયોગી થયા છે. તે જ પ્રમાણે આ બીજા ભાગમાં પણ બીજા અધ્યાયના દોહનરૂપ ૨૪૦ જેટલા ઉપરાંત પ્રશ્ન-ઉત્તર આપવામાં આવ્યા છે.

૨૦૧. જીવને ઈષ્ટ શું છે?
દુઃખથી છૂટવું ને સુખી થવું તે.

૨૦૨. જીવને દુઃખનું કારણ શું છે?
મિથ્યાશ્રદ્ધા-મિથ્યાજ્ઞાન-મિથ્યાચારિત્ર તે દુઃખનું કારણ છે.

૨૦૩. સંસારની કઈ ગતિમાં દુઃખ છે?
સંસારની ચારેય ગતિમાં દુઃખ છે.

૨૦૪. નરકમાં છેદન-ભેદન, ઠંડી-ગરમીનું દુઃખ છે-એ ખરું?
ના, એ સંયોગની વાત છે; ખરું દુઃખ જીવના મિથ્યાત્વાદિ ભાવોનું છે.

૨૦૫. આ જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ વસ્તુ કઈ છે?
વીતરાગ-વિજ્ઞાન.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨૦૬ વીતરાગવિજ્ઞાન ન હોય તો શું થાય?
તો જીવ દુઃખી થાય.

૨૦૭. જીવને દુઃખ દેનાર મોટો શત્રુ કોણ?
મિથ્યાત્વ તે મહાદુઃખ દેનાર શત્રુ છે.

૨૦૮. તેનાથી બચવા માટે ઢાલ કઈ?
વીતરાગવિજ્ઞાન તે મિથ્યાત્વશત્રુથી બચવા માટેની મજબુત ઢાળ છે.

૨૦૯. દુઃખથી બચવા શું કરવું?
તેના કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિને ઓળખીને તેનું સેવન છોડવું.

૨૧૦. નિગોદથી નવમી ગ્રૈવેયક સુધી અજ્ઞાનીએ શું કર્યું?
ચારે ગતિના અવતારમાં દુઃખ ભોગવ્યાં.

૨૧૧. નરકમાં તો જીવ દુઃખી થયો, પણ સ્વર્ગમાં?
–ત્યાં પણ અજ્ઞાનથી તે દુઃખી જ થયો.

૨૧૨. સુખ ક્યાં છે?
જ્યાં જ્યાં સમ્યક્ત્વાદિ છે ત્યાં જ સુખ છે.

૨૧૩. દુઃખ ક્યાં છે?
જ્યાં જ્યાં મિથ્યાત્વાદિ છે ત્યાં જ દુઃખ જ છે.

૨૧૪. નરકમાં દુઃખનું કારણ શું છે?
ત્યાં પણ જીવના મિથ્યાત્વાદિ ભાવો જ દુઃખનું કારણ છે.

૨૧૫. સ્વર્ગમાં દુઃખનું કારણ શું છે?
ત્યાં પણ જીવના મિથ્યાત્વાદિ ભાવો જ દુઃખનું કારણ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨૧૬. નિગોદમાં જીવ કેમ રહે છે?

એના ભાવકલંકની અત્યંત પ્રચુરતાને લીધે.

૨૧૭. જડકર્મો જીવને દુઃખ આપે છે?

ના; એ તો દુઃખમાં માત્ર નિમિત્ત છે; ખરું દુઃખ જીવના પોતાના ઊંધા ભાવનું છે. કર્મ તો જડ છે, જીવથી ભિન્ન છે. ભિન્ન વસ્તુ સુખ-દુઃખ આપે નહીં.

૨૧૮. કર્મ કઈ રીતે બંધાયું?

જીવના ઊંધા ભાવઅનુસાર.

૨૧૯. કર્મ અને સંસારભ્રમણ કેમ છૂટે?

જીવ પોતાનો ઊંધો ભાવ છોડીને સમ્યક્ત્વાદિ કરે તો કર્મ છૂટે ને સંસારભ્રમણ મટે.

૨૨૦. આચાર્યભગવાન અને સંતો શેનો ઉપદેશ દે છે?

તેઓ વારંવાર કહે છે કે રે જીવ! મિથ્યાત્વને વશ તેં ઘણાંઘણાં દુઃખો ભોગવ્યા, માટે હવે તો તે મિથ્યાત્વાદિને છોડ...છોડ!

૨૨૧. સંસારમાં રખડતા જીવે કોઈવાર દયા પાળી હશે?

હા, દયાના શુભભાવ તેણે અનંતવાર કર્યા.

૨૨૨. દયા કરવાથી શું થયું?

પુણ્યને લીધે તે સ્વર્ગમાં ગયો, પરંતુ ત્યાં પણ અજ્ઞાનથી તે દુઃખી જ થયો.

૨૨૩. સંસારમાં રખડતા જીવે શું ન કર્યું?

શુભ–અશુભ બંનેથી પાર પોતાનું સ્વરૂપ ન જાણ્યું.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨૨૪. મિથ્યાત્વ એટલે શું?

આત્માને ભૂલીને, દેહમાં ને રાગમાં એકત્વબુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ છે.

૨૨૫. આવા મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ સમજીને શું કરવું?

તેને છોડવું ને સમ્યક્ત્વ કરવું.

૨૨૬. સંયોગ દુઃખનું કારણ છે કે સંયોગીબુદ્ધિ?

સંયોગીબુદ્ધિ દુઃખનું કારણ છે, સંયોગ નહિ.

૨૨૭. જીવે ચાર ગતિમાં સૌથી ઓછા ભવ શેમાં કર્યા?

મનુષ્યગતિમાં.

૨૨૮. મનુષ્યગતિમાં કેટલા ભવ કર્યા?

અનંત.

૨૨૯. આ જીવ કદી દેવપદ પામ્યો હશે?

હા, અનંતવાર સ્વર્ગનો દેવ થયો.

૨૩૦. આ જીવ પૂર્વે કદી શું નથી પામ્યો?

સિદ્ધપદ.

૨૩૧. સંસારનો ઝાઝો કાળ જીવે શેમાં ગાળ્યો?

એકેન્દ્રિયપણાના મહા દુઃખોમાં.

૨૩૨. એકેન્દ્રિયપણામાં મહા દુઃખ કેમ હતું?

મોહની તીવ્રતા ને ચેતનાની અત્યંત હીનતાને લીધે.

૨૩૩. હવે આ ઉત્તમ મનુષ્ય-અવસરમાં શું કરવું?

મિથ્યા ભાવોને છોડીને સમ્યક્ત્વને ભજો.

૨૩૪. રાગ—અશુભ હો કે શુભ, તે બંને કેવા છે?

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

બંનેમાં દુઃખ છે; તે બંને સંસારનું કારણ છે.

૨૩૫. શુભરાગથી શું મળે?-ને શું ન મળે?

શુભરાગથી સ્વર્ગ મળે, પણ આત્મા ન મળે.

૨૩૬. શુભરાગથી સમ્યગ્દર્શનાદિ કોઈ ગુણ મળે?

-ના. રાગ તે દોષ છે, તેનાથી ગુણ ન મળે.

૨૩૭. શુભરાગ તે ગુણ છે કે દોષ?

દોષ.

૨૩૮. શુભરાગ તે મોક્ષસુખનું કારણ થાય?

ના; રાગ પોતે જ દુઃખ છે, તે સુખનું કારણ ન થાય.

૨૩૯. અજ્ઞાની શુભરાગને કેવો સમજે છે?

અજ્ઞાનથી તે તેને સુખનું ને મોક્ષનું કારણ સમજે છે.

૨૪૦. સુખ શું?-દુઃખ શું?

વીતરાગવિજ્ઞાન તે સુખ; રાગદ્વેષઅજ્ઞાન તે દુઃખ.

૨૪૧. આ જાણીને શું કરવું?

દુઃખનાં કારણોથી દૂર થા; સુખનાં કારણને સેવ.

૨૪૨. સંસારનું મૂળ શું છે?

હું જ્ઞાન છું-એ ભૂલીને, હું રાગ ને હું શરીર એવી મિથ્યાબુદ્ધિ તે સંસારનું મૂળ છે.

૨૪૩. મિથ્યાત્વ સહિતનાં જ્ઞાન ને ચારિત્ર કેવાં છે?

તે મિથ્યાજ્ઞાન ને મિથ્યાચારિત્ર છે.

૨૪૪. આસ્રવ શું છે?

મિથ્યાત્વાદિ ભાવો તે આસ્રવ છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨૪૫. તે આસ્રવો કેવાં છે?
તે જ્ઞાનથી વિરુદ્ધસ્વભાવવાળાં છે.

૨૪૬. જીવ કેવો છે? શરીર કેવું છે?
જીવ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે; શરીર જડ છે.

૨૪૭. શરીરાદિ અજીવનું કામ જીવનું માને તો?
તો તેણે જીવ અને અજીવને જુદા જાણ્યા નથી.

૨૪૮. શુભભાવને ધર્મ માને તો?
તો તેણે જ્ઞાનને અને આસ્રવને જુદા જાણ્યા નથી.

૨૪૯. વાણી તે કોની ક્રિયા છે?
તે અજીવની ક્રિયા છે, જીવની નહીં.

૨૫૦. જીવને કર્મો દુઃખી કરે છે? કે તે ઊંધાભાવથી દુઃખી છે?
જીવ પોતાના ઊંધા ભાવથી દુઃખી છે.

૨૫૧. સુખ-દુઃખ કોનામાં છે?
જીવમાં છે; જડમાં સુખ-દુઃખ નથી.

૨૫૨. સુખ-દુઃખનું કારણ શેમાં છે?
સુખ-દુઃખનું કારણ જીવમાં છે, જડમાં નથી.

૨૫૩. આત્મા કેવો છે?
આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદથી ભરેલો ભગવાન છે.

૨૫૪. સંવર શેનાથી થાય છે?
સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રવડે સંવર થાય છે.

૨૫૯. જીવ સુખી-દુઃખી કઈ રીતે થાય છે?
પોતાના સ્વભાવને ભૂલીને વિપરીત ભાવવડે તે

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

દુઃખી થાય છે, ને સ્વભાવનું ભાન કરીને એકાગ્ર થતાં સુખી થાય છે.

૨૫૬. બીજાને સુખ-દુઃખનું કારણ માને તો શું થાય?
તો બીજા ઉપરના રાગ-દ્વેષ કદી છૂટે નહિ ને દુઃખ મટે નહિ.

૨૫૭. શરીરની પ્રતિકૂળતા જીવને નડે છે?
ના; સાતમી નરકની પ્રતિકૂળતા વચ્ચે પણ જીવો સમ્યગ્દર્શન પામે છે.

૨૫૮. તો મિથ્યાદૃષ્ટિને શું નડે છે?
દેહબુદ્ધિનો તેનો ઊંધો ભાવ જ તેને અંતર્મુખ થવા દેતો નથી.

૨૫૯. પ્રતિકૂળતા વચ્ચે સમ્યગ્દર્શન થાય?
હા; અંદરમાં હું જ્ઞાનસ્વરૂપ છું એમ લક્ષ કરે તો પ્રતિકૂળતા વખતેય સમ્યગ્દર્શનાદિ થઈ શકે છે.

૨૬૦. બહારની અનુકૂળતા સમ્યગ્દર્શન પામવામાં મદદ કરે?
ના; બહારની બધી અનુકૂળતા હોવા છતાં જો પોતે અંતર્લક્ષ ન કરે તો સમ્યગ્દર્શન થતું નથી.

૨૬૧. આ સિદ્ધાન્ત સમજીને શું કરવું?
સંયોગ સામે જોવાનું છોડીને સ્વભાવ સામે જોવું.

૨૬૨. અગૃહીત મિથ્યાત્વ એટલે શું?
આત્માના સાચા સ્વરૂપને ભૂલીને વિપરીત માન્યું તે.

૨૬૩. ગૃહીતમિથ્યાત્વ એટલે શું?

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

કુદેવ-કુગુરુ-કુધર્મનું સેવન કરવું તે.

૨૬૪. જીવે કયું મિથ્યાત્વ પૂર્વે છોડયું છે?
ગૃહીતમિથ્યાત્વ છોડયું, પણ અગૃહીત ન છોડયું.

૨૬૫. અગૃહીત મિથ્યાત્વ કેમ ન છૂટયું?
ચેતનસ્વરૂપ આત્માનો અનુભવ ન કર્યો તેથી.

૨૬૬. જીવનું સંસારભ્રમણ કેમ ન મટયું?
મિથ્યાત્વ ન છોડયું ને સમ્યક્ત્વ ન કર્યું તેથી.

૨૬૭. સર્વજ્ઞ ભગવાને કેવો આત્મા જોયો છે?
ભગવાને દેહથી ભિન્ન ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા જોયો છે. (વિનમૂરતિ ચિન્મૂરતિ, અર્થાત્ મૂર્તપણા વગરનો ચૈતન્યમૂર્તિ આત્મા છે.)

૨૬૮. મનુષ્યલોકમાં અત્યારે કોઈ સર્વજ્ઞભગવાન છે?
હા; સીમંધરાદિ લાખો સર્વજ્ઞભગવંતો વિચરે છે.

૨૬૯. કયા તત્ત્વો જાણવા પ્રયોજનભૂત છે?
જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ -આ સાત તત્ત્વોનું જ્ઞાન પ્રયોજનભૂત છે.

૨૭૦. સાત તત્ત્વોમાંથી શત્રુ કોણ? મિત્ર કોણ?
આસ્રવ ને બંધ શત્રુ જેવા છે; સંવર-નિર્જરા-મોક્ષ મિત્ર જેવા છે.

૨૭૧. સાત તત્ત્વોમાં શુદ્ધદૃષ્ટિથી કોણ ઉપાદેય છે?
શુદ્ધદૃષ્ટિથી શુદ્ધ જીવ જ ઉપાદેય છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨૭૨. સાત તત્ત્વોમાં સુખ-દુઃખનાં કારણ કોણ છે?
આસ્રવ ને બંધ દુઃખનાં કારણ છે; સંવર.નિર્જરા સુખનાં કારણ છે.

૨૭૩. ધર્માત્માએ કેવો અનુભવ કરવો?
'હું ઉપયોગસ્વરૂપ જીવ છું' એવો.

૨૭૪. દેહબુદ્ધિ ક્યારે છૂટે?
ઉપયોગસ્વરૂપ આત્માનો અનુભવ કરે ત્યારે.

૨૭૫. દેહની ક્રિયા તે સંવર છે?
ના; સમ્યગ્દર્શનપૂર્વકની શુદ્ધતા તે સંવર છે.

૨૭૬. સુખનો સ્વાદ ક્યારે આવે? મોક્ષમાર્ગ ક્યારે થાય?
પરથી ભિન્નતા જાણીને સ્વમાં ઠરે ત્યારે.

૨૭૭. જાણનાર-તત્ત્વ તે જડની ક્રિયા કરે?
ના; જો જડની ક્રિયા કરે તો તે જડ થઈ જાય.

૨૭૮. આત્મા શરીરરૂપ છે?
ના; આત્મા સદા ઉપયોગસ્વરૂપ છે.

૨૭૯. અજીવની ક્રિયા કઇ રીતે થાય છે?
અજીવમાંય અનંત શક્તિ છે, તેનાથી તેની ક્રિયા થાય છે.

૨૮૦. જગતમાં ચેતન દ્રવ્ય કયા? ને અચેતન કયા?
એક જીવ ચેતન; બાકીનાં પાંચ અચેતન.

૨૮૧. જગતમાં મૂર્ત દ્રવ્યો કયા? ને અમૂર્ત કયા?
એક પુદ્ગલદ્રવ્ય મૂર્ત; બાકીનાં પાંચ અમૂર્ત.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૨૮૨. આત્મા કેવો છે ?
આત્મા સર્વજ્ઞસ્વભાવી મહાન પદાર્થ છે; તેનામાં જ આનંદ છે; બીજા કોઈ પદાર્થમાં જ્ઞાન-આનંદ નથી, તેથી આત્મા અનુપમ છે.

૨૮૩. આવા આત્માને કઈ રીતે જાણી શકાય છે ?
પોતાના અનુભવ વડે જાણી શકાય છે.

૨૮૪. જીવની આંખ કઈ ?
ઉપયોગ તે જીવની આંખ છે.

૨૮૫. શુભક્રિયાઓ ધર્મનું કારણ થાય છે ?
ના.

૨૮૬. શુદ્ધજીવસ્વભાવનો અનુભવ કરતાં શું થાય છે ?
આસ્રવ-બંધ ટળે છે, ને સંવર-નિર્જરા-મોક્ષ પ્રગટે છે.

૨૮૭. વીતરાગીવાણીનો મૂળ મુદ્દો શું છે ?
જીવ-અજીવનું ભેદજ્ઞાન કરીને વીતરાગ થવું તે. (વીતરાગવિજ્ઞાન.)

૨૮૮. જીવે શેનો વિચાર નથી કર્યો ?
પોતાના સ્વરૂપનો સાચો વિચાર કદી નથી કર્યો.

૨૮૯. જીવની ચાલ કેવી છે ? અજીવની ચાલ કેવી છે ?
જીવની ચાલ ચેતનરૂપ છે; અજીવની ચાલ જડરૂપ છે.

૨૯૦. અરિહંતનું નામ લેવાથી મિથ્યાત્વ છૂટી જાય ?
ના; તેમનું સ્વરૂપ ઓળખે તો મિથ્યાત્વ છૂટે.

૨૯૧. અજ્ઞાની જીવ શેમાં અહંપણું કરે છે ?

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

શરીરમાં ને રાગમાં.

૨૯૨. જીવે અહંપણું શેમાં કરવું જોઈએ?
પોતાના ઉપયોગસ્વરૂપમાં. (અહંપણું = એકત્વબુદ્ધિ)

૨૯૩. અરિહંત-સિદ્ધ વગેરેની સાચી ઓળખાણ ક્યારે થાય?
ઉપયોગસ્વરૂપ આત્માને ઓળખે ત્યારે.

૨૯૪. દેહ વગર ને ખોરાક વગર આત્મા જીવી શકે?
હા; આત્મા સદા ઉપયોગ વડે જીવે છે.

૨૯૫. આત્મા શેના વગર જીવી ન શકે?
ઉપયોગ વગર એક ક્ષણ પણ જીવી ન શકે.

૨૯૬. શરીર વગરનો કે રાગ વગરનો જીવ હોઈ શકે?
હા.

૨૯૭. ઉપયોગ વગરનો જીવ હોઈ શકે?
ના.

૨૯૮. ફરી ફરીને ઘૂંટવા જેવું શું છે?
ભેદવિજ્ઞાન.

૨૯૯. સાચા સામાયિક ને પ્રતિક્રમણાદિ ધર્મ ક્યારે હોય?
મિથ્યાત્વને છોડીને સમ્યક્ત્વ કરે ત્યારપછી.

૩૦૦. આત્માને શરીરથી જુદો જાણ્યા વગર સામાયિક-પ્રતિક્રમણ હોય?
ના.

૩૦૧. પહેલું સુખ કયું?
પહેલું સુખ સમ્યગ્દર્શનનું.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૩૦૨. જીવનું સાચું જીવન કયું છે ?
વીતરાગવિજ્ઞાનવડે સુખને અનુભવવું તે.

૩૦૩. જગતમાં ઉત્કૃષ્ટ વિભૂતિ કઈ ?
આત્માના સર્વજ્ઞપદની વિભૂતિ જગતમાં ઉત્કૃષ્ટ છે.

૩૦૪. છ ખંડની વિભૂતિનો મોહ ક્ષણમાં કેમ છૂટે ?
ચૈતન્યસ્વભાવની પ્રીતિ કરે તો.

૩૦૫. જીવનું નિજઘર કયું ? ને પરઘર કયું ?
ચૈતન્યમય આનંદધામ તે નિજઘર; રાગ અને શરીર તે પરઘર.

૩૦૬. કઈ બે વાત એકસાથે ન બની શકે ?
આત્માને જ્ઞાનરૂપ ઓળખે અને વળી પરને પોતાનું માને-એ બે વિરુદ્ધ વાત એક સાથે બની શકે નહીં.

૩૦૭. આત્માની શોભા શેનાથી છે ?
સમ્યક્ત્વરૂપી મુગટ અને ચારિત્રરૂપી હાર વડે આત્મા શોભે છે; શરીરને શણગારવાથી આત્મા શોભતો નથી.

૩૦૮. હોશિયારી શેમાં છે ?
આત્માનો અનુભવ કરવો તેમાં.

૩૦૯. બેહોશી કઈ છે ?
આત્માનું ભાન ભૂલીને પરનું અભિમાન કરે છે તે.

૩૧૦. જૈનપરંપરામાં જન્મ્યો તેનો ખરો લાભ ક્યારે ?
જીવ-અજીવનું ભેદજ્ઞાન કરીને સાચો જૈન બને ત્યારે.

૩૧૧. ભગવાન કોને જૈન નથી કહેતા ?

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

જીવ-અજીવની ભિન્નતાનું જેને ભાન નથી તેને.

૩૧૨. આત્મા જડનો કર્તા થાય તો શું થાય?
તો આત્મા જડ થઇ જાય.

૩૧૩. જડનો કર્તા કોણ હોય?
જે જડ હોય તે.

૩૧૪. અજ્ઞાન દશામાં શું હતું?
अपनेको आप भूलके हैरान हो गया!

૩૧૫. સાચું જ્ઞાન થતાં શું થયું?
अपनेको आप ज्ञानके आनंदी हो गया।

૩૧૬. જીવ અને શરીર વચ્ચે શું છે?
અત્યંત અભાવ.

૩૧૭. આસ્રવને ઓળખવામાં અજ્ઞાની શું ભૂલ કરે છે?
રાગાદિક દુઃખ દેનારા હોવા છતાં તેને સુખરૂપ સમજીને સેવે છે.

૩૧૮. મરણનો ભય ક્યારે મટે?
અવિનાશી ચૈતન્યદ્રવ્યને જ પોતાનું સમજે ત્યારે.

૩૧૯. સૌથી પહેલાં શું શીખવું?
'હું જીવ છું.' શરીર હું નથી.—એમ શીખવું.

૩૨૦. ખોરાક વગર આત્મા જીવે?
હા; જો ખાય તો મરી જાય; કેમકે જડ ખોરાકને આત્મા ખાય તો આત્મા જડ થઈ જાય, એટલે મરી જાય.

૩૨૧. તો આત્મા શેનાથી જીવે છે?

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આત્મા પોતાના ચેતનભાવથી જ સદા જીવે છે.

૩૨૨. દેહ આવે ને જાય ત્યાં આત્માં શું કરે ?
દેહ આવે ને જાય તેને આત્મા જાણે, પણ પોતે દેહરૂપ થાય નહિ.

૩૨૩. દેહથી જુદો આત્મા કેમ દેખાતો નથી ?
દેહબુદ્ધિ ઘૂંટાઈ ગઈ છે તેથી.

૩૨૪. દેહથી જુદો આત્મા ક્યારે દેખાય ?
બંનેના ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણને ઓળખે ત્યારે.

૩૨૫. આત્મા અને શરીર-એ બંને કદી એક થાય ?
ના; એકપણું પામે નહીં, ત્રણેકાળ દ્વયભાવ.

૩૨૬. અત્યારે આત્મા ને શરીર જુદા કે ભેગા ?
જુદા; આત્મા ચેતન ને શરીર જડ.

૩૨૭. ધર્મીની ઋદ્ધિ કેવી છે ?
ધર્મી જાણે છે કે આ બહારની ઋદ્ધિ અમારી નહિ, અનંત ગુણસમ્પન્ન ચૈતન્યઋદ્ધિ તે જ અમારી ઋદ્ધિ છે.

૩૨૮. આત્માને અવયવો હોય ?
હા; આત્માને જ્ઞાન-દર્શન-સુખ વગેરે અનંત અવયવો છે.

૩૨૯. શુભ ને અશુભ બંને ભાવો કેવા છે ?
બંને અનાત્મભાવ છે, બંનેમાં દુઃખ છે.

૩૩૦. પુણ્યફળમાં જે સુખ માને તેને શું થાય છે ?
તે મોહની પુષ્ટિથી સંસારમાં રખડે છે ને દુઃખી થાય છે.

૩૩૧. શુભરાગથી સ્વર્ગ તો મળે છે-છતાં તેમાં દુઃખ ?

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

હા; સ્વર્ગ મળવાથી કાંઈ આત્માને સુખ નથી મળી જતું. સ્વર્ગના પદાર્થો ભોગવવા તે પણ આકુળતા ને દુઃખ જ છે.

૩૩૨. તો સુખ શેમાં છે?

શુભ-અશુભ બંનેથી પાર ચૈતન્યભાવનું વેદન તે જ સુખ છે.

૩૩૩. આત્માનું નિજરૂપ કેવું છે?

નિજરૂપ તો દેહ અને રાગ બંનેથી પાર, ચેતનરૂપ છે.

૩૩૪. રાગાદિ ભાવો કેવા છે?

તે જ્ઞાન વગરના છે; આત્માનું નિજરૂપ તે નથી.

૩૩૫. પાપ તો મોક્ષનું કારણ નથી,–પણ પુણ્ય?

પુણ્ય પણ મોક્ષનું કારણ નથી, બંધનું જ કારણ છે.

૩૩૬. રાગમાં મજા છે?

ના; રાગ તો આકુળતાની ભઠ્ઠી છે, તેમાં શાંતિ નથી.

૩૩૭. ચૈતન્યના આનંદની સાચી મીઠાસને અજ્ઞાની કેમ ભૂલી જાય છે?

કેમકે તેને પુણ્યમાં મીઠાસ લાગે છે તેથી.

૩૩૮. મુમુક્ષુ જીવે શેમાં લાગ્યા રહેવું?

વીતરાગવિજ્ઞાનમાં લાગ્યા રહેવું, પુણ્ય-પાપમાં નહીં.

૩૩૯. વીતરાગી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર તરફનો રાગ કેવો છે?

તે પુણ્યબંધનનું કારણ છે, મોક્ષનું નહિ.

૩૪૦. રાગ રાખીને કેવળજ્ઞાન કે મોક્ષ પમાય?

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ના; રાગને સર્વથા છોડીને જ કેવળજ્ઞાનાદિ પમાય.

૩૪૧. શું અત્યારથી જ રાગને છોડવા જેવો માનવો?
હા; અત્યારે છોડવા જેવો નહીં માને તો છોડશે ક્યાંથી?

૩૪૨. શુભરાગને મોક્ષનું કારણ માનવાથી શું થાય?
મોક્ષ તો ન થાય પણ મિથ્યાત્વ થાય.

૩૪૩. શું ધર્મીને શુભરાગ ન થાય?
થાય; પણ તેને તે મોક્ષનું કારણ ન માને.

૩૪૪. બંધન શું? મુક્તિ શું?
ઉપયોગનું રાગમાં જોડાણ તે બંધન; ઉપયોગનું શુદ્ધ-આત્મામાં જોડાણ તે મુક્તિ.

૩૪૫. રાગ-દ્વેષ રહિત કઈ રીતે થવાય?
ઉપયોગને અંતરમાં શુદ્ધાત્મામાં એકાગ્ર કરવાથી.

૩૪૬. સંતો કેવો હિતોપદેશ આપે છે?
રાગનું સેવન છોડ ને તારા ચૈતન્યસ્વરૂપનું સેવન કર.

૩૪૭. અજ્ઞાની મોટી ભૂલ શું કરે છે?
આત્માને હિતનાં કારણ એવા જ્ઞાન-વૈરાગ્યને તે દુઃખ-દાયક માને છે.

૩૪૮. અજ્ઞાની બીજી ભૂલ શું કરે છે?
શુભરાગ દુઃખદાયક હોવા છતાં તેને તે સારો માનીને સેવે છે.

૩૪૯. મોક્ષભાવ કયા? ને બંધભાવ કયા?
જ્ઞાન-વૈરાગ્ય તે મોક્ષભાવ; અજ્ઞાન ને શુભ-અશુભ તે બંધભાવ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૩૫૦. ચારિત્રમાં કષ્ટ છે?
ના; ચારિત્રમાં મહાન આનંદ છે; તે જગતપૂજ્ય છે.

૩૫૧. ચારિત્ર શેમાં છે?
ચારિત્ર રાગમાં કે દેહમાં નથી; ચેતનમાં રમણતા તે ચારિત્ર છે.

૩૫૨. આઠે કર્મો વિષવૃક્ષ છે-તો અમૃતવૃક્ષ કયું?
આત્મા અમૃતનું ઝાડ છે, તેના અનુભવમાં આનંદ છે.

૩૫૩. જેને પુણ્યની રુચિ છે તેને શેની રુચિ છે?
તેને જડની રુચિ છે, તેને આત્માની રુચિ નથી.

૩૫૪. પુણ્યના ફળમાં તો ધર્મનાં નિમિત્ત મળે છે?
ભલે મળે; પણ તે નિમિત્તો આત્માથી જુદાં છે; તેની સામે જોવાથી કાંઈ આત્માને ધર્મનો લાભ નથી થતો.

૩૫૫. ધર્મીને શેનો ઉત્સાહ છે?
ધર્મીને ચૈતન્યના અનુભવનો ઉત્સાહ છે, રાગનો નહિ.

૩૫૬. પુણ્ય બંધાય તેમાં આત્માની શોભા છે?
જી ના; ચૈતન્યને બંધન એ તો શરમ છે.

૩૫૭. સુખ રાગમાં હોય કે વીતરાગતામાં?
વીતરાગતામાં જ સુખ છે, રાગમાં સુખ નથી.

૩૫૮. મોક્ષની શ્રદ્ધા ક્યારે થાય?
જ્ઞાનસ્વભાવને ઓળખે ત્યારે; કેમકે મોક્ષ તો જ્ઞાનમય છે.

૩૫૯. જીવો દુઃખને ચાહતા નથી છતાં દુઃખી કેમ છે?
કેમકે દુઃખનાં કારણરૂપ મિથ્યાભાવોને દિનરાત સેવે છે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૩૬૦. જીવો સુખને ચાહે છે છતાં સુખી કેમ નથી થતા?
કેમકે સુખનાં કારણરૂપ વીતરાગવિજ્ઞાનને ક્ષણ પણ સેવતા નથી.

૩૬૧. દુઃખથી છૂટવા ને સુખી થવા શું કરવું?
વીતરાગવિજ્ઞાનનું સેવન કર ને મિથ્યાભાવોને છોડ.

૩૬૨. શુભરાગની પ્રીતિથી શું મળે?
સંસાર.

૩૬૩. ચૈતન્યપદની પ્રીતિથી શું મળે?
મોક્ષ.

૩૬૪. ધર્મી પોતાને સદાય કેવો જાણે છે?
'હું શુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શનમય છું' એમ ધર્મી જાણે છે.

૩૬૫. ગૃહસ્થને આત્માની ઓળખાણ થાય?
હા.

૩૬૬. મુનિઓ કેવા છે?
ચૈતન્યમાં લીન મુનિઓ વીતરાગભાવથી મહાન સુખી છે.

૩૬૭. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણે કેવા છે?
એ ત્રણેય રાગવગરનાં છે, વીતરાગ છે.

૩૬૮. અનુભવનો અતીન્દ્રિય આનંદ કેવો છે?
રાગવડે જે કલ્પનામાં આવી ન શકે-એવો.

૩૬૯ નિરાકુળ સુખરૂપ મોક્ષનું કારણ કેવું હોય?
તેનું કારણ પણ નિરાકુળ (રાગ વગરનું) જ હોય.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

રાગ તે આકુળતા છે તેને મોક્ષનું કારણ માનતાં કારણ-કાર્યમાં વિપરીતતા થાય છે.

૩૭૦. શુભરાગરૂપ વ્યવહારક્રિયાઓ જીવે પૂર્વે કદી કરી હશે?
હા, અનંતવાર—પણ સમ્યગ્દર્શન વિના ધર્મ ન થયો.

૩૭૧. અનાદિથી જીવો કઈ રીતે મુક્ત થાય છે?
વીતરાગવિજ્ઞાનરૂપ ધર્મને સાધી-સાધીને.

૩૭૨. આનંદ થવા માટે 'જ્ઞાની' શું કહે છે?
'હે જીવ! તું આત્મામાં ગમાડ!'—તેમાં આનંદ છે.

૩૭૩. કીડી સાકર ખાતી હોય તે વખતે સુખી છે કે દુઃખી?
દુઃખી.

૩૭૪. અજ્ઞાની દેવો સ્વર્ગમાં અમૃતનો સ્વાદ લેતા હોય તે વખતે સુખી છે કે દુઃખી?
દુઃખી.

૩૭૫. જીવ સુખી ક્યારે?
સ્વભાવની નીરાકુળતાનો સ્વાદ લ્યે ત્યારે.

૩૭૬. સિદ્ધભગવંતોને બાહ્ય વિષયો વગર જ સુખ કેમ છે?
કેમકે સુખ આત્મામાંથી અનુભવાય છે, વિષયોમાંથી નહીં.

૩૭૭. બાહ્યપદાર્થોને ભોગવવા કોણ ઇચ્છે?
જે ઇચ્છાથી દુઃખી હોય તે.

૩૭૮. મોક્ષમાં સિદ્ધભગવાન શું કરે?
પોતાના આનંદને ભોગવે; પરનું કાંઈ ન કરે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૪૭૯. સંસારી જીવો શું કરે છે?
અજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષ કરીને દુઃખને ભોગવે છે.

૩૮૦. ધર્મથી તીર્થંકરપ્રકૃતિ બંધાય?
ના; ધર્મીને તે રાગથી બંધાય, ધર્મથી નહીં.

૩૮૧. જીવને લાભ કેટલો?
સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક જેટલી વીતરાગતા થઈ તેટલો.

૩૮૨. મુક્તજીવો એકબીજામાં ભળી જાય છે?
ના; દરેક જીવ જુદો પોતપોતાના સ્વરૂપમાં જ રહે છે.

૩૮૩. ઇશ્વર એટલે કોણ? ઇશ્વર કેટલા?
જે આત્માને પૂર્ણ શક્તિ પ્રગટી તે ઇશ્વર; ઇશ્વર અનંતા છે.

૩૮૪. આ આત્મા ઇશ્વર થઇ શકે?
હા; 'સર્વ જીવ છે સિદ્ધસમ, જે સમજે તે થાય.'

૩૮૫. મોક્ષના અતીન્દ્રિયસુખને ઓળખતાં શું થાય?
પોતામાં પણ તેવા અતીન્દ્રિયસુખનો સ્વાદ આવે.

૩૮૬. ઇન્દ્રિયજ્ઞાન વડે મોક્ષસુખને ઓળખી શકાય?
ના.

૩૮૭. શુભરાગને મોક્ષનું સાધન બનાવવા માંગે તો?
-તો તેને મોક્ષની, કે મોક્ષના સાચા ઉપાયની ખબર નથી.

૩૮૮. જીવે પૂર્વે કદી શેનું સેવન નથી કર્યું?
સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0 In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૩૮૯. શુક્લલેશ્યા ને શુક્લધ્યાન એમાં શું ફેર ?
શુક્લલેશ્યા અજ્ઞાનીનેય હોય; શુક્લધ્યાન મુનિને જ હોય.

૩૯૦. શુક્લ કે કૃષ્ણ લેશ્યા પરથી જ્ઞાની-અજ્ઞાનીનું માપ થઈ શકે ?
ના; લેશ્યા શુક્લ છતાં અજ્ઞાની પણ હોય; લેશ્યા કૃષ્ણ છતાં જ્ઞાની પણ હોય.

૩૯૧. કુદેવ–કુગુરુ–કુધર્મના સેવનથી શું થાય ?
જીવનું ઘણું જ અહિત થાય; મિથ્યાત્વ પુષ્ટ થાય.

૩૯૨. કુગુરુ કોના જેવા છે ?
પત્થરની નૌકા જેવા; પોતે ડુબે ને એનો આશ્રય લેનાર પણ ડુબે.

૩૯૩. કલ્યાણનું મૂળ શું છે ?
સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મને ઓળખીને તેનું સેવન કરવું તે.

૩૯૪. જૈનધર્મનું ગુરુપદ કેવું છે ?
અહા, એ તો મહાન પવિત્ર પરમેષ્ઠીપદ છે, નિર્ગ્રંથ છે.

૩૯૫. તે ગુરુ શું કરે છે ?
શુદ્ધરત્નત્રયથી આત્માના આનંદને અનુભવે છે.

૩૯૬. શું કુગુરુઓ જીવને ડુબાડે છે ?
ના; પોતાના મિથ્યાભાવથી જ જીવ ડુબે છે.

૩૯૭ રાગથી ધર્મ મનાવે તે મહાવીરના માર્ગમાં છે ?
ના; મહાવીરનો માર્ગ તો વીતરાગ છે.

૩૯૮. વીતરાગ અરિહંતદેવને ખરા નમસ્કાર ક્યારે થાય ?

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

રાગનો રસ છોડીને વીતરાગભાવને આદરે ત્યારે.

૩૯૯. અરિહંત પરમાત્માની સાચી સ્તુતિ કોણ કરી શકશે?
સમ્યગ્દૃષ્ટિ.

૪૦૦. મિથ્યાદૃષ્ટિજીવ અરિહંતની સાચી સ્તુતિ કેમ નહિ કરી શકે?
કેમકે અરિહંતના સાચા સ્વરૂપને તે ઓળખતો નથી.

૪૦૧. અરિહંતનું સાચું સ્વરૂપ કયારે ઓળખાય?
રાગથી જુદો પડી, પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપ તરફ વળે ત્યારે.

૪૦૨. મહાવીર ભગવાન રાગથી ધર્મ માનતા હતા?
ના.

૪૦૩. તો જે રાગને ધર્મ માને તે મહાવીરને માને છે?
ના.

૪૦૪. તો મહાવીરને કોણ માને છે?
વીર થઈને વીતરાગમાર્ગને જે સાધે તે.

૪૦૫. જૈનસાધુઓ વસ્ત્ર પહેરે?
ના.

૪૦૬. વસ્ત્રવાળા સાધુ માનીએ તો શું વાંધો?
તો ગૃહીતમિથ્યાત્વ, અને કુગુરુસેવનનો દોષ લાગે.

૪૦૭. શ્રેણીકરાજાએ નરકનું આયુષ્ય કેમ બાંધ્યું?
મિથ્યાદૃષ્ટિપણે નિર્ગ્રંથ મુનિ પર ઉપસર્ગ કર્યો તેથી.

૪૦૮. શ્રેણીકરાજાએ તીર્થંકરનામકર્મ કયારે બાંધ્યું?
સમ્યગ્દૃષ્ટિપણે જ્યારે વીર પ્રભુના ચરણોમાં દર્શનશુદ્ધિ વગેરે ભાવના ભાવી ત્યારે.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૪૦૯. કુગુરુ આવે તો શું કરવું?

તો જાણવું કે આ સાચા ગુરુ નથી.

૪૧૦. પણ સામાને દુઃખ લાગે તો?

એના ભાવ એની પાસે રહ્યા, એમાં તારે શું? તું સમ્યક્ ભાવવડે તારું હિત કરી લે.

૪૧૧. દિગંબર મનુષ્ય પણ કુગુરુ હોય?

હા, જૈનધર્મથી વિરુદ્ધ પ્રરુપણા કરે તો તે પણ કુગુરુ.

૪૧૨. આવી વાત શા માટે કરો છો?

સત્ય સમજીને જીવ પોતાનું હિત કરે તે માટે.

૪૧૩. ભગવાન ભક્તોને તારે ને રાક્ષસોને હણે–એ ખરૂં?

ના; એવા રાગ-દ્વેષનાં કાર્ય ભગવાન કરે નહીં.

૪૧૪. રામચંદ્રજી અને હનુમાનજી તેઓ ભગવાન હતા?

હા; તેઓ સર્વજ્ઞવીતરાગ થઇને મોક્ષ પામ્યા છે.

૪૧૫. રામ અને હનુમાનને પૂજી શકાય?

હા, તેમને વીતરાગસ્વરૂપે ઓળખીને પૂજાય.

૪૧૬. અરિહંત ભગવાનને કોઈ દોષવાળા માને તો?

તો કાંઈ ભગવાન દોષિત થઈ જતા નથી, પણ તે જીવને મિથ્યાત્વ થાય છે.

૪૧૭. દેવ એટલે કોણ?

દેવ એટલે સર્વજ્ઞ–વીતરાગ પદને પામેલા ભગવાન.

૪૧૮. પૂર્ણ સુખ ક્યાં હોય?

પૂર્ણ સુખ તો વીતરાગતા ને સર્વજ્ઞતામાં જ હોય.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૪૧૯. સર્વજ્ઞ-વીતરાગદેવે શું બતાવ્યું ?
આત્માનો સર્વજ્ઞસ્વભાવ અને વીતરાગીમોક્ષમાર્ગ બતાવ્યો.

૪૨૦. ભવનાં દુઃખથી જેઓ ડરતા હોય તેણે શું કરવું ?
કુમાર્ગ છોડીને સર્વજ્ઞદેવના વીતરાગમાર્ગને સેવવો.

૪૨૧. જિનપ્રતિમા કેવી કીધી છે ?
'જિનપ્રતિમા જિનસારખી, ભાખી આગમમાંય.'

૪૨૨. આખા જગતને જાણે પણ કરે નહિ કોઈનું-એ કોણ ?
સર્વજ્ઞદેવ.

૪૨૩. સર્વજ્ઞ-વીતરાગદેવને છોડીને મોહી જીવોને કોણ ભજે ?
જે તીવ્ર મોહી હોય તે.

૪૨૪. સર્વજ્ઞદેવે કહેલી વસ્તુ કેવી છે ?
અનેકાન્તરૂપ; દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયસ્વરૂપ છે.

૪૨૫. સાચું જ્ઞાન કયું છે ?
જ્ઞાન અને રાગની ભિન્નતાનું જ્ઞાન તે જ સાચું જ્ઞાન છે.

૪૨૬. મતિશ્રુતજ્ઞાન ને કેવળજ્ઞાન બંનેની જાત કેવી છે ?
બંનેની જાત સરખી છે; બંને રાગ વગરનાં છે.

૪૨૭. શાસ્ત્રોનું ભણતર સાચું કયારે ?
પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવનો નિર્ણય કરે ત્યારે.

૪૨૮. જ્ઞાનચેતના કયારે જાગે ?
જ્ઞાનસ્વરૂપનો અનુભવ કરે ત્યારે.

૪૨૯. જૈનશાસ્ત્રોનો સાર શું ?
જ્ઞાનનો અનુભવ અર્થાત્ વીતરાગ-વિજ્ઞાન.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

૪૩૦. મોક્ષમાર્ગમાં વચ્ચે વ્યવહાર આવે-તે કેવો છે?
તે જાણવા યોગ્ય છે, આદરવાયોગ્ય નથી.

૪૩૧. આદરવાયોગ્ય શું છે?............પરમ જ્ઞાયકભાવ.

૪૩૨. આહારદાનથી મોક્ષ મળે?
ના; તેનું ફળ પુણ્ય છે, મોક્ષ નહીં.

૪૩૩. મોક્ષ શેનાથી મળે?............શુદ્ધ રત્નત્રયથી.

૪૩૪. ઓળખ્યા વગર અરિહંતદેવને માને તો?
ઓળખ્યા વગર મિથ્યાત્વ ન છૂટે ને સાચું હિત ન થાય.

૪૩૫. ધર્મીજીવ પોતાની પ્રસિદ્ધિ શેમાં કરે છે?
પોતાની નિર્મળપર્યાયમાં; તે બહારની પ્રસિદ્ધિને ચાહતા નથી.

૪૩૬. ચારિત્રવંત મુનિરાજ કેવા છે?
તે સિદ્ધપ્રભુના પાડોશી છે.

૪૩૭. મુમુક્ષુ જીવ શું કરે છે?
અનુભવ માટે નિજસ્વરૂપને અંતરમાં વારંવાર વિચારે છે.

૪૩૮. અત્યારે શેનો અવસર છે?
આત્માનું હિત કરવાનો આ ઉત્તમ અવસર છે.

૪૩૯. જીવને પરમ સુખ ક્યારે થાય?
સિદ્ધપદને પ્રગટ કરે ત્યારે.

૪૪૦. બીજી ઢાળના અંતમાં શું ભલામણ કરી છે?
'अब आतम के हितपंथ लाग।'
હે જીવ! હવે તું આત્મહિતના પંથમાં લાગ.

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

ધર્મપ્રેમી જિજ્ઞાસુ બંધુઓ !

* આ છઢાળા–પ્રવચનોના પહેલા પુસ્તકમાં વીતરાગ-વિજ્ઞાનનો મહિમા, તથા ચારગતિનાં ભયાનક દુઃખોનું વર્ણન આપે વાંચ્યું.......

* આ બીજા પુસ્તકમાં તે દુઃખનાં કારણરૂપ મિથ્યાત્વાદિ ભાવોનું સ્વરૂપ, તથા તે મિથ્યાત્વાદિને છોડીને મોક્ષમાર્ગમાં લાગવાનો ઉપદેશ પણ આપે વાંચ્યો.

* હવે, આપને જિજ્ઞાસા થઈ હશે કે એ મોક્ષમાર્ગ શું છે અને એવા મોક્ષમાર્ગમાં કઈ રીતે લાગવું ? તો આપની એ ઉત્તમજિજ્ઞાસા છઢાળા–પ્રવચનોનું ત્રીજું પુસ્તક વાંચવાથી સંતુષ્ટ થશે. 'વીતરાગ-વિજ્ઞાન'ના એ ત્રીજા ભાગમાં 'મોક્ષમાર્ગ શું છે ? અને તે કઈ રીતે સાધવો ? તે બતાવ્યું છે. તેમાં પણ ખાસ કરીને સમ્યગ્દર્શનનું વર્ણન છે.

તુરતમાં છપાઈને બહાર પડશે; જરૂર વાંચશોજી.

जय जिनेन्द्र

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi

CC0.In Public Domain. Digitized by Sarayu Trust/eGangotri

આપના પરિવારમાં વીતરાગવિજ્ઞાનના સંસ્કાર રેડવા
નીચેનાં પુસ્તકો વંચાવો—

જૈન-બાળપોથી (૮૬૦૦૦ પ્રત છપાઈ ચૂકી છે)	૦=૨૫
જૈનધર્મની પહેલી ચોપડી ...	(તૈયાર થાય છે)
વીતરાગવિજ્ઞાન (પુસ્તક પહેલું)	૦=૫૦
વીતરાગવિજ્ઞાન (પુસ્તક બીજું)	૦=૫૦
ભગવાન ઋષભદેવ (ચિત્રસહિત) ...	૧=૦૦
દર્શનકથા (ચિત્રસહિત)	૦=૬૦
મહારાણી ચેલણા	૦=૫૦
ભગવાન મહાવીર	૦=૨૦
રત્નસંગ્રહ	૧=૦૦
ભગવાન ઋષભદેવ (બાળકોનું આદિપુરાણ) ...	૦=૧૫
આરાધના (ચિત્રસહિત)	૦=૨૦

Ganesh Varni Digambar Jain Institute, Naria, Varanasi